

บทที่ 4

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

ในการศึกษาเรื่อง “ทุนทางสังคมกับการดำรงอยู่ของชุมชนชนบท กรณีศึกษา : ชุมชนท่องเที่ยวบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ได้ทำการศึกษาพัฒนาการของโดยภาพรวมตั้งแต่ พ.ศ. 2500-2550 พบว่าชุมชนแห่งนี้มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน และคนในชุมชนรู้ภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน สภาพของชุมชนเมื่อครั้ง พ.ศ. 2500-2514 ชุมชนแห่งนี้มีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรมพื้นบ้าน มีสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเรียบง่าย พึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติรอบ ๆ ตัว ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าวมีลักษณะของความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ ใกล้ชิดกัน ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2515-2541 ชุมชนแห่งนี้ได้ใช้ภูมิปัญญาทางด้านการจักสานผลิตและจำหน่ายเครื่องจักสานจนพัฒนากลายเป็นอาชีพหลักแทนการทำนาข้าว การที่ชุมชนบางเจ้าฉ่าปรับเปลี่ยนจากการพึ่งพาอยู่กับธรรมชาติตามแบบสังคมเกษตรกรรม มาเป็นความสำคัญกับเรื่องธุรกิจชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนที่มีวิธีการผลิตเพื่อจำหน่าย ซึ่งการปรับเปลี่ยนครั้งนี้ทำให้ชุมชนมีความขัดแย้งในเรื่องของผลประโยชน์และการกระจายผลประโยชน์ไม่ทั่วถึง

จนกระทั่งมาถึงช่วงการทำแผนชุมชนระยะที่ 1 (พ.ศ. 2542-2545) ชุมชนบางเจ้าฉ่าได้เรียนรู้จักการทำแผนชุมชน ทำให้ชุมชนมีการจัดเวทีการประชุมและกระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการทำแผนชุมชน โดยใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือผ่านทุนทางสังคม เช่น การเชื่อถือและศรัทธาในตัวผู้นำ ประวัติศาสตร์ชุมชน ทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เข้ามาช่วย ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมวางแผนและกตติกาของชุมชน นอกจากนี้ในกระบวนการจัดทำแผนชุมชนที่ใช้การพูดคุยกันผ่านเวทีประชาคมชาวบ้าน การเก็บข้อมูลในครัวเรือน ทำให้ข้อขัดแย้งที่ชุมชนเคยมีจากผลประโยชน์ในธุรกิจจักสาน และความขัดแย้งในเรื่องอื่น ได้รับการแก้ไขโดยใช้รูปแบบการบริหารงานแบบศูนย์กลางชุมชน ที่เป็นระบบการจัดการร่วมกันของคนในชุมชนการเก็บข้อมูลในครัวเรือนซึ่งเป็นขั้นตอนของการทำแผนชุมชนทำให้ความสัมพันธ์ในครัวเรือนดีขึ้น และเริ่มตระหนักถึงสิ่งที่เป็นปัญหาของชุมชนร่วมกัน การเก็บข้อมูลในครัวเรือนนำไปสู่การศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชน การเรียนรู้ถึงระบบคุณค่าดั้งเดิมที่ชุมชนเคยมี บอกเล่าสืบทอดผ่านจากรุ่นปู่ย่า พ่อแม่ สู่รุ่นลูกหลานและสุดท้ายเป็นเรื่องของการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนทั้งหมด

และในช่วงการทำแผนชุมชนระยะที่ 2 (พ.ศ. 2546-2550) ชุมชนบางเจ้าฉ่าสามารถผสมผสานต้นทุนเดิมและต้นทุนจากภายนอกชุมชน โดยมีการใช้ผลจากการทำแผนชุมชนขยาย

กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อกระจายผลประโยชน์ให้ทั่วชุมชนมากขึ้น ผ่านคณะกรรมการศูนย์กลางชุมชน การทำแผนชุมชนได้สำเร็จส่วนสำคัญมาจากการใช้ระบบของความสัมพันธ์ในลักษณะของทุนทางสังคม อาทิ ความศรัทธาและเชื่อมั่นในตัวของผู้นำ ความเป็นชุมชนที่มีประวัติและความเป็นมาที่ยาวนาน เป็นสิ่งดึงดูดคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

โดยในแต่ละช่วงของพัฒนาการจะสะท้อนให้เห็นถึงระดับทุนทางสังคมที่มีอยู่ และปัจจัยที่ส่งผลต่อระดับทุนทางสังคมที่มีอยู่ทั้งภายนอกและภายใน เพื่อให้ทราบถึงการเกิดขึ้นและผลของการมีอยู่ของทุนทางสังคมในแต่ละช่วง เพื่อนำไปสู่การตอบคำถามการศึกษาว่าทุนทางสังคมสามารถช่วยให้ชุมชนแห่งนี้สามารถรักษาอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนจักสานได้อย่างไร ท่ามกลางบริบทที่ชุมชนดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และชุมชนแห่งนี้สามารถผสมผสานทุนของชุมชนที่มีอยู่ทั้งภายนอกและภายในมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนได้อย่างไร ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้แบ่งรายละเอียดที่สนใจที่สามารถนำมาใช้วิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมโยงของเนื้อหา 4 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 สภาพแวดล้อมและข้อมูลทั่วไปของชุมชน

ส่วนที่ 2 พัฒนาการ และจุดเปลี่ยนของชุมชน

2.1 ช่วงสังคมเกษตรกรรม (พ.ศ. 2500-2514)

2.2 ช่วงชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงไปสู่การทำธุรกิจชุมชน (พ.ศ. 2515-2541)

2.3 ช่วงการทำแผนแม่บทชุมชนระยะที่ 1 (พ.ศ. 2542-2545)

2.4 ช่วงการทำแผนแม่บทชุมชนระยะที่ 2 (พ.ศ. 2546-2550)

2.4.1 กำหนดนสรินทร์ นิลเลิศ ผู้นำรูปแบบใหม่ในบริบทชุมชนที่มีมิติทาง

เศรษฐกิจเป็นแกนนำ

2.4.2 กลุ่มกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน และผลที่เกิดขึ้นจากแม่บทแผนชุมชน

ส่วนที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่มีผลมาจากกิจกรรมการท่องเที่ยว

ส่วนที่ 4 กระบวนการทุนทางสังคมในฐานะเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของชุมชน

ส่วนที่ 1 สภาพแวดล้อมและข้อมูลทั่วไปของชุมชน

หากนับตั้งแต่อดีต บางเจ้าฉ่า มีหลักฐาน ประวัติศาสตร์ และความเป็นมาของชุมชน ที่คนในชุมชนและบรรพบุรุษได้ร่วมกันสร้าง สืบทอด บ่งบอกถึงความมีตัวตนของคนบางเจ้าฉ่า ว่าสืบเชื้อสายมาจากวีรบุรุษผู้กล้าที่ได้ต่อสู้เพื่อปกป้องแผ่นดิน ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อ 240 กว่าปีมาแล้วดั่งนั้น เรื่องราวของการเป็นสายเลือดเกี่ยวพันกับผู้กล้าเมื่อครั้งอดีตและการเป็น

ชุมชนดั้งเดิมที่มีวัฒนธรรมยาวนานจึงถูกถ่ายทอดในพัฒนาการความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานชุมชน

1.1 ประวัติศาสตร์ชุมชน

ประวัติศาสตร์ชุมชนบางเจ้าฉ่าได้ถูกนำมาใช้เพื่อบอกเล่าให้ลูกหลานและแขกผู้มาเยือนได้รู้ว่าตำบลบางเจ้าฉ่าเกิดจากตำนานของบรรพบุรุษนักรบผู้กล้า แห่ง“แขวงเมืองวิเศษชัยชาญ” (ปัจจุบันคือจังหวัดอ่างทอง) ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา “นายฉ่า” ได้รวบรวมชาวบ้านเข้าร่วมด้านพม่าที่ค่ายบางระจัน เมื่อค่ายบางระจันถูกตีแตกในวันจันทร์ เดือน 8 แรม 2 ค่ำ ปีจอ พ.ศ. 2309 หลังจากต่อสู้กับพม่าได้ 5 เดือน นายฉ่าและชาวบ้านที่รอดชีวิตจึงหนีพม่าและมาหลบซ่อนตัวอยู่ที่บริเวณป่ายาง ต่อมาจึงได้สร้างบ้านเรือนที่นี่ โดยเริ่มแรกมีบ้านเพียง 3 หลัง ทางทิศตะวันตกของกลุ่มแม่น้ำน้อยเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน “สร้างสามเรือน” ในขณะนั้น เพราะเริ่มแรกมีบ้านเพียงสามหลังเท่านั้น และเมื่อเวลาผ่านไปมีการแบ่งพื้นที่การปกครองจัดตั้งเป็นตำบลและให้ตั้งชื่อตำบลของตัวเองขึ้นมา ชาวบ้านจึงใช้ชื่อของนายฉ่า ซึ่งเป็นผู้กล้าหาญ และได้เลือกถิ่นฐานที่อุดมสมบูรณ์ให้ลูกหลานได้อยู่มาจนถึงทุกวันนี้ ว่า “ตำบลบางเจ้าฉ่า” ดังที่ ครูบุญช่วย สมบุญ ครูเกษียณจากโรงเรียนวัดยางทอง ซึ่งได้รับการนับถือให้เป็นปราชญ์ชุมชนได้แต่งเป็นบทกลอนตำนานตำบลบางเจ้าฉ่าว่า

ขอย้อนอดีตกาลบางเจ้าฉ่า	เล่าขานมาเป็นประวัติให้ลูกหลาน
คนเก่าเล่าไว้เป็นตำนาน	บอกขานให้ลูกหลานได้จดจำ
ตามประวัติเรื่องราวบางเจ้าฉ่า	คนเก่าเล่าว่า นายฉ่าผู้อาจหาญ
ร่วมกับชาวแขวงเมืองวิเศษชัยชาญ	เข้าหักหาญกับพม่าที่บางระจัน
หลังจบศึกพาชาวบ้านรอดเหลือยังริมฝั่ง	สิ้นกำลังริมแม่น้ำน้อยหยุดรักษา
สร้างที่พักได้สามหลังสืบทอดมา	สร้างภูมิปัญญาจักสานงานฝีมือ
สัญลักษณ์คือยางใหญ่ยืนต้นคู่	รวมเป็นหมู่เป็นกลุ่มกิ่งไผ่
มีกอไผ่สีสุก ร่ายล้อมเคียงคูใจ	กิ่งกอไผ่เคียงคู่กัน
แม่น้ำน้อยคงคาที่ไหลผ่าน	ให้ผู้คนได้อาศัยธารน้ำใส
มีปลาแม่น้ำกินสมบูรณ์กายใจ	สะสมไว้เป็นวิถีเกื้อกูลมา

ประวัติศาสตร์บางเจ้าฉ่า ที่ชาวบ้านได้ถ่ายทอดในลักษณะตำนานของบรรพบุรุษผู้กล้า ซึ่งใช้เล่าให้แขกผู้มาเยือนทั้งชาวไทยและต่างประเทศฟังทุกครั้งไปนั้น ทั้งนี้เป็นไปได้ว่า

ตำนานดังกล่าวเป็นที่รู้จักของชาวบ้านทั่วไปในตำบล จึงทำให้ชาวบ้านสามารถสื่อสารกับคนภายนอกได้ง่ายขึ้น และสามารถบอกถึงการดำรงอยู่ของชุมชนบางเจ้าฉ่าได้ดีที่สุด

นอกจากนี้ผู้ศึกษายังพบว่า มีประวัติศาสตร์ชุมชนอีกชุดหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านบางส่วน โดยเฉพาะผู้ที่ทำอาชีพจักสานถ่ายทอดหรืออธิบายกับแขกผู้มาเยือนที่สนใจประวัติศาสตร์วิถีการดำเนินชีวิตของคนบางเจ้าฉ่าที่สัมพันธ์กับงานจักสานเป็นการเฉพาะ ซึ่งได้ถ่ายทอดไว้ว่า สมัยก่อนชาวบ้านบางเจ้าฉ่าทำจักสานยามว่างจากการทำนา โดยสานกระบุง ตะกร้า ใช้สอยภายในครัวเรือน ต่อมาเริ่มสานเพื่อนำไปขายให้ชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงและที่วัดไชโยทุกวันพระ โดยต้องใช้เวลาเดินทางตั้งแต่ตีสอง เพื่อนำกระบุงตะกร้าที่สานไปขายที่วัดไชโยราวตีห้า และเมื่อมีผู้นิยมใช้เครื่องจักสานของบางเจ้าฉ่ามากขึ้น ก็เริ่มมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาขอซื้อเหมาทุกวันพระ ในราคาที่พ่อค้าคนกลางเป็นผู้กำหนด เป็นเช่นนี้อยู่ยาวนานหลายปี จนกระทั่งราวปี พ.ศ. 2515-2516 สินค้าจากญี่ปุ่นเริ่มเป็นที่นิยมของชาวไทย มีการใช้ภาชนะพลาสติกแทนเครื่องจักสานไม้ไผ่ ทำให้พ่อค้าคนกลางกดราคาเครื่องจักสานของชาวบ้าน

เมื่อชาวบ้านได้พูดคุยกันถึงการเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลาง จึงตกลงกันว่าจะไม่นำเครื่องจักสานที่ทำได้ไปขายที่วัดไชโย แต่จะนำมารวมไว้ที่วัดยางทอง ซึ่งเป็นวัดประจำชุมชน (ปัจจุบันเป็นวัดประจำหมู่ที่ 8) และคิดจะหาทางจำหน่ายเอง เมื่อไม่มีเครื่องจักสานจากบางเจ้าฉ่าไปขายทำให้พ่อค้าคนกลางจึงเดินทางเข้ามาติดต่อที่บางเจ้าฉ่าเพื่อขอซื้อผลิตภัณฑ์จักสาน ครั้งนั้นทำให้ชาวบ้านจึงมีประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อต่อรองและกำหนดราคาด้วยชุมชนเอง จึงเป็นที่มาของประวัติศาสตร์วิถีการดำเนินชีวิตของคนบางเจ้าฉ่าที่สัมพันธ์กับงานจักสาน

สมัยนั้นต้องตื่นตั้งแต่ตี 4 นั่งเรือข้ามฝั่งแม่น้ำน้อย วันไหนไม่มีเรือก็ต้องว่ายน้ำข้ามไป และเดินผ่านทุ่งไปสว่างที่วัดวัดไชโย ที่ตลาดจะมีทุกวันพระ ต่อมาพ่อค้าคนกลางที่วัดไชโยกดราคา ชาวบ้านก็เลยรวมตัวกัน ไม่เอาของไปขาย แต่รวบรวมไปเก็บที่วัดยางทอง เป็นครั้งแรกที่ชาวบ้านรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับคนที่เข้ามาเอาเปรียบ (สิริศรีศรี สิงห์ทรัพย์, สัมภาษณ์)

แม้ว่าประวัติศาสตร์วิถีการดำเนินชีวิตของคนบางเจ้าฉ่าที่สัมพันธ์กับงานจักสาน ในลักษณะดังกล่าวข้างต้นนั้น ไม่ได้เป็นที่แพร่หลายอย่างตำนานของบรรพบุรุษผู้กล้า แต่จะรู้และเล่ากันในกลุ่มคนทำอาชีพจักสาน รวมถึงแขกผู้มาเยือนที่สนใจงานจักสาน ทั้งนี้การหยิบยกเรื่องการจักสานขึ้นมาเป็นประวัติศาสตร์นั้น อาจจะเป็นเพราะกลุ่มคนทำอาชีพจักสาน มีความภาคภูมิใจที่ครอบครัวของตัวเองยังคงใช้ความรู้ที่ได้รับการส่งเสริมให้ลูกหลานสืบสานต่อไปนั้นยังคงอยู่ในขณะเดียวกันลูกหลานก็สามารถรวมตัว เพื่อร่วมกันสร้างอำนาจการต่อรองกำหนดกลไกราคาได้เอง ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการทำงานร่วมกันในลักษณะกลุ่มแต่นั้นมาจนถึงทุกวันนี้

1.2 ลักษณะทางกายภาพ

บางเจ้าฉ่า เป็นตำบลที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ห่างจากที่ว่าการอำเภอโพธิ์ทองประมาณ 9 กิโลเมตร โดยมีถนนลาดยางสายโพธิ์ทอง-ท่าช้าง สร้างเลียบคลองชลประทาน ยางมณีเป็นถนนสายหลักในการเดินทางเข้าสู่ตำบลบางเจ้าฉ่า

บางเจ้าฉ่าประกอบไปด้วย 8 หมู่บ้าน ตั้งเรียงอยู่ริมฝั่งขวาหรือทางทิศตะวันตกของแม่น้ำน้อย ซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาขนาดเล็กที่แยกออกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาท พื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลเป็นที่ราบลุ่ม ไม่มีป่าไม้และภูเขา ลักษณะดินเป็นดินเหนียวปนทราย และเนื่องจากเป็นตำบลที่อยู่ใกล้แม่น้ำน้อย ทำให้อากาศเย็นสบาย ฤดูร้อนอากาศไม่ร้อนจัด ฤดูฝนฝนตกชุกตามฤดูกาล และมักจะมีน้ำท่วมบ้างในพื้นที่ลุ่ม แต่น้ำจะระบายออกตามระดับน้ำของแม่น้ำน้อย ตำบลบางเจ้าฉ่ามีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่อื่น ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ ต.องครักษ์ อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง
ทิศใต้	ติดต่อกับ ต.อ่างแก้ว อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ต.บางระกำ อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง โดยมีแม่น้ำน้อยกั้น
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ต.โคกพุทรา อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง

ภาพที่ 4.1
แผนที่จังหวัดอ่างทอง

ปัจจุบันตำบลบางเจ้าฉ่าแบ่งการปกครองออกเป็น 8 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ 1 บ้านห้วยลิงตก หมู่ 2 บ้านห้วยลิงตก หมู่ 3 บ้านโพธิ์ราษฎร์ หมู่ 4 บ้านโพธิ์ราษฎร์ หมู่ 5 บ้านสร้าง หมู่ 6 บ้านสร้าง หมู่ 7 บ้านสามเรือน หมู่ 8 บ้านยางทอง

ที่มีการแต่งงานกันไปมาภายในชุมชน ตั้งแต่ก่อนที่จะมีการแบ่งพื้นที่การปกครองและจัดตั้งเป็น ตำบลและประกอบด้วย 8 หมู่บ้านเหมือนอย่างปัจจุบัน ลักษณะพิเศษทางด้านเครือญาติที่มี ประวัติศาสตร์ร่วมกันมายาวนาน ทำให้ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อของคนในชุมชนตำบล บางเจ้าฉ่า เป็นไปในทิศทางที่ใกล้เคียงกัน จะแตกต่างกันบ้างในเรื่องของการปกครอง อาชีพ และการตั้งบ้านเรือน ที่เป็นไปตามภูมิสังคม โดยที่หมู่ที่ 1 และ 2 ซึ่งมีพื้นที่ใกล้เคียงกับที่ว่าการอำเภอโพธิ์ทองและตลาดโพธิ์ทอง ทำให้บ้านเรือนส่วนใหญ่มักตั้งตามแนวถนน และบ้านมีลักษณะเป็นทรง หันสมัยตามแบบบ้านในเมือง และส่วนใหญ่คนในหมู่บ้านจะประกอบอาชีพรับราชการเนื่องจากมี ส่วนราชการต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณรอบ ๆ ที่ว่าการอำเภอ รวมไปถึงการประกอบอาชีพค้าขาย และรับจ้างบริเวณตลาดโพธิ์ทอง ส่วนหมู่บ้านอื่น ๆ มีลักษณะทางกายภาพที่ใกล้เคียงกันคือเป็นชุมชน เกษตรกรรมกึ่งชุมชนเมืองมีระบบสาธารณูปโภคเข้าถึงทั่ว

ส่วนมากคนอยู่ที่หมู่บ้าน ๆ หมู่ที่ 1-3 เขาจะทำราชการกันมาก เพราะว่ามีหน่วย ราชการหลายหน่วยงานตั้งอยู่ นอกจากนี้ก็ยังมีคนจากที่อื่นเข้ามา ซื้ที่และเช่า บ้านเช่าในหมู่บ้าน เพราะสะดวกอยู่ใกล้ที่ทำงาน ใกล้ตลาดส่วนหมู่บ้านอื่นจะทำ อาชีพเกษตรกรรมหัตถกรรมประเภทงานจักสานและรับจ้างทั่วไปเป็นส่วนใหญ่ บ้านเรือนก็จะตั้งติดกัน ขยายเรือนออกมาจากเครือญาติสายเดียวกัน (ประวิทย์ เยื่อนยิ้ม, สัมภาษณ์)

จากอิทธิพลของที่ตั้งของตำบลบางเจ้าฉ่า อยู่ไม่ไกลจากตัวเมือง จึงส่งผลให้ชุมชนมี ลักษณะเป็นชุมชนผสมผสานระหว่างชนบทและเมือง และมีแนวโน้มหลายประการที่ความเป็น เมืองจะขยายเข้าไปสู่ในทุกหมู่บ้านของตำบล ได้แก่ ความสะดวกสบายในการคมนาคมจากการมี ถนนสายหลักเชื่อมผ่านทุกหมู่บ้าน การมีไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ร้านค้า และเครื่องอำนวยความสะดวก ต่าง ๆ ที่เข้าไปสู่ชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ซึ่งเป็นศูนย์กลาง และศูนย์รวมการบริหารงานของทั้ง 8 หมู่บ้าน ทั้งจากการที่มีหน่วยงานและสถานที่ที่เป็นพื้นที่ สาธารณะในการดำเนินกิจกรรมส่วนร่วม รวมไปถึง เป็นที่ตั้งของหน่วยบริหารราชการส่วนท้องถิ่น และศูนย์กลางชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า ส่งผลให้คนในหมู่ที่ 8 บ้านยางทอง มักเรียกชื่อชุมชนของตน ว่า “บางเจ้าฉ่า” แทนชื่อบ้านยางทอง

ถ้าพูดถึงบางเจ้าฉ่า ก็หมายถึงบริเวณหมู่ 8 เนื่องจากเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของ ทั้งตำบล ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็มักจะเรียกชื่อชุมชนว่า “บางเจ้าฉ่า” แทนชื่อ บ้าน ยางทอง นักท่องเที่ยวและคนทั่วไปจะมาที่หมู่ 8 เป็นลำดับแรกเนื่องจากมีศูนย์ จำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสาน เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวสามารถมาซื้องาน หัตถกรรม และติดต่อที่พักพักรีสอร์ท (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

เมื่อหมู่ 8 มีบทบาทเป็นศูนย์รวมการบริหารจัดการธุรกิจชุมชนของทั้งตำบล และจากความทรงจำที่คนในชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าใช้วัดยางทอง ซึ่งเป็นวัดประจำชุมชน (ปัจจุบันเป็นวัดประจำหมู่ 8) เป็นที่รวบรวมสินค้าเครื่องจักสานเพื่อต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางที่เข้ามาเอาเปรียบ ส่งผลให้ต่อมาพ่อค้าที่ต้องการเครื่องจักสานต้องเดินทางมาซื้อสินค้าที่วัดยางทอง จนนาน ๆ เข้าทำให้คนจากภายนอกรู้จักบ้านยางทองในฐานะหมู่บ้านผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานบางเจ้าฉ่า ดังนั้นทุกวันนี้ป้าย “ชุมชนจักสานบางเจ้าฉ่า” และศูนย์กลางชุมชน จึงอยู่หน้าทางเข้าหมู่ที่ 8

1.3 ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

ในอดีตชุมชนบางเจ้าฉ่า นิยมสร้างบ้านเรือนริมแม่น้ำน้อย โดยเป็นบ้านไม้ได้ถุนสูง ตามแบบบ้านไทยสมัยก่อน ลักษณะบ้านเรือนปลูกติดกันเนื่องมาจากเป็นเครือญาติหรือการขยายครัวเรือนออกไปของลูกหลาน ที่มักจะปลูกบ้านอยู่ในอาณาเขตที่ดินเดียวกับพ่อแม่ ใช้การปลูกต้นไม้และพืชผักสวนครัวเป็นรั้วตามธรรมชาติ เพื่อบอกอาณาเขตของแต่ละบ้าน และมีที่นาอยู่อีกแห่งหนึ่งห่างจากที่อยู่อาศัย ส่วนมากเป็นที่นาผืนใหญ่ ซึ่งเกิดจากการเบิกถางที่รกร้างและปรับเป็นที่นา

ต่อมาเมื่อมีการสร้างประตูระบายน้ำในปี 2500 ทำให้ความแรงของแม่น้ำน้อยลดลง รวมถึงเมื่อถึงฤดูน้ำหลากน้ำก็จะอยู่ในปริมาณปรกติตามระดับการควบคุมที่ระดับประตูระบายน้ำเป็นตัวกำหนด ไม่หลากท่วมชุมชนเหมือนเช่นแต่ก่อนมา นอกจากนี้ แม่น้ำน้อยซึ่งเคยเป็นเส้นทางสัญจรหลักในการเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างหมู่บ้าน หรือเป็นเส้นทางเดินทางติดต่อกับโลกภายนอก มีเรือเมลิ่งวิ่งออกไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีสถานีต้นทางคือ กรุงเทพฯ(ท่าเตียน)-ชัยนาท ต้องยุติบทบาทลง เนื่องจากมีประตูน้ำขวางทำให้เรือไม่สามารถแล่นผ่านได้ ประกอบกับมีการตัดถนนสายหลัก โพธิ์ทอง-ท่าช้าง ทำให้หน้าบ้านซึ่งเคยอยู่ติดกับแม่น้ำน้อยเปลี่ยนมาเป็นหลังบ้าน แม่น้ำน้อยเปลี่ยนบทบาทเป็นแม่น้ำเพื่อการล่องเรือท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวหรือสุขภาพบ้านเรือนไทยริมน้ำ เพื่อเป็นจุดขายให้กับหมู่บ้านจักสานเพื่อการท่องเที่ยว และเริ่มมีการปลูกบ้านเรือนติดกับแนว ถนนมากขึ้น และสร้างบ้านเรือนแบบสมัยใหม่เป็นตึกทั้งหลังหรือลาดปูพื้นคอนกรีตส่วนล่างและเป็นไม้ข้างบน

หากพิจารณาแล้วจะพบว่าการที่ลักษณะทางกายภาพของชุมชน เปลี่ยนแปลงไปจากภูมิสังคมชนบทสู่สิ่งแวดล้อมแบบสมัยใหม่ตามแบบเมือง ทำให้ชุมชนต้องเผชิญกับสิ่งที่ท้าทายการดำรงอยู่ของชุมชนหลายอย่าง ทั้งที่อยู่อาศัยแบบใหม่ที่ไม้อึดต่อชุมชนริมน้ำแบบสังคมเกษตรกรรมเดิม และการประกอบอาชีพตามแบบทุนนิยม หรือการมีอาชีพหลักเพียงอย่างเดียวที่ ต้องขึ้นอยู่กับตลาดภายนอก

1.4 ลักษณะทางด้านประชากร

ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง มีจำนวนประชากรทั้งหมด 3,696 คน แบ่งเป็น เพศชาย 1,804 คน เพศหญิง 1,892 คน ในจำนวนประชากรทั้งหมดนี้ หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง มีประชากรมากที่สุด คือ 807 คน แบ่งเป็นเพศชาย 381 คน เพศหญิง 426 คน รองลงมา เป็นหมู่ที่ 1 บ้านห้วยลิงตก มีประชากร 627 คน แบ่งเป็นเพศชาย 312 คน เพศหญิง 315 คน รองลงมา เป็นหมู่ที่ 4 บ้านโพธิ์ราษฎร์ หมู่ที่ 7 บ้านสร้างสามเรือน หมู่ที่ 3 บ้านโพธิ์ราษฎร์ หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 6 บ้านสร้าง และหมู่ที่ 2 บ้านห้วยลิงตก ตามลำดับ ในขณะที่เดียวกันทั้ง 8 หมู่บ้านของตำบลบางเจ้าฉ่า ต่างก็มีกลุ่มอายุประชากร 20-39 ปี และ 40-59 ปี ซึ่งเป็นวัยแรงงานมากกว่ากลุ่มอายุประชากรลำดับอื่น ดังจะแสดงตารางจำนวนประชากรแต่ละหมู่บ้านตามช่วงอายุได้ดังนี้

ตารางที่ 4.1

จำนวนประชากรแต่ละหมู่บ้านตามช่วงอายุ

กลุ่มอายุ ประชากร	ม.1		ม.2		ม.3		ม.4		ม.5		ม.6		ม.7		ม.8		รวม		
	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ			
ต่ำกว่า 1 ปี	1	0	0	1	0	1	1	0	0	2	0	0	1	3	1	2	13		
1-9 ปี	32	31	17	19	26	21	26	14	9	13	17	14	28	22	43	55	387		
10-19 ปี	49	54	19	18	23	27	37	23	24	24	25	21	28	26	65	57	520		
20-39 ปี	98	95	51	43	52	52	83	57	48	58	55	41	69	72	116	97	1,087		
40-59 ปี	92	91	41	49	51	56	63	62	45	62	45	62	47	64	109	130	1,069		
60-79 ปี	36	44	15	23	30	43	42	37	28	26	17	23	27	26	43	60	520		
80 ปี ขึ้นไป	4	9	3	2	4	10	8	12	2	8	3	7	1	7	4	25	100		
	312	315	146	155	186	210	260	205	156	193	162	168	201	220	381	426			
	627		301		396		465		349		330		421		807				
รวม	ชาย								1,804				หญิง				1,892		3,696

ที่มา: ปรับปรุงจากข้อมูลของสถานพยาบาล (สถานีอนามัย) บางเจ้าฉ่า บ้านยางทอง หมู่ที่ 8 ตำบลบางเจ้าฉ่า 15 ธันวาคม 2549

จากตารางข้างต้นจะเห็นว่า มีจำนวนกลุ่มอายุประชากรวัยแรงงานทั้งหมด 2,156 คน ส่วนหนึ่งของกลุ่มอายุประชากรนี้จะทำอาชีพจักสาน และออกไปทำงานที่จังหวัดใกล้เคียงแบบไปเช้าเย็นกลับ ในขณะที่เดียวกันกลุ่มอายุผู้สูงอายุมักจะทำงานจักสานอยู่กับบ้าน

เนื่องจากพื้นที่เดิมก่อนที่จะกลายมาเป็น 8 หมู่บ้านดังเช่นในปัจจุบัน พบว่าชาวบ้านเป็นเครือญาติกันไม่กี่ตระกูล กระจายอยู่ในตำบลบางเจ้าฉ่า ขณะที่ส่วนหนึ่งแต่งงานและย้ายไปอยู่ที่อื่น ซึ่งมีสายตระกูลหลัก 4 สายได้แก่

- 1) ตระกูลของปู่ข้าง และย่าเนียม ช่างบรรจง ซึ่งอยู่ทางด้านใต้ของหมู่บ้าน ปัจจุบันมี นายสมพงษ์ ช่างบรรจง เป็นรุ่นเหลน ซึ่งเป็นผู้ช่วยกำนันและคณะกรรมการของศูนย์กลางชุมชน
- 2) ตระกูลของปู่พิน และย่าพลอย จันท์หอม ซึ่งอยู่ทางด้านเหนือหมู่บ้าน ปัจจุบันมี นางวันดี จันท์หอม เป็นรุ่นเหลน ซึ่งทำอาชีพจักสานและเป็นคณะกรรมการของศูนย์กลางชุมชน
- 3) ตระกูลของปู่คล้าย และย่าหาด สิงห์รัญ ซึ่งอยู่บริเวณวัดยางทอง มียายเฟื่อง สิงห์รัญ เป็นหลาน สายตระกูลนี้มีบทบาททางด้านกรจักสานในชุมชน เนื่องจาก ยายเฟื่อง สิงห์รัญ เป็นหัวหน้ากลุ่มจักสานกลุ่มที่สำคัญของบางเจ้าฉ่า ปัจจุบันได้อิโนความรับผิดชอบทั้งหมดของกลุ่มให้ลูกสาวคือ นางสาวสิริวิศม์ สิงห์รัญ เป็นผู้ดูแล
- 4) ตระกูลปู่แสงกับย่าพัน ฉิมมาลี ซึ่งปัจจุบันลูกหลานได้ย้ายไปอยู่หมู่บ้านอื่น

1.5 ประเพณี วัฒนธรรมและสถาบันทางสังคม

หากพิจารณามิติทางสังคมและวัฒนธรรมของบางเจ้าฉ่า พบว่าชุมชนนี้มีลักษณะเป็นชุมชนผสมระหว่างชุมชนชนบทและชุมชนเมือง และเนื่องจากเป็นชุมชนเก่าแก่อายุกว่าร้อยปี ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีรากฐานทางด้านวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็ง ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นผลมาจากระบบการผลิตแบบสังคมเกษตรกรรมที่ยึดมั่นในขนบธรรมเนียม ประเพณี จารีต เหมือนกับชุมชนชนบทอื่นในภาคกลางของไทย เป็นสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์รวมทุกด้านจากครั้งอดีต มีภูมิปัญญาด้านการจักสานซึ่งถือเป็นมรดกจากวัฒนธรรมการทำอาชีพเกษตรกรรมที่เน้นการพึ่งตนเองของบรรพบุรุษ และเป็นทุนของชุมชนที่สำคัญที่ถือเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่สามารถพัฒนาเป็นธุรกิจชุมชนในเวลาต่อมา เมื่อบางเจ้าฉ่าเข้าสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่ที่มีมิติทางด้านเศรษฐกิจเป็นแกน ทำให้บทบาทของวัดและวัฒนธรรมแบบสังคมเกษตรกรรมจางลง ซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนกำลังปรับเปลี่ยนและเรียนรู้ข้อดีและข้อเสียของการกลายเป็นชุมชนจักสานท่องเที่ยวสมัยใหม่ที่พัฒนามาจากทุนวัฒนธรรมฐานเดิมที่บรรพบุรุษสั่งสมมา

1.5.1 สถาบันครอบครัว

สถาบันครอบครัวในตำบลบางเจ้าฉ่า ยังคงมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย มีครัวเรือนถึง 1,406 ครัวเรือน (ข้อมูลจากการสำรวจประชากรปี พ.ศ. 2546) การที่เป็นครอบครัวขยายมีผลให้มีการถ่ายทอดความรู้ทางด้านภูมิปัญญาการจักสาน และรูปแบบการใช้ชีวิตจากคนรุ่นปู่ย่า ตายาย ให้กับคนรุ่นลูกหลาน โดยเฉพาะการให้ความรู้เพื่อไว้ใช้ในการเลี้ยงชีพตนเองและการขัดเกลาพฤติกรรมผ่านการจักสานไปในคราวเดียวกัน เป็นไปในลักษณะ “ใช้ไปด้วย สอนไปด้วย”

ตอนที่เริ่มทำกระบุง “จุก” ยังคาหัวอยู่เลย แม่เขาใช้ให้ผูก เราก็ผูกไม่เป็น ผูกผิดบ้างถูกบ้าง มั่วไปหมด แม่เขาก็เลยให้เราถักปากกระบุง ทำให้เราดู 3-4 รอบ จากนั้นก็ให้เราลองทำต่อ แรก ๆ ก็ยังไม่สวย แม่ก็ให้ทำใหม่ บอกวิธีทำให้สวยไปพलग ดูเราไปพलग สอนเราให้รู้จักอดทน และขยันไปพलग เขาบอกว่าโตขึ้นจะได้ไม่ต้องอดตาย เขาก็ใช้เราไปพलग สอนเราไปพलगอย่างนี้ จนเราทำกระบุงเป็น แม่ถึงเลิกพูดเลิกสอน (มะลิ สิงโต, สัมภาษณ์)

ปัจจุบันแม้สถานการณ์จะเปลี่ยนไปจากอดีตหลายประการ เช่น มีเทคโนโลยีการสื่อสาร มียานพาหนะ มีค่านิยมที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในระบบ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นปัจจัยที่อาจจะเพิ่มแนวโน้มให้ครอบครัวทั่วไป มีปฏิสัมพันธ์และการขัดเกลาพฤติกรรมกันน้อยลง แต่สำหรับครอบครัวจักสาน พยายามรักษาปฏิสัมพันธ์และการขัดเกลาพฤติกรรมระหว่างกันภายในครอบครัว ผ่านการถ่ายทอดความรู้ด้านการจักสาน

การซึมซับมันเริ่มจากชีวิตประจำวัน มันเป็นโดยไม่รู้ตัว โดยไม่ต้องตั้งใจ เพราะมันต่างจากยุคนี้ เพราะมันยังไม่มีอะไรไปมอมเมาเด็ก ที่วิกี้ไม่มี แม้แต่วิทยุก็ยังหาฟังยาก เพราะฉะนั้นเด็กจึงคลุกคลีกับงานจักสาน ตั้งแต่ยังไม่พ้นจากตักแม่ แม่ทำอะไรก็จะทำมั่ง เพราะฉะนั้นก็คือวิถี มันต่างจากสมัยนี้ มันมีสารพัดอย่างที่ดึงเด็กจากครอบครัวไป แต่การซึมซับในบ้านก็ยังมีอยู่ มันไม่ได้หมดไปซะทีเดียว 30% นี้ถือว่ามากที่สุด (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์) จึงอาจกล่าวได้ว่าสถาบันครอบครัวในตำบลบางเจ้าฉ่ายังคงมีบทบาทการถ่ายทอดและขัดเกลาพฤติกรรมภายในครอบครัวผ่านการทำการจักสาน

1.5.2 สถาบันศาสนา

บทบาทของพระสงฆ์คงเหลือความสำคัญในด้านวัฒนธรรมและประเพณีงานบุญ เป็นกระบวนการที่เปลี่ยนจากการเป็นสังคมแบบศาสนา มาเป็นสังคมที่เน้นทางโลก เนื่องจากสถาบันที่เป็นแกนของชุมชนคือ สถาบันทางเศรษฐกิจที่เน้นทางด้านการจักสานและกิจกรรม

ต่อเนื่องจากการจักสาน โดยเฉพาะการเป็นชุมชนท่องเที่ยวของชุมชนบางเจ้าฉ่า ซึ่งแม้ว่าการที่วัดจะลดบทบาทของการเป็นการศูนย์รวมทุกเรื่องของชุมชน เจกเช่นครั้งอดีตที่วัดยางทองอันเป็นวัดประจำหมู่ 8 ได้เคยเป็นแกนกลางในการก่อตั้งกลุ่มจักสานขึ้นครั้งแรกในปี 2516 โดยการผลักดันของพระครูศิริพัฒน์คุณ เจ้าอาวาสวัดยางทองซึ่งเป็นพี่ชายของกำนันสุรินทร์ นิลเลิศ ซึ่งในขณะนั้นยังไม่ได้เป็นกำนัน ต่อมากลุ่มได้สลายตัวลงในปี 2528 พระครูศิริพัฒน์คุณ ก็ยังสนับสนุนให้ชาวบ้านมาเรียนการเจียรระในพลอยกับกำนัน และภายหลังจากที่นายสุรินทร์ได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านและเป็นกำนันในระยะต่อมา และเริ่มที่จะหาทุนสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกเข้ามาพัฒนาหมู่บ้าน พระครูศิริพัฒน์คุณ ยังได้อนุญาตให้ใช้ที่ของวัดในการก่อตั้งศูนย์จำหน่ายเครื่องจักสาน และพิพิธภัณฑ์ไม้ไผ่ จึงนับได้ว่าสถาบันทางศาสนาในเคยมีบทบาทอย่างมากทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในชุมชน

แต่หลังจากที่พระครูศิริพัฒน์คุณ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะอำเภอในปี 2547 ท่านพระอธิการวิเชียร รองเจ้าอาวาสได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าอาวาสองค์ใหม่แทน ซึ่งพระอธิการวิเชียรมีบทบาททางด้านกิจกรรมการพัฒนาชุมชนไม่มาก แต่เน้นการพัฒนาทางด้านจิตใจ มีการเปิดเสียงธรรมะตามสายทุกวันตอนพระออกบิณฑบาตร และการเคร่งในวัตรปฏิบัติมีผลให้ญาติโยมเลื่อมใสศรัทธาไปทำบุญที่วัดโดยเฉพาะวันพระ ซึ่งท่านพระอธิการวิเชียร ก็จะใช้โอกาสนี้เปิดเทปธรรมะและเทศน์ให้คนในชุมชนฟัง

1.5.3 สถาบันการศึกษา

ตำบลบางเจ้าฉ่ามีสถาบันการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบให้ได้เป็นแหล่งเรียนรู้ เพื่อยก ระดับสติปัญญา ทักษะ ความสามารถในการเลี้ยงชีพ และอยู่ร่วมกันได้ภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสงบสุข ซึ่งมีรายละเอียดทั้ง 2 รูปแบบสถานศึกษา ดังนี้

สถาบันการศึกษาในระบบ

ตำบลบางเจ้าฉ่า มี 3 โรงเรียน อยู่ในเขตพื้นที่การปกครอง 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 3 โรงเรียนโพธิ์ทอง หมู่ที่ 5 โรงเรียนวัดบ้านสร้าง และหมู่ที่ 8 โรงเรียนวัดยางทอง มีการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลและระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง ระดับประถมศึกษาปีที่ 6 ถึงแม้โรงเรียนวัดยางทอง จะจัดการศึกษาให้เป็นไปตามหลักสูตรที่สำนักงานประถมศึกษากำหนด ซึ่งเป็นเสมือน “ งานโดยหน้าที่ ” เช่นเดียวกับอีก 2 โรงเรียน แต่โรงเรียนวัดยางทองยังคงให้ความสำคัญกับชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ โดยพยายามทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน เช่น ให้เด็กนักเรียนชั้น ป.4 - ป.6 เข้าร่วมอบรมการเป็นมัคคุเทศก์นำชมและทักษะการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวต่างประเทศ ตามที่กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ ได้จัดทำโครงการเหล่านี้ขึ้น ในขณะที่เดียวกันยังได้จัดการศึกษาโดยใช้ฐานความรู้หรือภูมิปัญญาของชุมชนมากำหนดเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้

ลูกหลานบางเจ้าข้าสืบสานภูมิปัญญาที่มีมาแต่บรรพบุรุษไว้อย่างต่อเนื่อง ดังที่ มาลัย โปธิศรี ครูใหญ่โรงเรียนวัดยางทอง ได้ให้สัมภาษณ์ว่า

อย่างโรงเรียนพี่ก็พยายามอนุรักษ์เอาไว้ ตรงที่ว่าพี่จะเอาภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนมาสอนให้กับนักเรียนโดยจ้างคนในชุมชนที่เก่งการจักสานมาสอนให้กับนักเรียน ป.5 -ป.6 ทุกวันพุธ เวลาบ่ายโมง ถึง บ่าย 3 โมง ที่มีหลักสูตรนี้ขึ้นมาไม่ใช่อะไรหรอก แต่ต้องการให้เกิดการสานต่อภูมิปัญญาด้านการจักสานไม่ใ้หายไปเรื่อย ๆ และเด็กเองก็จะได้ช่วยครอบครัวมีรายได้เพิ่มขึ้น ทุกวันนี้มีนะ เด็กบางคนเอานั่งมานั่งตากดอก ฟันงวง ที่โรงเรียน วันละ 1-2 ลูก เขาจะใช้เวลาตอนพักมานั่งถักและทำกัน เราก็ไม่ได้ว่าอะไร ดีใจเสียอีก เด็กรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ (มาลัย โปธิศรี, สัมภาษณ์)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าถึงแม้สถาบันการศึกษาในระบบอย่างโรงเรียนวัดยางทอง จะมีการจัดการ ศึกษาตามโครงสร้างหลักสูตรที่ถูกกำหนดให้ทำหน้าที่แล้วยังมีการจัดการศึกษาโดยอาศัยฐานความรู้ของชุมชนที่มีอยู่มาต่อยอดทักษะเพิ่มเติมให้กับนักเรียน บางครั้งถึงแม้ว่าในอนาคตเด็กนักเรียนคิดจะมีอาชีพประจำที่ให้ค่าตอบแทนเป็นเงินประจำ แต่อย่างน้อย ๆ ความรู้ที่นักเรียนหรือลูกหลานบางเจ้าข้าได้รับการส่งเสริมภูมิปัญญาจักสานนี้ จะเป็นความรู้พิเศษที่นักเรียนสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเองและผู้อื่น

สถาบันการศึกษานอกระบบ

พิพิธภัณฑสถานเครื่องใช้ไม้ไผ่เป็นสถาบันการศึกษานอกระบบ ที่ชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2540 ภายหลังจากที่ชุมชนได้นำธุรกิจด้านการจักสานเป็นอาชีพหลักแทนการทำเกษตรโดยมีกำนันสุรินทร์ นิลเลิศ เป็นผู้ริเริ่มและแกนนำจัดสร้าง ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญ 2 ประการ คือ

1. เพื่อต้องการให้เป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับเครื่องจักสาน และเผยแพร่ให้คนทั่วไปมีความเข้าใจในงานศิลปหัตถกรรมเครื่องจักสาน เพื่อปลูกจิตสำนึก ความหวงแหนในมรดกวัฒนธรรมของชุมชน อันจะนำไปสู่รากฐานการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป
2. เพื่อกระตุ้นให้ลูกหลาน ได้เห็นความสำคัญและตื่นตัวในการส่งเสริมพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานให้เจริญก้าวหน้าจนเป็นผลิตภัณฑ์ที่ส่งออกต่างประเทศ อันจะส่งผลกระทบต่อกระจายรายได้ไปสู่คนในตำบล และตำบลใกล้เคียงอย่างกว้างขวาง

พิพิธภัณฑสถานเครื่องใช้ไม้ไผ่ในขณะนั้น อาศัยช่างชาวเก่าซึ่งเคยปรับปรุงเป็นโรงเลี้ยงไก่หลังคามุงสังกะสีโดยหน่วยงานพัฒนาชุมชน และถูกปล่อยให้ร้างภายหลังไม่มีผู้ใดใช้ประโยชน์แล้วมาเป็นที่จัดแสดงเครื่องจักสาน ต่อมาปี พ.ศ. 2541-2542 ธนาคารออมสินและ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้สนับสนุนงบประมาณปรับปรุงโรงเรือนดังกล่าว เป็นหอวัฒนธรรมนิทัศน์บางเจ้าฉ่าเครื่องจักสาน จัดแสดงเรื่องราวประวัติความเป็นมาของเครื่องจักสาน องค์ความรู้เกี่ยวกับเครื่องจักสาน เครื่องจักสานไทย การประดิษฐ์และพัฒนาเครื่องจักสาน รวมทั้งจัดแสดงเครื่องจักสานของต่างประเทศ เทคนิค / วิธีการ / ลวดลาย เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่าง อันนำไปสู่การเรียนรู้ แลกเปลี่ยน และพัฒนาเครื่องจักสานไทย ให้เข้าไปสู่อุตสาหกรรมสากลในตลาดโลกมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ภายในตัวอาคาร ส่วนหนึ่งเปิดกว้างเป็นลานอเนกประสงค์ เพื่อใช้เป็นจุดสาธิตการทำเครื่องจักสาน และเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทั้งคนในตำบลบางเจ้าฉ่าและคนนอกตำบลบางเจ้าฉ่า

เมื่อมีการปรับปรุงเสร็จ พิพิธภัณฑ์เครื่องใช้ไม้ไผ่แห่งนี้ จึงแปรสภาพเป็นแหล่งส่งเสริมความรู้ที่สำคัญ สำหรับใช้เป็นฐานการส่งเสริมความรู้ ให้ลูกหลานตนเองเห็นความสำคัญ และสืบสานต่อไป รวมถึงเป็นแหล่งศึกษาดูงานของชาวไทยและต่างประเทศ ที่สนใจภูมิปัญญา ศิลปหัตถกรรมด้านการจักสานได้เป็นอย่างดี ซึ่งดูได้จากปีพ.ศ. 2547 มีคนไทยมาศึกษาดูงาน 12,195 คน ต่างประเทศ 1,682 คน ปีพ.ศ. 2548 มีคนไทยมาศึกษาดูงาน 18,846 คน ต่างประเทศ 2,459 คน และจากเดือนมกราคมถึงสิงหาคม ปีพ.ศ. 2549 มีคนไทยมาศึกษาดูงาน 14,548 คน ต่างประเทศ 1,856 คน ยอดผู้สนใจเข้ามาศึกษาดูงานของชาวไทยและต่างประเทศที่มีเพิ่มขึ้นทุกปี นี้ส่วนหนึ่งมี ประโยชน์ในทางการจัดการความรู้ของชุมชนเอง เช่น ชุมชนจะนำข้อเสนอแนะ จากการแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้ศึกษาดูงานมาปรับใช้ให้ผลิตภัณฑ์ของตนเองมีคุณภาพมากขึ้น นอกจากนี้พิพิธภัณฑ์จะเป็นตลาดความรู้แล้วยังเป็นตลาดกระจายสินค้าที่ชุมชนผลิตขึ้น ในขณะเดียวกันส่งผลให้ชาวบ้านผลิตและมีรายได้ที่ต่อเนื่องในคราวเดียวกัน

การถ่ายทอดภูมิปัญญา

การที่บางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนที่มีการสะสมองค์ความรู้ในเรื่องการจักสานทำให้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางการจักสานเป็น 2 ลักษณะคือ การถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในครัวเรือนที่ในครอบครัวที่มีการประกอบอาชีพจักสาน มาตั้งแต่วัยพ่อแม่มาจนถึงรุ่นลูก โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีฝีมือการจักสานในระดับดีมาก

ครัวเรือนที่มีฝีมือระดับดีมากส่วนใหญ่ จะสามารถจักสานได้เลย พี่ว่ามันเป็นสิ่งที่ฝังลึกอยู่ในตัวเราอยู่แล้ว คือ ความรู้พวกนี้มันเข้าตัวเราตั้งแต่ยังเด็ก ถึงเราจะไปไหนมานาน กลับมาพอเราเริ่มมาจักสานคล้ายกับว่ามันอยู่ในสมองเราก็เลยทำได้ เลยไม่ต้องรับการส่งเสริมความรู้การจักสานใหม่อีกครั้ง (โสภี บำรุงศิลป์, สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ในส่วนของรายละเอียด วิธีการจักสานลายพิเศษ การย้อมสี จะได้รับการถ่ายทอดเฉพาะในครัวเรือน เนื่องจากต้องการรักษาความรู้เฉพาะที่ได้รับการถ่ายทอด ตระกูล แต่บางครั้งความรู้ดังกล่าวก็ได้รับการถ่ายทอดให้กับสมาชิกภายในกลุ่ม หรือการ แลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกลุ่ม รวมไปถึงการบริจาคชิ้นงานที่มีความสวยงามเป็นพิเศษให้กับ พิพิธภัณฑสถานชุมชน

บางครั้งสี (การย้อมสีกระเป่า) ใหม่ ๆ เราก็ต้องคิดเอาเอง ลองผิดลองถูกที่ บ้างเสียบ้าง อยู่หลายครั้ง เพื่อให้ชิ้นงานมีความแตกต่างไม่ให้ซ้ำกับคนอื่น ตอนแรกก็ทงสูตรนะ เพราะกว่าจะได้มันไม่ใช่ง่าย ต่อมางานเข้าก็ถ่ายทอด ให้ลูกกลุ่มบ้าง หรือแลกเปลี่ยนกับกลุ่มอื่น เพราะคิดว่ากรงานจักสานมีทำ อยู่หลายที่ ที่พนัสนิคมก็มี ปราจีนบุรีก็มี บางเจ้าถ้าถ้าอยากจะทำได้ก็ต้อง พัฒนาไปเรื่อย ๆ ร่วมกันคิดดีกว่างานชิ้นที่สวย ๆ ของแม่ก็พี่เองก็ยังเก็บไว้ เพราะเราไม่ได้สานลายแบบนั้นแล้วกลัวจะสูญ บางชิ้นก็ให้กำนันเอาไปไว้ที่ พิพิธภัณฑสถานชุมชนหลัง จะได้รู้จักกับลายสานสมัยก่อน (สิริวิศม์ สิงห์บุญ, สัมภาษณ์)

สำหรับครัวเรือนที่เพิ่งเริ่มประกอบอาชีพการจักสานจะมีการถ่ายทอดความรู้ ทางด้านการจักสาน ผ่านสมาชิกกลุ่ม และเพื่อนบ้านที่เป็นแม่บ้านซึ่งทำอาชีพจักสานเหมือนกัน แต่ส่วนมากจะเป็นการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะของชิ้นงานพื้นฐานทั่วไป ซึ่งต้องอาศัยทักษะ และความสามารถเฉพาะตัวในการพัฒนาต่อยอด งานจักสานให้มีลักษณะที่พิเศษออกไป

1.6 สถาบันการปกครองและผู้นำในชุมชน

แต่เดิมบางเจ้าฉ่ามีผู้ใหญ่บ้านและกำนันปกครองหมู่บ้าน ดังนั้นกลุ่มอำนาจทาง การเมืองจึงมีเพียงเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมือง ต่อมาเมื่อมีสภาตำบลและ องค์การบริหารส่วนตำบลเกิดขึ้นจึงเกิดมีกลุ่มที่มีอำนาจในการบริหารงบประมาณเพื่อใช้ในกิจการ ด้านต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจที่เกิดขึ้นตามรูปแบบการบริหารงานแบบ ราชการในพื้นที่ท้องถิ่นโดยคนในท้องถิ่นเอง จะมีความสำคัญในส่วนของผู้ประสานการพัฒนา ระหว่างคนในชุมชนผ่านสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และสนับสนุนทางด้านงานทะเบียน ราษฎร์ และการบังคับใช้กฎระเบียบตามกฎหมายท้องถิ่นกับคนในชุมชน รวมไปถึงสนับสนุน ชุมชนตามศักยภาพภายใต้อำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย โดยเฉพาะด้านการพัฒนาปรับปรุง โครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ผ่านการสนับสนุนกลุ่มอาชีพ การ พัฒนาเยาวชน หรือการจัดให้มีสวัสดิการแก่คนในชุมชน เมื่อชุมชนบางเจ้าฉ่าเริ่มมีกลุ่มธุรกิจ

ชุมชนอย่างเป็นทางการในปี 2541 เป็นต้นมาและได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงเกิดกลุ่มอำนาจใหม่ขึ้น คือ กลุ่มอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยมีอิทธิพลต่อชุมชนมากที่สุด ทำให้ต้องมีรูปแบบการบริหารงานที่ลดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มจักสานทั้ง 5 กลุ่มซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจทางเศรษฐกิจที่มีบทบาทในชุมชน ในเรื่องของการกระจายผลประโยชน์ และเพื่อประโยชน์ในการประสานเป็นเครือข่ายเพื่อขยายธุรกิจเป็นชุมชนท่องเที่ยว ทั้ง 8 หมู่บ้านในตำบลบางเจ้าฉ่าจึงได้รวมตัวกันบริหารชุมชน โดยจัดตั้งศูนย์กลางการบริหารงานชุมชนชื่อว่า “ศูนย์กลางชุมชนเพื่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวตำบลบางเจ้าฉ่า” ซึ่งใช้รูปแบบการบริหารงานที่ให้ตัวแทนของแต่ละกลุ่มเข้าไปบริหารงานร่วมกัน

1.6.1 ลักษณะการเมืองและสถาบันการเมือง

บางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ในการนำภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่นผสม ผสานกับต้นทุนจากภายนอก จนกลายเป็นชุมชนจักสานเพื่อการท่องเที่ยว ที่มีตลาดรองรับทั้งในและต่างประเทศ และจากการที่ต้องมีการติดต่อสื่อสารกับภายนอกทำให้ชุมชนแห่งนี้มีการปรับวิธีการบริหารจัดการ จากเดิมที่เป็นแบบสังคมนิยมเรียบง่าย ใช้ระบบการบริหารงานในระบบผู้ใหญ่บ้านกำนัน ซึ่งเป็นตัวแทนเจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นกลุ่มที่มีอำนาจหลักทางการเมืองของชุมชน แต่เมื่อบางเจ้าฉ่าเริ่มเข้าสู่ความทันสมัยที่มีธุรกิจการจักสานเพื่อการท่องเที่ยว ทำให้รูปแบบในการบริหารจัดการของชุมชน มีความซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น เพื่อลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากผลประโยชน์ หรือเพื่อสร้างสถาบันใหม่ที่มีความถนัดในการบริหารจัดการด้านธุรกิจ การบริหารงานแบบศูนย์กลางชุมชนที่มีคณะกรรมการมาจากกลุ่มต่าง ๆ จึงได้เกิดขึ้น ที่มีระบบการบริหารงานแบบพิเศษ คือ แต่ละกลุ่มสามารถบริหารงานภายในโดยอิสระ แต่ต้องบริหารให้เชื่อมโยงกันอยู่ภายใต้คณะกรรมการบริหารศูนย์กลางชุมชน จากการศึกษาพบว่า ลักษณะการใช้อำนาจของชุมชนบางเจ้าฉ่า แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ กลุ่มอำนาจที่เน้นการพัฒนาตามรูปแบบหน่วยราชการ และกลุ่มอำนาจที่สร้างการเรียนรู้ภายในตำบลในลักษณะกลุ่มและเครือข่าย

กลุ่มอำนาจที่เน้นการพัฒนาตามรูปแบบหน่วยราชการ

ส่วนมากจะเป็นกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจหน้าที่ด้านปกครองเป็นหลัก ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล ที่มีบทบาทในฐานะเป็นเจ้าของงบประมาณ และเป็นผู้นำข่าวสารจากราชการสู่ประชาชน เป็นกลุ่มอำนาจที่มีระบบการบริหารงานตามขั้นตอนของทางราชการ และเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานภายในตำบล หากพิจารณาในแง่บทบาทและความสำคัญในเชิงอำนาจแล้ว องค์การบริหารส่วนตำบลบางเจ้าฉ่า ยังมีไม่มาก เนื่องจากยังเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลขนาดเล็ก ทำให้มีงบประมาณไม่มากพอที่จะดำเนินนโยบายให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน

หากพิจารณาในมิติทางการเมือง เห็นว่า บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจที่เกิดขึ้นตามรูปแบบการบริหารงานแบบราชการ จะมีความสำคัญใน

ส่วนของผู้ประสานการพัฒนาระหว่างคนในชุมชนผ่านสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และสนับสนุนทางด้านงานทะเบียนราษฎร์ และการบังคับใช้กฎระเบียบตามกฎหมายท้องถิ่นกับคนในชุมชน รวมไปถึงสนับสนุนชุมชนตามศักยภาพภายใต้อำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย โดยเฉพาะด้านการพัฒนาปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ผ่านการสนับสนุนกลุ่มอาชีพ การพัฒนาเยาวชน หรือการจัดให้มีสวัสดิการแก่คนในชุมชน

กลุ่มอำนาจที่สร้างการเรียนรู้ในลักษณะกลุ่มและเครือข่าย

การใช้อำนาจเป็นไปในลักษณะผ่านกระบวนการเรียนรู้ โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากประสบการณ์ของผู้นำ คือกำนันสุรินทร์ นิลเลิศ ที่ได้มีโอกาสเรียนรู้กระบวนการจัดทำแผนชุมชนและการบริหารชุมชนอย่างมีส่วนร่วมมาจากหน่วยงานการพัฒนาหลายหน่วยงาน ทำให้กำนันสุรินทร์ ได้รับการถ่ายทอดความคิดการบริหารงานพัฒนาจากการทำเวทีประชาคม และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชน บนพื้นฐานของการใช้กระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนที่มีอยู่

การบริหารงานภายในชุมชนของกำนันสุรินทร์ จะเป็นวิธีการขอความร่วมมือการจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อให้ได้มาซึ่งการแสดงความต้องการของชาวบ้าน และตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในคณะกรรมการชุมชน มากกว่าจะใช้วิธีการสั่งการเชิงอำนาจในฐานะกำนัน แต่ชาวบ้านมักจะโยนการตัดสินใจขั้นสุดท้ายให้กับกำนันเสมอ เนื่องจากเชื่อว่กำนันเป็นผู้นำทางความคิดที่สำคัญ และมีความสามารถประสานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกได้

จากการสังเกตของผู้ศึกษาพบว่า ในช่วงที่มีการจัดทำเวทีชาวบ้าน ซึ่งจะจัดเป็นประจำทุก ๆ วันที่ 16 ของเดือน จะมีตัวแทนชาวบ้านจากกลุ่มต่าง ๆ หน่วยงานราชการทั้งในและนอกชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่สนใจ มาร่วมสนทนาเป็นจำนวนมาก ซึ่งกำนันสุรินทร์ จะเริ่มด้วยการนำเสนอโครงการต่าง ๆ ที่ได้ประสานกับหน่วยงานภาคีภายนอกมาให้คนที่ร่วมในเวทีการประชุม เป็นคนเลือกรูปแบบที่เหมาะสมที่สุดต่อกลุ่มและชุมชน ในการจัดทำเวทีชาวบ้านของชุมชนบางเจ้าฉ่า การมีส่วนร่วมและกระบวนการตัดสินใจจากส่วนรวมจะเป็นสิ่งที่กำนันสุรินทร์ พยายามทำให้เกิดมากที่สุด สำหรับความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน จะถูกผู้ที่ร่วมประชุมที่เป็นผู้อาวุโส เช่น อดีตข้าราชการครู อดีตผู้ใหญ่บ้าน เข้ามาไกล่เกลี่ยเพื่อหาข้อยุติในระหว่างการประชุมเพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ ไม่ขัดแย้งกัน

1.7 สภาพทางเศรษฐกิจ

ด้วยเหตุที่การทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักในอดีตไม่ได้รับความนิยม ทำให้แต่ละหมู่บ้านในตำบลบางเจ้าฉ่า มีอาชีพหลักที่เปลี่ยนไป โดยที่หมู่ 1 คนในชุมชนส่วนใหญ่รับราชการและรับจ้างทั่วไป หมู่ 2 คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง หมู่ 3 คนในชุมชนส่วนใหญ่ทำงาน

ในโรงงาน หมู่ 4 หมู่ 5 และหมู่ 6 ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปเป็นส่วนใหญ่ หมู่ 7 และหมู่ 8 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพจักสาน และมีแนวโน้มที่อาชีพจักสานจะกลายเป็นอาชีพหลักแทนอาชีพเกษตรกรรมในหลายหมู่บ้าน เนื่องมาจากการได้รับผลตอบแทนที่สูงและลงทุนต่ำ ผู้นำชุมชนและหน่วยงานจากภายนอกให้การสนับสนุน อาชีพเกษตรกรรมจึงค่อย ๆ ลดบทบาทลง โดยเฉพาะในหมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ซึ่งเป็นชุมชนจักสานแต่ดั้งเดิม เหลือเพียง 14 ครอบครัว ในปีพ.ศ. 2544 ที่ยังคงทำนาอยู่ในลักษณะให้ชาวบ้านหมู่อื่นมาเช่าทำ และในปีพ.ศ. 2547 เหลือครอบครัวที่ยังทำอยู่เพียง 11 ครอบครัวเท่านั้น แต่สิ่งที่น่าสนใจ คือ จำนวนผู้ที่ประกอบอาชีพจักสานในหมู่ที่ 8 มีจำนวนลดลงคือ จาก 75 ครอบครัว ในปีพ.ศ. 2544 เหลือ 68 ครอบครัวในปีพ.ศ. 2547 ทั้งนี้เนื่องจาก หลายครอบครัวได้เปลี่ยนจากอาชีพจักสานมาเป็นผู้ประกอบการและพ่อค้ารับซื้อ ผลิตภัณฑ์จักสานจากหมู่บ้านอื่นในตำบลบางเจ้าฉ่า และตำบลใกล้เคียง ซึ่งผลการสำรวจข้อมูลด้านอาชีพของตำบลบางเจ้าฉ่า แสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.2

ข้อมูลด้านอาชีพของตำบลบางเจ้าฉ่า

อาชีพ	หมู่ที่ / จำนวนครัวเรือน									รวมครัวเรือน ทั้ง	
	หมู่ 1	หมู่ 2	หมู่ 3	หมู่ 4	หมู่ 5	หมู่ 6	หมู่ 7	หมู่ 8	ตำบล		
	ปี 2544								ปี 2547	ปี 2544	ปี 2547
ทำนา	3	3	5	15	20	15	27	14	11	102	99
สวนผลไม้	8	2	2	2	14	8	18	34	12	88	66
เลี้ยงสัตว์	4	4	2	16	5	10	16	3	3	60	60
รับจ้างทั่วไป	150	53	20	57	61	34	38	42	34	455	447
ค้าขาย	12	21	12	7	10	10	7	8	10	87	89
ทำงานโรงงาน	30	11	50	23	18	9	18	43	43	202	202
รับราชการ	184	7	28	28	6	5	5	9	9	248	248
จักสาน	5	1	-	5	21	15	42	75	68	164	157
รวม	396	102	95	153	155	106	171	228	190	1,406	1,368

ที่มา: ปรับปรุงโดยผู้วิจัยจากข้อมูลของศูนย์กลางชุมชนหมู่ 8 บ้านยางทอง และ อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ, 2548 ตัวเลขนี้คิดบนฐานครอบครัวขยายที่มีสมาชิกหลายคนอยู่ในครอบครัวเดียวกันและแต่ละครอบครัวประกอบอาชีพหลักได้มากกว่า 1 อาชีพ ตัวเลขพัฒนาการของอาชีพในปี พ.ศ. 2547 เป็นตัวเลขรวมทั้งตำบล และตัวเลขที่รวบรวมโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน เฉพาะหมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ปี พ.ศ. 2544-2547

ส่วนที่ 2 พัฒนาการของชุมชน

ในส่วนนี้จะนำเสนอให้เห็นถึงพัฒนาการ ความเป็นมาในอดีตจนถึงปัจจุบันของชุมชน บางเจ้าท่า เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงทุนทางสังคมแต่ละช่วงของพัฒนาการ โดยที่ผู้ศึกษาได้แบ่งช่วงของพัฒนาการออกเป็น 4 ช่วงคือ

2.1 ช่วงสังคมเกษตรกรรม (พ.ศ. 2500-2514)

ชุมชนบางเจ้าท่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าว มีลักษณะเป็นแบบสังคมกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพ เหมือนกับชุมชนชนบทในภาคกลาง โดยมีการทำนา เป็นอาชีพหลักโดยมีเป้าหมายการผลิตเพื่อยังชีพในครัวเรือน และจะมีเหลือขายเท่านั้นขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศ เนื่องมาจากพื้นที่ของชุมชนตำบลบางเจ้าท่า มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำไหลผ่านตลอดทั้งปี โดยเฉพาะพื้นที่ฝั่งตะวันตกของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ต่ำ ซึ่งพื้นที่บริเวณนี้จะทำนาปีละครั้งเท่านั้น (นาปี) ดังนั้นแบบแผนของระบบการผลิต จึงเป็นเรื่องของการปลูกข้าว การปลูกผักอายุสั้นตามฤดูกาล การจับปลาและหาสัตว์น้ำในแม่น้ำน้อยและตามท้องนาบริเวณในครัวเรือน ทำให้ชุมชนบางเจ้าท่ารู้จักการทำเครื่องจักสานในรูปของเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ประเภทพวก สุ่ม ลอบ ไซ ฯลฯ ซึ่งต่อมาจึงมีการดัดแปลงเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนและเครื่องสำหรับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ทุกบ้านทำนา หมดนาก็ทำจักสาน คือยามว่างทำจักสาน คือเป็นตั้งแต่ภาชนะเพื่อใช้ในครัวเรือนเป็นกระบุง ตะกร้า ถึงยุงใส่ข้าวที่เป็นยุงข้าวใหญ่ 2-4 เกวียน กินอยู่กันแบบสบาย ๆ เพราะทรัพยากรในดินดินในน้ำมีเยอะ ข้าวก็มี ปลาก็เยอะ ความสัมพันธ์ของคนคือแบบคนบ้านนอก คือ สนิทแน่นแฟ้น เป็นครอบครัวเดียวกัน ไม่มีเงินก็อยู่ได้ เขาไม่ห่างกัน มะม่วงบ้านนี้มี กระต้อนบ้านนี้มี แบ่งกันกินได้ ได้ปลาได้อาหารมา ก็เอามาฝากกัน เมื่อก่อนอุดมสมบูรณ์มาก ปลาสร้อย ปลาอะไร ๆ ขึ้นกันแทบไม่ทัน กินไม่หมด ต้องเอามาทำน้ำปลา ปลาร้า พืชผักก็เก็บตามนา ก็ไม่ต้องซื้อไม่มีสารเคมี มันอยู่กับธรรมชาติ (สุวัฒน์ ดีจำ, สัมภาษณ์)

“เมื่อก่อนแถวนี้เป็นนาหมดเลย น้ำท่วมทุกปี เวลาไปทำนาก็ต้องหาบข้าวหาบแกงไปกินที่นา ตอนกลางวันจากทำนาก็สานกระบุงตะกร้าได้ร่มไม้ ทำกันทั้งหญิงทั้งชาย ถ้าปากเหน้อย แต่ก็มีความสุขไม่ต้องดิ้นรนอย่างสมัยนี้” (ชนโถม สิงโต, สัมภาษณ์)

ส่วนการตั้งบ้านเรือนในตำบลบางเจ้าฉ่า มักจะตั้งบ้านเรือนหนาแน่นบริเวณริมแม่น้ำน้อย โดยเป็นแบบบ้านเรือนไทยภาคกลางที่เป็นแบบบ้านไม้ใต้ถุนสูง ด้านล่างโล่งเอาไว้เลี้ยงสัตว์ เก็บเครื่องมือในการประกอบอาชีพ และเป็นพื้นที่สำหรับการทำการจักสาน

บ้านสมัยก่อนเป็นทรงไทย ใต้ถุนสูง หมายถึงว่าอยู่ชั้นบน ชั้นล่างจะเป็นที่โล่ง ๆ เอาไว้ น้ำจะท่วมทุกปีอยู่แล้วเป็นธรรมชาติของน้ำ ไม่มีถนนกัน ถึงหน้าน้ำน้ำก็ท่วม พอน้ำลดก็จะปลูกผัก และสิ่งที่เหมือนชุมชนเกษตรกรรมชนบทก็คือต้องมีเครื่องมือ กระจัง ตะกร้า มันก็ต้องใช้ เอาไม้ไผ่ในชุมชนที่มีมากมายมาทำ รวมไปถึงของใช้ต่าง ๆ ในครัวเรือน ยุคแรกคือเป็นยุคที่เริ่มไปแลกเปลี่ยนสินค้าอะไรกันมา คือเริ่มจากผลิตเหลือใช้จากครัวเรือน แล้วไปแลกเปลี่ยนกับถิ่นอื่น แล้วต่อมาก็พัฒนามาเป็นขายกันเต็มตัว เป็นเชิงพาณิชย์ (ประยงค์ นาคยรรยงค์, สัมภาษณ์)

วิถีชีวิตของคนชุมชนบางเจ้าในอดีตจะเกี่ยวข้องจะเกี่ยวข้องกับการดำรงชีพอยู่กับธรรมชาติ อยู่กับแม่น้ำน้อย อยู่กับข้าวที่ปลูกในนาเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีการผลิตเพื่อการยังชีพ มีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีระบบความสัมพันธ์กันระหว่างคนในชุมชนที่แน่นแฟ้น เนื่องจากมีการทำนาเพียงครั้งเดียว (นาปี)หมดจากหน้านาก็ทำเครื่องจักสาน ในช่วงนี้ชุมชนมีความผูกพันกันมาก เพราะอยู่ใกล้ชิดกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างคนในชุมชน ผ่านกิจกรรมที่เป็นการประกอบอาชีพที่ต้องใช้แรงงานคนเป็นหลัก เนื่องจากการที่ต้องมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประกอบกับการที่คนในชุมชนมีรู้สึกร่วมในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนร่วมกัน อีกทั้งการที่มีความสัมพันธ์กันทางระบบเครือญาติที่ใกล้ชิดกัน จากการทำมีบรรพบุรุษร่วมกันไม่ก็สายตระกูล ทำให้ความสัมพันธ์ของคนที่บ้านเจ้าฉ่าสนิทแน่นแฟ้น มีความสามัคคีและการทำงานสาธารณะเพื่อส่วนรวม

ในตอนที่ทำนา ช่วงนั้นยังไม่มีรถไถ ต้องอาศัยการลงแขกเอาแรงกัน นานี้เสร็จก็ไปนาอื่นสลับกันไป เรื่องความสามัคคีของคนในชุมชนมีมาก เพราะเป็นชาวนาเหมือน ๆ กัน เป็นพี่เป็นน้อง เป็นเครือญาติกันหมด ยิ่งถ้าเป็นงานศพเจ้าภาพไม่ต้องทำอะไร คนในชุมชนใครมีไม้เอาไม้ไป ใครมีข้าว มีของเอาไป ช่วยกัน ไปช่วยงาน นี่เป็นความคิดของคนในช่วงนั้น เขาเห็นอกเห็นใจกัน เห็นใครลำบากต้องช่วย เพราะถือว่าเป็นลูกหลานเจ้าฉ่าเหมือน ๆ กัน (สนิท เขียวหวาน, สัมภาษณ์)

จากการที่ส่วนมากคนในชุมชนประกอบอาชีพจักสานทำให้มีการขัดเกลาพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัวผ่านขั้นตอนของการจักสาน สมาชิกในครอบครัวอยู่ใกล้ชิดกัน เพราะทุกคนในครอบครัวล้วนแต่มีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจักสาน เริ่มตั้งแต่การไปตัดไม้ไผ่สีสุกจะเป็น

หน้าที่ของพ่อบ้านที่เป็นผู้นำครอบครัว เมื่อได้ไม้ไผ่มาต้องตัดไม้ไผ่มีความยาวตามขนาดผลิตภัณฑ์ที่จะสาน และการขูดผิวไม้ไผ่แล้วจึงจักตอกทั้งหมดเป็นงานของผู้ชายในครอบครัวที่จะต้องทำ ในส่วนของขั้นตอนการสานทุกคนในครอบครัวจะสามารถทำได้หมดทุกคน เริ่มตั้งแต่การก่อตูด (ฐาน) อันเป็นการสานลายพื้นฐานที่ ๆ จำเป็นต้องฝึกให้สมาชิกใหม่ในครอบครัว มีทักษะสามารถทำได้เอง เมื่อได้ทักษะขั้นพื้นฐานแล้วก็จะสามารถสานผลิตภัณฑ์ในรูปแบบอื่น ๆ ได้ นอกจากนี้การจักสานยังเป็นการสอนให้คนในชุมชนรู้จักพึ่งตนเองบนฐานทรัพยากรที่มีอยู่

พี่सानเป็นตั้งแต่ยังนั่งอยู่บนตักแม่ แรก ๆ เห็นผู้ใหญ่เขาทำเราก็อยากทำบ้างแรก ๆ ก็เป็นลูกมือหยิบโน่นหยิบนี่ จนแม่สอนให้จึงสานเป็น โตขึ้นมาหน่อยตอนกลางวันก็ไปทำนา ตกเย็นมาก็มานั่งสานกระบุง กระจาดกัน เอาไว้ใช้ในครัวเรือน ไม่คิดว่าสิ่งที่แม่เคยสอนเราจะเป็นสิ่งที่ เป็นอาชีพหลักเลี้ยงเราจนถึงทุกวันนี้ (สิริวิศม์ สิงห์บุญ, สัมภาษณ์)

และเนื่องจากบ้านยางทองมีวัดยางทอง อันเป็นวัดสำคัญที่เชื่อว่ามีขึ้นพร้อมกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และวัดมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน เป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ทำให้เกิดกิจกรรมร่วมกันภายในชุมชนไม่ว่าจะเป็นงานบุญประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เมื่อมีปัญหาหรือความขัดแย้งเกิดขึ้นในชุมชนวัดก็เป็นสถาบันที่สำคัญในการยุติปัญหาและไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยใช้หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทาง รวมไปถึงวิถีปฏิบัติและการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เช่น การประกอบอาชีพ ความกตัญญู การรู้จักสำนึกบาปบุญคุณโทษ

วัดเป็นที่ที่รวมของคนในชุมชน งานบุญก็ไปวัด งานของชุมชนก็ประชุมที่วัด เวลามีปัญหา ก็ไปวัด เพราะบทบาทของวัดกับชุมชนในสมัยก่อนมันแยกกันไม่ออก เกี่ยวข้องกับวัดตั้งแต่เกิดจนตาย ยิ่งหลวงพ่อบุญเจ้าอาวาสองค์ก่อน (พระครูพัฒนศิริคุณ) ท่านเก่งเรื่องการพัฒนาเวลามีอะไรให้ท่านช่วย ท่านก็สนับสนุนเต็มที่ ให้ใช้วัดเป็นที่ทำงานต่าง ๆ (ประยงค์ นาคยรรยง, สัมภาษณ์)

“อย่างเราอยู่ติดน้ำต้องหาปลาทุกวันก็รู้ว่ามันบาปแต่ก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็คิดว่าอย่างน้อยทุกวันโกนพระเราก็หยุดจับสักวันก็ได้ หรือจับได้ตัวเล็ก ๆ มากก็ปล่อยมันไปอย่าไปเอาเปรียบมันมาก” (สมพงษ์ ช่างบรรจง, สัมภาษณ์)

ต่อมาเมื่อมีการก่อสร้างคลองชลประทานทั้งด้านซ้ายและขวาของแม่น้ำน้อย และสร้างประตูกันน้ำ ทำให้น้ำท่วมสองฝากแม่น้ำน้อยลง แต่ในฤดูแล้งน้ำในคลองชลประทานมีไม่มากพอสำหรับชาวบ้านทั้งสองฝั่งทำนาปรังพร้อมกัน จึงต้องทำประตูตุน้ำในคลองชลประทาน และกำหนดให้ทำนาปรังปีเว้นปี และต่อมาเมื่ออาชีพทำนาดลดลง เนื่องจากการสร้างคลอง

ชลประทานทำให้รูปแบบการเกษตรเปลี่ยนมาเป็นการปลูกไม้ยืนต้น ประเภทไม้ผลแทนการทำนาข้าว ประกอบกับราคาข้าวตกต่ำ ทำให้มีการนำความรู้ทางด้านการจักสานที่มีอยู่ในชุมชนพัฒนาเป็นอาชีพควบคู่ไปกับการทำเกษตรกรรม ชุมชนเริ่มมีการติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียง เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างเครื่องจักสานที่ชุมชนผลิตได้กับสินค้าอื่น ๆ และข้าวซึ่งผลิตไม่พอบริโภคในชุมชน โดยเริ่มแรกเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนใกล้เคียง ก่อนที่จะเป็นการซื้อขายกันในเชิงพาณิชย์ในระยะเวลาถัดมา

2.1.2 สรุปพัฒนาการของชุมชนบางเจ้าฉ่าช่วงสังคมเกษตรกรรม (พ.ศ. 2500 - 2514)

ชุมชนบางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน และถือเป็นสิ่งที่แสดงอยู่ถึงการมีตัวตนของคนบางเจ้าฉ่า ว่ามีสายเลือดเดียวกันกับผู้กล้าในครั้งอดีต ทำให้คนบางเจ้าฉ่าที่รับรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาในเรื่องดังกล่าว รู้สึกภูมิใจในที่มาของสายเลือดของตนและความรู้สึกการเป็นเครือญาติเดียวกันทั้งชุมชน และส่งผลต่อการระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในเชิงบวก

บางเจ้าฉ่าในครั้งที่ยังเป็นสังคมเกษตรกรรมชนบท ที่มีวิถีชีวิต ความเชื่อ และแบบแผนประเพณีปฏิบัติที่เหมือนกัน ๆ เนื่องจากสภาพภูมิสังคมในชุมชนเป็นตัวกำหนด เช่น ในครั้งอดีตทุกบ้านทุกครอบครัวต้องทำนาเพื่อบริโภคกันในครัวเรือน มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับชีวิตริมฝั่งแม่น้ำน้อย ว่างจากการทำนาก็สร้างเครื่องมือที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ และของใช้ในครัวเรือน โดยอาศัยจากภูมิปัญญาที่สะสมไว้เมื่อครั้งบรรพชน บวกกับทักษะและความชำนาญจากการใช้ความรู้ดังกล่าวผ่านการประกอบอาชีพ และในชีวิตประจำวัน ประกอบกับการที่เป็นชุมชนเกษตรกรรม มีแรงงานจำนวนน้อยจึงต้องอาศัยความช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อต่อกัน ทำให้มีความเอื้ออาทรทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน มีจิตสำนึกและเคารพในทรัพยากรและธรรมชาติรอบ ๆ ตัว นอกจากนั้นการจักสานในครั้งอดีตเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้สมาชิกในครอบครัวและชุมชนได้มีทำงานร่วมกัน เกิดการขัดเกลาและปลูกฝังแนวความคิดพึ่งตนเองและการดำเนินชีวิตผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ของการจักสาน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีทุนทางสังคมที่อยู่คู่กับชุมชนมาตั้งแต่ครั้งอดีต

2.1.3 กระบวนการทุนทางสังคมในช่วงสังคมเกษตรกรรม

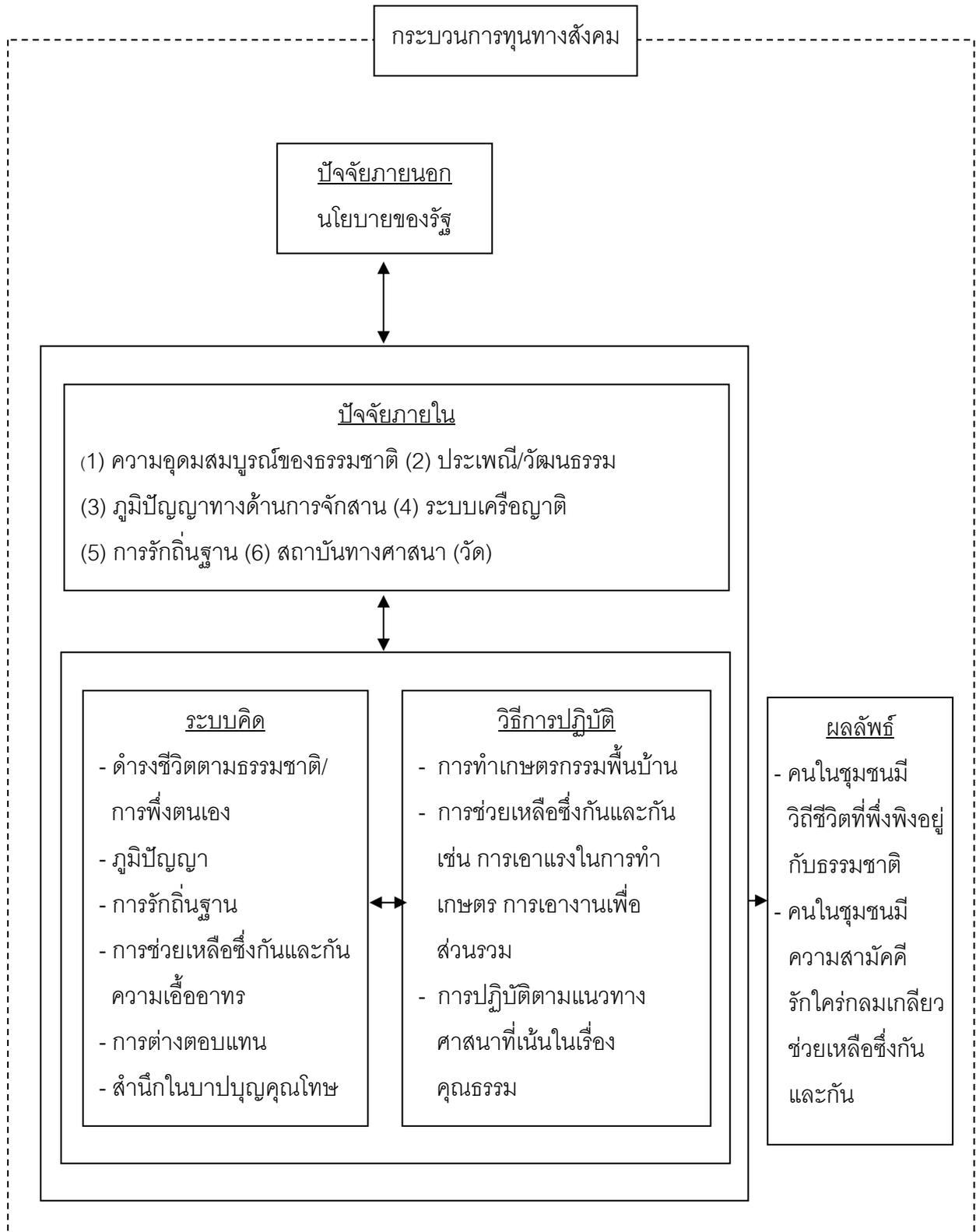
ในช่วงที่บางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนเกษตรกรรมภายในชุมชนมีปัจจัยที่องค์ประกอบที่เป็นทุนทางสังคม อาทิ ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ที่ช่วยให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ เกิดการแบ่งปันและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเท่าเทียม มีความเคารพและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าและสำนึกในบุญคุณ และจากการที่เป็นชุมชนเกษตรกรรม ทำให้จำเป็นต้องมีจารีตและประเพณีปฏิบัติเพื่อระดมแรงงานในชุมชน มาทำงานใน

ระบบเกษตรกรรมผ่านกลไกทางสังคมในมิติต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมและความเชื่อของการช่วยเหลือกัน การต่างตอบแทนกัน และการทำงานเพื่อส่วนรวม ซึ่งสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้จาก การช่วยกันลงแขกเกี่ยวข้าว การเอาแรงเพื่องานของส่วนรวม อีกทั้งการที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกันและความสัมพันธ์ทางระบบเครือญาติที่ใกล้ชิดกันมีผลต่อความรักใคร่กลมเกลียวกันเอื้ออาทรต่อกัน และความสามัคคีของคนในชุมชน และการที่ชุมชนแห่งนี้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางด้านการจักสานทำให้เกิดแนวความคิดที่จะพึ่งตนเองบนฐานทรัพยากรที่มีอยู่ มีการขัดเกลาพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัวผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ในการจักสาน สมาชิกในครอบครัวได้รับความอบอุ่นและการได้รับการอบรมจากคนรุ่นก่อน ๆ ส่งผลโดยตรงต่อสมาชิกในชุมชนที่เป็นคนดี มีคุณธรรม อันจะมีผลต่อความสงบสุขของสังคมส่วนรวม นอกจากนี้การที่มีสถาบันทางศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจมีผลต่อระบบคิดของคนในชุมชนที่ได้รับการถ่ายทอดความคิดในเรื่องระบบคุณธรรม การทำความดี และมีสำนึกถึงบาปบุญคุณโทษ สิ่งต่างที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ในสังคมเกษตรกรรม

แผนภูมิที่ 4.1

กระบวนการทุนทางสังคมของชุมชนบางเจ้าฉ่า ช่วงสังคมเกษตรกรรม

(พ.ศ. 2500-2514)

2.2 ช่วงสังคมนวัตกรรมชุมชน (พ.ศ. 2515-2541)

หลังจากที่เครื่องจักรสานของบางเจ้าฉ่า ได้รับความนิยมและมีผู้สนใจจากภายนอกมากขึ้นจากชื่อเสียงเรื่องความคงทนและการความประณีตในชิ้นงาน ชาวบ้านจึงเริ่มที่จะพัฒนาอาชีพจักสาน เป็นอาชีพหลักแทนการทำนา ชาวบ้านทุกคนจะสานเครื่องใช้ต่าง ๆ ไว้ใช้ในครัวเรือน และขายให้กับชุมชนอื่น ซึ่งต่อมาก็เริ่มมีพ่อค้าคนกลาง มาซื้อเครื่องจักสานของบางเจ้าฉ่าในราคาที่พ่อค้าคนกลางกำหนด ประกอบกับในช่วงปี 2515 เริ่มมีการใช้พลาสติกแทนเครื่องจักสานไม้ไผ่ ทำให้พ่อค้าคนกลางกดราคาเครื่องจักสานของชาวบ้านมากกว่าเดิม

แต่ต่อมาเมื่อพระครูศิริพัฒนคุณ เจ้าอาวาสวัดยางทอง (พี่ชายของกำนันสุรินทร์ นิลเลิศ) และนักพัฒนาชุมชนที่เข้ามาให้คำแนะนำชาวบ้านในการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองพ่อค้าคนกลาง ชาวบ้านจึงมารวมตัวกันเพื่อพูดคุยถึงการเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลาง และนำมาซึ่งการรวมกลุ่มจักสานของชุมชน อันเป็นการรวมกลุ่มครั้งแรกในปี 2516 เพื่อรวบรวมผลผลิตนำไปขายเองโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง แสดงถึงทุนทางสังคมในสมัยนั้น ในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อต่อสู้กับปัญหา

เมื่อก่อนเป็นยุคที่ว่า ยังไม่จำหน่าย แต่มาใช้เพื่อการดำรงชีวิต เพราะการทำนาต้องใช้กระบุงเป็นหลัก เป็นกระจาด เป็นตะกร้า ไปเป็นอะไรต่าง ๆ ที่มันใช้ในครัวเรือนได้ ซิมซั๊บก็คือพ่อแม่คนแก่คนแก่ก็จะถ่ายทอดให้กับลูกหลาน มันเป็นวัฒนธรรมที่เขาเรียกว่า ถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับลูกหลาน เพื่อนำไปสู่การออกเรือนสร้างครอบครัวใหม่ต่อไป อันนี้ถือว่าเป็นวัฒนธรรมแนวเก่า แต่ว่าเราจะนำมาประยุกต์พัฒนา มันเริ่มที่จะเป็นอาชีพ สมัยก่อนรุ่นผมอายุซั๊ก 18-19 ปี สักประมาณปี 2514 เป็นต้นมา เริ่มที่จะเอาพวกนี้เป็นเศรษฐกิจ มีการซื้อขายกัน เมื่อก่อนระบบรัฐไม่ต้องพูดถึง เรื่องการทำงานระบบกลุ่มยังไม่มี วัดเป็นคนกลางนี่คือพัฒนาการ การซิมซั๊บของคนในช่วงนี้ มันเริ่มที่ครอบครัว เริ่มจากงานง่าย ง่ายที่สุด ในเรื่องการอยากรู้ อยากเห็น อยากทำ สานง่าย ๆ ผิดถูกไปบ้าง อยู่ในการดูแลของพ่อแม่ ปู่ ย่า รูปแบบยังคงอยู่ที่กระบุงอยู่ 80% ตั้งแต่ปี 2510 ประมาณปี 2530 แล้วกัน ที่เริ่มจะมีกระบุงรูปแบบอื่น ๆ บ้าง ที่มีการพัฒนาจากกระบุง (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

ในช่วงปี 2520 กำนันสุรินทร์ กลับมาในชุมชนอย่างถาวร หลังจากเป็นช่างเจียรระโนพลอยที่กรุงเทพฯ ซึ่งการไปเป็นช่างเจียรระโนพลอยที่กรุงเทพฯ ส่งผลให้กำนันมีต้นทุนความรู้ในเรื่องการผลิต การตลาด การจำหน่าย เมื่อกลับมาอยู่ในชุมชนได้สร้างธุรกิจเจียรระโนพลอยเป็น

ของตัวเอง โดยในขณะนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงทำอาชีพเกษตรกรรม และการจักสานเป็นอาชีพหลักของชุมชน ซึ่งการกลับมาอยู่ที่หมู่บ้านในช่วงแรก กำนันได้ช่วยเหลือชุมชนในเรื่องต่าง ๆ เนื่องจากขณะนั้นพี่ชายของกำนันซึ่งเป็นเจ้าอาวาสมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน โดยร่วมกันพัฒนาชุมชน ชักชวนให้ชาวบ้านก่อตั้งกลุ่มจักสาน ซึ่งต่อมาได้สนับสนุนให้ชาวบ้านและเยาวชนมาเรียนเจียรไนพลอยกับกำนันสุรินทร์ เนื่องจากเห็นว่าชาวบ้านยากจน อาชีพการทำนาได้ผลไม่เต็มที่ กลุ่มจักสานก็มีชาวบ้านที่มีอายุกลางคนขึ้นไป ทำเป็นอาชีพเสริม แต่คนหนุ่มสาวหรือเยาวชนที่เพิ่งจบระดับมัธยมยังไม่มีการทำ ดังนั้นตั้งแต่ที่กำนันสุรินทร์กลับเข้ามาในชุมชน ก็ได้นำเอาอาชีพเจียรไนพลอยเข้ามาทำงานในครอบครัว และขยายต่อมายังญาติพี่น้องและในที่สุดก็กลายเป็นอาชีพเสริมของชุมชน ดังนั้นในช่วงปี 2525 จึงเกิดมีกลุ่มเยาวชนอายุระหว่าง 12-20 ปี มารวมกลุ่มเจียรไนพลอยกับกำนันสุรินทร์ จากการชักชวนและแนะนำจากพระครูศิริพัฒนคุณ มีหลายบ้านทำเจียรไนพลอย ส่วนชาวบ้านที่มีอายุกลางคนขึ้นไปก็ยังทำจักสานควบคู่กับการทำเกษตรกรรมเช่นเดิม การรวมกลุ่มของชาวบ้านทำเจียรไนพลอยสร้างรายได้ให้ชุมชนเป็นอย่างดี และส่งผลให้กำนันสุรินทร์ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำในเวลาต่อมา

ตอนแรกผมก็ทำนา แต่รายได้มันน้อยและเหนื่อย เลยลองมาให้กำนันสอนเจียรไนพลอย ตอนนั้นราคาพลอยกะรัตละ 10 บาท แต่ต่อมาลดลงมาเหลือแค่กะรัตละ 2.5 บาท เท่านั้นเอง พลอยสีราคา 5 บาทต่อกะรัต ตอนแรกสมาชิกที่ทำพลอยเป็นวัยรุ่น ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย นิยมทำพลอยมาก เนื่องจากสมัยนั้นโรงงานต่าง ๆ ยังไม่ได้ตั้งขึ้นมาเหมือนในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นพอเรียนจนชั้นม.ต้น หรือ ม.ปลาย ก็จะเข้ามาสมัครทำพลอย บ้านของกำนันจึงมีธุรกิจทำพลอยที่ใหญ่ที่สุด พอเลิกทำพลอย กำนันก็ไปส่งเสริมทำจักสาน (สมพงษ์ ช่างบรรจง, สัมภาษณ์)

ปี 2528 กลุ่มจักสานที่จัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปี 2516 โดยการสนับสนุนของเจ้าอาวาสวัดยางทอง และการชี้แนะของนักพัฒนาได้สลายตัวลง เนื่องมาจากการรวมกลุ่มจักสานที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการรวมตัวกันในแง่ของผลผลิต แบบต่างคนต่างทำ ยังขาดการบริหารจัดการร่วมกัน เมื่อขาดจิตสำนึกของการเป็นเจ้าของร่วมกันหรือเป้าหมายของการรวมกลุ่ม ทำให้ชาวบ้านบางคนแอบนำกระเป่าที่ตัวเองสานได้ไปขายให้กับพ่อค้าคนกลาง ทำให้ขายได้เงินเร็ว และได้ราคาสูงไม่ต้องรอแบ่งจากกลุ่ม ทำให้สมาชิกหลาย ๆ คนค่อยถอยตัวออกจากกลุ่ม ออกมาเป็นลักษณะต่างคนต่างขาย สุดท้ายกลุ่มจักสานจึงได้สลายตัวลงในปี 2528

“ตอนนั้นกลุ่มที่มียังไม่เข้มแข็งเป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของชาวบ้าน ไม่มีระบบการบริหารงานที่ชัดเจน อีกทั้งมีคนในกลุ่มบางคนแอบขายของให้พ่อค้าคนกลางเพราะให้ราคาสูงกว่าที่กลุ่มรับซื้อ ทำให้กลุ่มอยู่ไม่ได้และสลายตัวไป” (พรชัย บุญรัตน์, สัมภาษณ์)

สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงปัจจัยภายนอกที่เข้ามาทำลายทุนทางสังคม จากผลประโยชน์และความโลภ อีกสาเหตุหนึ่งที่เป็นสาเหตุทำให้กลุ่มจักสานสลายตัวลงคือ ในช่วงปี 2527 ระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ ได้เริ่มเข้ามาในชุมชน โดยเฉพาะการคมนาคมที่สะดวกขึ้น แม้จะเป็นเพียงถนนสายรองจากตัวอำเภอโพธิ์ทอง แต่ก็ทำให้คนภายนอกเริ่มเข้ามาในชุมชน นายทุนเข้ามาติดต่อค้าขายกับกลุ่มจักสานได้สะดวกมากขึ้น แทนที่การรวบรวมเครื่องจักสานจากกลุ่มสมาชิกเพื่อไปส่งขายที่กรุงเทพฯอีกทีหนึ่ง

ต่อมาในราวปี 2530 ถนนได้เข้ามาเป็นเส้นทางสัญจรหลักแทนแม่น้ำ ถนนสายโพธิ์ทอง-ท่าช้าง ได้ถูกทำให้สัญจรได้สะดวกมากขึ้น จากทำน่าน้ำหน้าบ้านที่เคยใช้เป็นเส้นทางสัญจรหลักถูกลดบทบาทลง หลังบ้านซึ่งเคยเป็นทางเดินระหว่างบ้านใกล้เคียงถูกปรับปรุง หลังบ้านกลายเป็นหน้าบ้าน ถนนภายในหมู่บ้านถูกสร้างขึ้นจากทางเดินระหว่างบ้านกลายเป็นถนนที่เชื่อมระหว่างชุมชนกับถนนสายหลัก ถนนสายหลักได้ปรับปรุงขึ้นเรื่อยๆจนกลายเป็นถนนลาดยางในปี 2535 และเป็นถนนสายหลักระหว่าง 2 อำเภอ

พอมีถนนก็สะดวกขึ้น จะไปไหนมาไหนก็ใกล้กัน สมัยก่อนจะเดินไปหมู่บ้านอื่นก็ต้องเดินเลาะไปตามสวนบ้าง ตามริมแม่น้ำบ้าง บางทีก็ต้องพายเรือข้ามไปอีกฝั่ง เพราะไม่มีสะพานให้ข้าม จะไปในเมืองที่ก็ลำบาก รถก็ไม่ค่อยมีบ้างที่ต้องเสียเวลาเดินเกือบครึ่งวัน หลังจากที่มีถนน ก็แปลงบ้านใหม่ ย้ายบ้านเดิมที่อยู่ติดกับแม่น้ำน้อย ให้มาอยู่ติดกับถนนเพราะไปมาง่าย ติดต่อไปมาหาอยู่กับบ้านอื่น ๆ ก็สะดวกไม่ลำบากเหมือนเมื่อก่อน (สนม สุภรพงษ์, สัมภาษณ์)

ประกอบกับในขณะนั้นมีโรงงานเกิดขึ้นมากในตัวจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง เด็ก ๆ เริ่มสนใจไปทำโรงงานมากขึ้น ทำให้กิจการเจียรไนพลอยของชาวบ้าน เริ่มหมดไป และเมื่อกำนันสุรินทร์ได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านในราวปี 2537 และราคาพลอยตกทำให้ไม่มีเวลาดูแลธุรกิจ ทำให้กิจการเจียรไนพลอยทั้งหมดเลิกไปในปีพ.ศ. 2538 ดังนั้นกำนันสุรินทร์จึงหันมาส่งเสริมอาชีพจักสานจนกระทั่งกลายเป็นอาชีพหลักของชุมชน และเมื่อบางเจ้าฉ่ามีอาชีพจักสานเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้ชาวบ้านมากกว่าการทำนา ส่งผลให้อาชีพการทำนาค่อย ๆ เลิกไป กำนันได้พยายามติดต่อหน่วยงานภายนอกเพื่อขอเงินสนับสนุน เพื่อสร้างศูนย์จำหน่ายเครื่องจักสาน พิพิธภัณฑสถานไม้ไผ่ เพื่อให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน โดยมีเป้าหมายในการจำหน่ายเครื่องจักสาน

ในปี 2539 มีการปรับรูปแบบเครื่องจักรสาน จากเดิมที่ผลิตเป็นของที่ใช้ในครัวเรือน ให้กลายเป็นแบบกระเป๋าสุภาพสตรีเพื่อให้สามารถขายส่งออกต่างประเทศได้ โดยที่จุดเริ่มต้นมาจากกรณีที่ลูกค้าจากประเทศญี่ปุ่น นำรูปทรงกระเป๋าถือสตรีมาติดต่อให้ นางเรณู ทองงาม ลองทำ หากทำได้จะรับซื้อ ปรากฏว่า นางเรณู สามารถทำตามแบบกระเป๋าถือสตรีอย่างที่ลูกค้าสั่งได้ โดยในครั้งนั้นได้เปลี่ยนจากไม้ไผ่สีสุก ซึ่งถือว่าเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในงานจักสานของชุมชนบางเจ้าฉ่าประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือน เนื่องจากมีความคงทนและหาได้ง่ายในท้องถิ่น มาเป็นไม้ไผ่สีนวลที่ต้องสั่งซื้อจากที่จังหวัดชลบุรีแทน เพราะเห็นว่าไม้ไผ่สีนวลมีลักษณะเนื้อนุ่ม ลำปล้องยาว สานแล้วจะไม่มีข้อให้เห็น ฯลฯ และเมื่อลูกค้าเห็นว่าสามารถทำได้ งานละเอียด ประณีต ดูสวยงาม จึงมีรายการสั่งซื้อสินค้ากับนางเรณู แต่ให้ข้อเสนอแนะว่า ควรมีแบบหรือพิมพ์หรือที่ชาวบ้านเรียกกันทั่วไปว่า “รอง” ในการสาน เพื่อให้กระเป๋ามีขนาดเท่า ๆ กัน นางเรณู จึงจ้างช่างไม้ในตำบลทำรองให้มีรูปทรงและขนาดเหมือนกับกระเป๋าถือสตรีตามที่ลูกค้าต้องการ ทั้งนี้การสานกระเป๋าถือสตรี ในระยะแรกสานได้เฉพาะแต่ในครอบครัวและเครือญาติของนางเรณูเท่านั้น เนื่องจากชาวบ้านยังไม่คิดว่าจะขายได้ตลอดจึงไม่ได้ให้ความสนใจที่จะเรียนรู้

ต่อมาเมื่อกระเป๋าถือสตรีเริ่มกระจายออกสู่ตลาด พ่อค้าแม่ค้าคนกลางทั้งในประเทศและต่างประเทศก็ให้ความสนใจและติดต่อนางเรณูทำให้งานจักสานกระเป๋าถือสตรีสร้างรายได้ให้กับครอบครัวของ นางเรณูและเครือญาติเป็นอย่างมาก และเมื่อชาวบ้านเห็นว่า การจักสานเป็นกระเป๋าถือสตรีของนางเรณู สามารถหาตลาดได้ ราคาต่อบีกสูงกว่ากระจาด กระบุง บั๊นน้าชา ที่ทำตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบันหลายเท่าตัว จึงสนใจที่จะฝึกเรียนรู้

ในช่วงปีเดียวกัน กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ หลังจากที่ได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านในปี 2537 เพียงปีเดียวก็ได้รับเลือกให้เป็นกำนันตำบลบางเจ้าฉ่าในปี 2538 มีแนวคิดที่จะรื้อฟื้นภูมิปัญญาการจักสานไม้ไผ่ขึ้นมา เพื่อต้องการกระตุ้นให้ลูกหลานเห็นความสำคัญ และตื่นตัวในการส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานให้เจริญก้าวหน้า จนเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถสร้างรายได้ให้กับคนในตำบลอย่างต่อเนื่อง จึงได้เรียกประชุมขอความเห็นการจัดให้มีพิพิธภัณฑ์เครื่องใช้ไม้ไผ่ในชุมชนจากชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านเห็นด้วย กำนันจึงรวบรวมงานจักสานต่าง ๆ ที่ชาวบ้านบริจาคให้ไว้จัดแสดง และได้ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ไม้ไผ่ขึ้นในชุมชนในปีพ.ศ. 2540 ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 โรงงานหลายแห่งได้ปิดตัวลง หลายครอบครัวได้เลิกทำนาอย่างถาวรเนื่องจากน้ำทำนาปรังไม่พอ รายได้จากการทำนายน้อยและบางครั้งก็ขาดทุนจากราคาข้าวที่ตกต่ำ ทำให้อาชีพการจักสานกลายเป็นอาชีพหลักของชุมชน

การเรียนรู้จักกับการเปลี่ยนแปลง ก็คือเป็นจุดเปลี่ยนของที่นี่ ทำมาประมาณปี 39, 40 เป็นช่วงวิกฤตเศรษฐกิจพอดี ตอนนั้นก็เริ่มทำอาชีพพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่

ชาวบ้านมาสร้างตัดแปลงจากฉางข้าวเดิมที่ต่อมากลายเป็นโรงเลี้ยงไก่หลังคาเป็นสังกะสีผุ ๆ แรก ๆ ก็ให้ชาวบ้านมาฝึกโน่นฝึกนี่ จึงคิดว่าที่นี่มีการจักสานดี จะแก้ปัญห เศรษฐกิจในชุมชนอย่างไรดี ของดีถ้าอยู่กับตัวไม่มีคนรู้จักก็ไม่มีคุณค่า แล้วของดีถ้าเราไปนำเสนอ ไปง้อให้เขาซื้อ ค่ามันก็น้อย แต่ถ้าเขามาแสดงว่าเขายอมรับคุณค่า แต่การที่จะดึงคนเข้ามาหาเราโดยที่ไม่มีอะไรให้ดูเลย และงานจักสานอย่างเดียวมันก็ไม่พอ จึงได้เกิดพิพิธภัณฑสถานชุมชนขึ้น และหวังว่าจะมีกลุ่มกิจกรรมอื่น ๆ ตามมา (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

นอกจากนี้กำนันสุรินทร์ เห็นว่างานจักสานไม้ไผ่รูปทรงกระเป่าถือสตรีของนางเรณู ทองงาม สามารถนำมาสู่การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนตำบลบางเจ้าฉ่าได้อย่างดีโดยที่ยังคงสามารถดำรงรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพบุรุษถ่ายทอดให้ลูกหลานต่อไปได้ กำนันสุรินทร์จึงสนับสนุนให้นางเรณูจัดตั้งกลุ่มขึ้นในปีพ.ศ. 2541 โดยให้ชาวบ้านที่สนใจ สมัครเป็นสมาชิกกลุ่มพร้อมฝึกงานและเรียนรู้การจักสานรูปแบบใหม่ไปในคราวเดียวกัน จากครอบครัวและเครือญาติของ นางเรณู

กำนันเป็นคนรวบรวมชาวบ้านและบอกว่าต้องทำอะไรจะทำให้ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้น เมื่อก่อนพวกเขาก็สานแต่กระบุง ตะกร้า ยังไม่ได้สานกระเป่าหรือกระเป๋าเรณูสอนให้ ญี่ปุ่นมาสั่งซื้อที่ละ 3,000 ใบ กำนันก็มาบอกให้มารวมกลุ่มหาเงินมาเป็นกองกลาง... กำนันเป็นผู้วางระเบียบกฎเกณฑ์ให้ว่าต้องมีฝ่ายบริหาร ฝ่ายขาย มีคนทำบัญชี ต้องแบ่งค่าใช้จ่ายให้ศูนย์ แต่ก็ถามชาวบ้านหมดทุกคนว่าใครควรทำอะไรแล้วจึงแต่งตั้งให้มีหน้าที่ เดียวนี้พอทำเป็นทุกคนก็รู้หน้าที่ว่าใครต้องทำอะไร กำนันก็ปล่อยให้ทำกันเองแต่ก็มาประชุมกันมีปัญหาอะไรกำนันก็เรียกประชุม (โสภา พึ่งแสง, สัมภาษณ์)

เมื่อสมาชิกกลุ่มทุกคนซึ่งมีประมาณ 80-100 คน มีความสามารถในการจักสานรูปแบบใหม่แล้ว และสามารถเพิ่มกำลังการผลิตให้นางเรณู ได้ผลิตภัณฑ์ที่เพียงพอกับความต้องการของลูกค้าตามเวลาที่กำหนด รวมถึงบทบาทลักษณะของการจัดการแบบกลุ่ม ส่งผลให้นางเรณูได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ทั้งในส่วนของเงินทุนเพิ่มศักยภาพในการผลิต การประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์หรือการจัดหาตลาดในการกระจายสินค้า ทั้งหมดนี้จึงส่งผลให้กลุ่มขยายช่องทางตลาดได้อย่างรวดเร็วทั้งในประเทศและต่างประเทศโดยกลุ่มที่เกิดขึ้นใหม่มีการจดทะเบียนอย่างเป็นทางการกับกรมพัฒนาชุมชนและมีการจัดการบริหารกลุ่มอย่างเป็นระบบ ประกอบกับภายหลังจากที่กำนันสุรินทร์ได้รับการเลือกให้เป็นกำนันแล้วก็เริ่มติดต่อหาทุนจากภายนอก และได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาต่าง ๆ เช่น พัฒนาจังหวัดและกลุ่มเจบีเอส

(JBICs) (Japan Bank for International Cooperation) ได้ให้เงินมา 500,000 บาท มาสร้าง พิพิธภัณฑสถานชุมชน และศูนย์จำหน่ายสินค้า ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของผู้นำที่สามารถนำพาทุนจากภายนอกเข้ามาในชุมชน ทำให้ตำบลบางเจ้าฉ่าเริ่มมีกลุ่มธุรกิจชุมชนเกิดขึ้นในปี 2541 อันเป็นการเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจชุมชนที่มีวิถีการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่มีวิถีการผลิตเพื่อจำหน่าย

2.2.1 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่บางเจ้าฉ่ามีวิถีชีวิตแบบธุรกิจชุมชน

หลังจากที่กลุ่มจักสานของบ้านบางเจ้าฉ่าได้เกิดขึ้นในปี 2541 ชาวบ้านมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนจากการจักสาน รวบรวม 2,000-8,000 บาท และการที่ในชุมชนบางเจ้าฉ่ามีระบบเศรษฐกิจที่ดีขึ้นจากการจักสานทำให้คนบางเจ้าฉ่ามีวิถีชีวิตที่ดีขึ้น รวมไปถึงมีการสนับสนุนทางด้านงบประมาณด้านสาธารณูปโภคจากหน่วยงานราชการ ภายหลังจากที่บางเจ้าฉ่าถูกรู้จักในฐานะหมู่บ้านจักสาน ทำชุมชนบางเจ้าฉ่า มีระบบสาธารณูปโภคที่มากกว่าชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะในหมู่ 8 ที่เป็นหมู่ที่มีการประกอบอาชีพจักสานมากที่สุด และเป็นศูนย์กลางการบริหารงานของตำบล

หมู่ที่ 8 ได้รับงบประมาณมากกว่าหมู่อื่น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะที่นี่เป็นจุดศูนย์กลางการจักสานของตำบลและเป็นหมู่ที่หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาทำงานร่วมกับกำนัน มีถนนคอนกรีตรอบหมู่บ้าน มีโทรศัพท์ ไฟฟ้า ประปา ชีวิตความเป็นอยู่ก็ถือว่าดีกว่าเมื่อก่อนมาก ไปไหนมาไหนสะดวก รายได้จาก การจักสานก็ถือว่าดีพอ ๆ กับการรับจ้างที่โรงงาน แต่อาจจะจะมีเงินเหลือเยอะกว่าเพราะทำงานอยู่กับบ้าน ค่ารถค่าอาหารก็ไม่ต้องเสีย (สายฝน ทองงาม, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้นกระเป๋าสานของบางเจ้าฉ่ามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้บางเจ้าฉ่าถูกรู้จักในฐานะ “ชุมชนจักสาน”

เมื่อก่อนมีกระบุง ตะกร้า ไม่เห็นมีใครอยากมาเที่ยวเลย ไม่มีใครอยากมาบางเจ้าฉ่า เมื่อก่อนคนรู้จักเครื่องจักสานต้องที่วัดไชโย รอหน้างานประจำปี กระบุง ตะกร้าก็หาบไปขาย ที่เปลี่ยนแปลงไปได้เพราะหลังจากที่มีการทำธุรกิจชุมชน และมีการท่องเที่ยวเข้ามาทำให้บางเจ้าฉ่าเป็นที่รู้จัก มีการประชาสัมพันธ์ออกไปจนเครื่องจักสานของเราเป็นที่ต้องการของชาวต่างชาติ เพราะหลังจากที่ชุมชนปรับเปลี่ยนตัวเองเป็นแบบนี้มากกว่า ชุมชนเลยเจริญขึ้น (สิริวัศม์ สิงห์ทรัพย์, สัมภาษณ์)

ปัญหาเรื่องปากท้องของคนในชุมชนส่วนหนึ่งดีขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการมีรายได้จากการทำการจักสาน แม้ว่าจะกระจายรายได้ไม่ทั่วถึง และเป็นส่วนต่างที่มากระหว่างเจ้าของกลุ่มจักสานและสมาชิกที่รับงานไปทำ แต่สำหรับชาวบ้านในชนบทการมีงานทำในขณะที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ในปี 2540 โรงงานไม่มีงานให้ทำ ราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ และได้ทำงานอยู่กับครอบครัวที่บ้าน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งที่คนในชุมชนหลาย ๆ คนต้องการ

ตอนแรกทำงานอยู่ที่กรุงเทพอยู่กับแฟน แม่ (ป้าเฟื่อง) บอกว่าให้กลับไปอยู่ที่บ้านเถอะ มีแค่พ่อกับแม่อยู่แค่ 2 คน พออยู่บ้านเห็นแม่ทำ ก็มานั่งสานดู คิดคำนวณ ถัวเฉลี่ยต่อเดือนที่เราทำงานที่กรุงเทพ มันก็พอ ๆ กัน อยู่บ้านไม่ต้องคิดค่าเครื่องสำอาง ค่าแต่งตัว คิดว่าลองทำดูสักพัก ถ้าไม่ดีก็กลับไปหางานที่กรุงเทพ แต่พออยู่ ๆ ไปมันก็ดีนะ คือเราสบาย อยากทำก็ทำ อยากหยุดก็หยุด พูดกันแบบชาวบ้านเลย เราเป็นเจ้านายตัวเอง ไม่ต้องเป็นข้าเช่าเขา การทำงานอยู่ตรงนี้ เงินอาจจะไม่มาก แต่เราได้นั่งคุยกับคนในหมู่บ้านด้วยกัน อยู่กับพี่ ๆ น้อง ๆ มันทำให้รู้สึกใกล้ชิดครอบครัว ได้รู้ถึงความเป็นอยู่ของเขา เมื่อก่อนพอแม่อยู่กัน 2 คน เหนง ๆ แต่พอพี่กลับมาอยู่กับเขาด้วย รู้สึกว่าบ้านมันมีชีวิตชีวาขึ้น (สิริวัศม์ สิงห์บุญ, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้นการทำการจักสานที่ใช้ระบบกลุ่ม ทำให้มีการแบ่งงานและรับจ้างกัน ทั้งรับจ้างเหลา ตอก เข้าขอบ รมควัน ทำหู ผูกหวาย สานหุ่น เพื่อให้งานเสร็จเร็วตามคำสั่งซื้อของลูกค้า ซึ่งในทุกขั้นตอนหมายถึงการมีงานให้กับคนในชุมชนทำ

บางคนแค่รับจ้างรมควันอย่างเดียวก็อยู่ได้เป็นเดือนแล้ว เขาคิดค่ารมใบละ 5 บาท จ้างที่หนึ่งก็ร้อยใบขึ้น เดือนหนึ่งก็ตกหลายพันบาท คนเฒ่าคนแก่ ที่สายตาไม่ดีสานไม่ได้ ก็รับจ้างเหลาหวาย ร้อยเส้น 10 บาท วัน ๆ หนึ่งก็ได้หลายสิบบาทอยู่ ถึงจะไม่มากแต่ก็ดีกว่าอยู่ว่าง ๆ ทำไปด้วยเลี้ยงหลานไปด้วยก็ได้ (พรชัย บุญรัตน์, สัมภาษณ์)

การที่ชุมชนกลายเป็นชุมชนจักสานทำให้กำนันสุรินทร์ สามารถขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะงบประมาณจากภาครัฐ ที่เป็นตัวหลักที่เข้ามาขับเคลื่อนกิจกรรมต่างของชุมชนในด้านกายภาพ อาทิ งบประมาณในการสร้างพิพิธภัณฑ์ชุมชน และการประชาสัมพันธ์ให้บางเจ้าข้าเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นต้น

ส่วนในเรื่องของการสนับสนุนอันนี้ก็มีทางกรมอุตสาหกรรม ที่เป็นเรื่องจริง ๆ คือ พัฒนาชุมชนที่เป็นตัวเกิดพัฒนาชุมชน ทำมาตั้งแต่ปี 2515 ต่อมาอุตสาหกรรมมีหน้าที่ต่อยอด ตอนหลังพาณิชย์เริ่มเข้ามาเสริม ส่วนการ

ท่องเที่ยวถือว่าวันนี้มันเป็นกระแส ถือว่ามาช่วยได้เยอะ ประมาณนี้ก็ต้องใช้คำว่า “ล้มลุก คลุกคลาน” อันนี้ถือว่าหาฐานไม่เจอ สักปีพ.ศ. 2540 อุตสาหกรรม มาต่อยอด โดยหมู่บ้านหัตถกรรมเพื่อการท่องเที่ยว ตอนนั้นมันนโยบาย เพราะว่าปี 40 มันเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวมันก็เป็นเครื่องมือหนึ่ง ที่ฟื้นได้ เรื่องการท่องเที่ยวชนบท ก็ทำให้เกิดหมู่บ้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ชนบทเมื่อปี 2542 (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

แม้ว่าชุมชนจะได้รับประโยชน์จากการเป็นชุมชนที่มีธุรกิจชุมชนด้านการจักสานเป็นแกนนำ ระบบเงินตรามีความสำคัญต่อการดำรงชีพของคนในชุมชนมากขึ้น มีเงินหมุนเวียนในชุมชนมากกว่าครั้งอดีต แต่ในทางตรงกันข้ามชุมชนบางเจ้าข้าแห่งนี้ก็ได้รับผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวกับชุมชน โดยเฉพาะระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่มีการลดทอนความสัมพันธ์ในเชิงบวก ทำให้ความสัมพันธ์กันในชุมชนเป็นแบบตัวใครตัวมัน และมีความขัดแย้งที่มีสาเหตุมาจากการจัดสรรผลประโยชน์ไม่ลงตัวมากยิ่งขึ้น คนชุมชนมีวิถีชีวิตเร่งรีบ และชุมชนต้องสูญเสียจิตสำนึกที่ดีของชุมชนที่เคยมีมา หลายประการเพื่อเอาใจนักท่องเที่ยวและลูกค้า

ธุรกิจจักสานทำให้หมู่บ้านเจริญ แต่จิตใจมันเจริญไปด้วยมันก็จะดี ก็จริงอยู่ การจักสานทำให้ชาวบ้านกินดีอยู่ดีขึ้น ชาวบ้านบางส่วนไม่ต้องไปหากินข้างนอก ลูกหลานมีอาชีพ แต่ความเป็นพี่เป็นน้องช่วยเหลือกันมันมีน้อยลง น้ำจิตน้ำใจ ต่างคนต่างอยู่ ความเอื้ออาทรก็ไม่เหมือนเก่าส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะชุมชนได้รับอิทธิพลจากเมือง เพราะการคมนาคมสะดวก และอีกอย่างคือชุมชนมีผลประโยชน์เข้ามาจาก เรื่องการจักสาน เรื่องเงิน ๆ ทอง ๆ ทำให้เกิดความเห็นแก่ตัว จิตใจคนแยกลง จากที่เคยเป็นเพื่อนกันพอมีเรื่องผลประโยชน์เข้ามาก็ทะเลาะกันผิดใจกัน แถวนี่ก็มีอยู่แต่พูดไม่ได้ ไม่มีหรอกไอ้ที่อยากให้กลุ่มอื่นเขาขายจักสานได้มากกว่าตัวเอง ต้องรักตัวเองก่อนทั้งนั้น เห็นประโยชน์ของตัวเองก่อน ถ้าไม่รักกันจริง ๆ หรือเป็นญาติกันเขาไม่ถ่ายทอดวิธีการย้อมสี ผสมสี หรือรูปแบบทรง เราก็ต้องพัฒนาในส่วนของเราเรื่อย ๆ จะได้ทันกับเจ้า (สิริวิศม์ สิงห์บุญ, สัมภาษณ์)

จะใช้กระบุงหาบข้าวสาร ไม่มีกระบุงติดบ้านเลยสักชิ้น คนอยู่ชุกยามาเจอ เขามาขอซื้อไปหมด ไม่อยากขาย แต่เขาก็ซื้อเราตลอด แล้วนี่ก็สานใหม่แต่เขาก็ยังมาซื้อไปอีก ผลสุดท้ายก็ไม่มีกระบุง ต้องกระเตงใส่ถุงพลาสติกหิ้ว นักท่องเที่ยวบางคนก็นิสัยไม่ดีเสียงดังโวยวาย จะเอาโน่นจะเอานี้ เราก็ต้องยอมเพราะถือว่าเป็นหน้าเป็นตาของชุมชน แต่ในใจเราไม่ชอบนะ ความเป็นส่วนตัวของเราลดลง (มะลิ สิงโต, สัมภาษณ์)

สิ่งที่แสดงถึงปัญหาเรื่องการจัดสรรผลประโยชน์ของธุรกิจชุมชนบ้านบางเจ้าฉ่า คือการที่ต่อมาภายในภายในในกลุ่มจักสานของนางเรณู ทองงาม ที่ตั้งกลุ่มในปี 2541 เริ่มมีความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงขอถอนตัวออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่ม แล้วมาจัดตั้งกลุ่มขึ้นใหม่ปีพ.ศ. 2542 ทั้ง ๆ ที่กลุ่มของนางเรณู ทองงาม จัดตั้งขึ้นได้ไม่ถึงปี นอกจากนี้ การที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบผลิตภัณฑ์เพื่อเอาใจลูกค้า ทำให้เกิดการละเลยรูปแบบของงานจักสานที่เป็นของดั้งเดิม ละทิ้งงานละเอียดและภูมิปัญญาชั้นสูง รวมไปถึงการผลิตงานจักสานแบบสมัยใหม่เป็นแบบแยกส่วนการทำงาน ทำให้ระบบการทำงานที่เอางานมานั่งทำด้วยกันแบบครั้งอดีตนี้น้อยลง จากเดิมที่การจักสานเป็นเครื่องมือที่สร้างระบบความสัมพันธ์กันระหว่างคนในชุมชนผ่านการทำงานร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนพบปะกันน้อยลง ส่วนมากจะเป็นการมาเจอกันระหว่างหัวหน้ากลุ่มกับลูกกลุ่มที่มาส่งของที่ทำเสร็จ การแบ่งงานกันทำของคนในเป็นรายชิ้น ชุมชนทำให้คนในชุมชนเป็นแบบตัวใครตัวมัน รับงานเสร็จก็กลับไปทำที่บ้าน ไม่สนใจที่เข้ามาร่วมกิจกรรมของชุมชน ไปมาหาสู่กันน้อยลง

เมื่อก่อนเรื่องการจักสาน อุปกรณ์ทำเองทั้งหมด เหล่าไม้ไผ่ เหลาหวายเอง เข้าขอบเอง ทำเป็นเองทั้งหมดแหละดี เราจะได้ฝึกด้วย เดี่ยวนี้เหลาหวายกันยังทำไม่เป็น หวายเส้นหนึ่งเนี่ยจริง ๆ ต้องจับได้ 8 เส้น แต่เขาจับได้แค่ 4 เส้น เขาทำไม่เป็นมันจะขาดหมด ไม่เป็นเส้น จักสานนี้ถ้าจักตอกเหลาตอกไม่เป็นนี่ลำบาก ต่อไปงานละเอียดน่าจะสูญ ตอนนี้นำระบบแบ่งงานกันรับจ้างกัน ทั้งรับจ้างเหมาตอก เข้าขอบ เอาหุ่นไปให้แล้วจ้าง เขาสาน เสร็จแล้วก็ต้องมาจ้างทำหู ผูกหวาย มันก็ดีที่งานมันเสร็จเร็ว แต่งานก็จะออกมาไม่สวย ทำเหมือนของที่มาจากรองาน ไม่มีหอรกที่มานั่งรวมกันทำเหมือนก่อน เนื่องจากไปทำที่บ้านได้งานเยอะกว่า อาจจะมีมาเจอกันบ้างเมื่อมาส่งของที่ทำเสร็จ เป็นสังคมแบบตัวใครตัวมัน ต่างคนต่างทำ (มะลิ สิงโต, สัมภาษณ์) เรื่องของการพัฒนาสมัยใหม่ที่เข้ามา นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งเข้าใจว่าไฉ่ตรงนี้เป็นจุดอ่อน แล้วเฉพาะไฉ่ภูมิปัญญาชั้นสูงจะเหลือน้อยลง เขาเรียกว่า กระแสด้านนี้มันจะหมดลง คนรุ่นใหม่ตั้งแต่อายุ 10 ปีขึ้นไป เขาจะมากระโดดก้าวข้ามตรงนี้ไป เหมือนกับถูกตัดตอนทางความรู้ ทำให้ภูมิปัญญาชั้นสูง เช่น ลายยาก ๆ งานกระบุง ตะกร้า หายไป เพราะคนรุ่นใหม่ถือว่าเป็นงานยาก ราคาไม่สูงใจ เพราะใช้เวลาทำนาน และตลาดไม่ต้องการ (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่ชุมชนบางเจ้าฉ่า ได้ปรับเปลี่ยนสู่ชุมชนแห่งการจักสานภายใต้วิถีปฏิบัติแบบธุรกิจชุมชน ทำให้ชุมชนมีผลกระทบทางบวกและทางลบ แต่สิ่งที่สำคัญ คือ ชุมชนแห่งนี้จะไม่อยู่อย่างโดดเดี่ยวเหมือนสังคมชนบททั่วไป แต่จะเป็นชุมชนที่เป็นที่รู้จักต่อภายนอก เป็นชุมชนเปิด ที่ทุกคนสามารถเข้ามาเยี่ยมชมได้ สิ่งนี้ทำให้ระบบสาธารณูปโภคและระบบเศรษฐกิจของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น เนื่องจากการสนับสนุนทางด้านงบประมาณ และระบบสาธารณูปโภคจากหน่วยงานของรัฐที่ให้การสนับสนุน รวมไปถึงจำนวนเม็ดเงินที่ชุมชนได้รับจากการทำธุรกิจทางการจักสาน แต่การปรับเปลี่ยนครั้งนี้ทำให้ชุมชนต้องสูญเสียความเป็นตัวเองเพื่อเอาใจลูกค้าและนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชน และส่งผลต่อความสามัคคีของคนในชุมชนลดลงเนื่องจากเรื่องการกระจายผลประโยชน์ไม่ทั่วถึง

2.2.2 สรุปพัฒนาการของชุมชนบางเจ้าฉ่าในช่วงสังคมธุรกิจชุมชน

เมื่อชุมชนได้เริ่มติดต่อกับภายนอก ทั้งในขั้นเริ่มต้นจากการแลกเปลี่ยนข่าวและผลิตผลทางการเกษตรระหว่างกันกับชุมชนใกล้เคียง จนถึงการแลกเปลี่ยนเครื่องจักสานซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาของคนในชุมชนกับอาหารจากภายนอกชุมชนซึ่งชุมชนเริ่มผลิตไม่พอ เนื่องจากเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากการทำนามาเป็นการปลูกไม้ยืนต้น ตลอดจนการเลิกนำนาเนื่องจากราคาข้าวตกต่ำและหันมาประกอบอาชีพจักสานจนกระทั่งพัฒนาจนกลายเป็นอาชีพหลัก ชุมชนบางเจ้าฉ่าได้แสดงให้เห็นถึงว่าชุมชนแห่งนี้มีต้นทุนของวัฒนธรรมการค้าขายมายาวนาน และผลจากภูมิปัญญาทางการจักสานทำให้ชุมชนแห่งนี้มีศักยภาพที่จะดึงดูดความสนใจและเงินสนับสนุนทั้งจากภาครัฐและหน่วยงานการพัฒนาต่าง โดยการจัดการของผู้นำที่มีศักยภาพอย่างกำนันสุรินทร์ นิลเลิศ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาภายในชุมชนบางเจ้าฉ่าอย่างต่อเนื่องทั้งทางด้านระบบสาธารณูปโภค มีร้านจำหน่ายสินค้าและพิพิธภัณฑ์ชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีรายได้ที่มากขึ้นจากการจักสาน

แต่ในขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชน ก็ยังได้ส่งผลกระทบด้านลบที่มีต่อชุมชน เนื่องจากการเปลี่ยนไปเป็น”ชุมชนจักสาน” ทำให้บางเจ้าฉ่าได้เข้าสู่ความเป็นสังคมทันสมัยที่มีมิติด้านเศรษฐกิจเป็นแกนกลางได้ทำให้ระบบความสัมพันธ์ที่เป็นมิติทางด้านวัฒนธรรมจางลง ชุมชนต้องสูญเสียความเป็นตัวเอง เพื่อเอาใจลูกค้าและนักท่องเที่ยวเพื่อผลประโยชน์ทางด้านธุรกิจของชุมชนและการรักษาหน้าตาของชุมชน รวมไปถึงความสามัคคีของคนในชุมชนลดลง เนื่องจากเรื่องของผลประโยชน์และการกระจายผลประโยชน์ไม่ทั่วถึง ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่เป็นแบบตัวใครตัวมัน และมีความขัดแย้งที่มีสาเหตุมาจากการจัดสรรผลประโยชน์ไม่ลงตัว แสดงให้เห็นถึงทุนทางสังคมที่อ่อนแอลงในช่วงนี้ และชุมชนเสี่ยงต่อการไม่สามารถรักษาสิ่งที่มีคุณค่า และวัฒนธรรมความเป็นชุมชนชนบทที่มีความเอื้อเพื่อต่อกันเอาไว้ได้

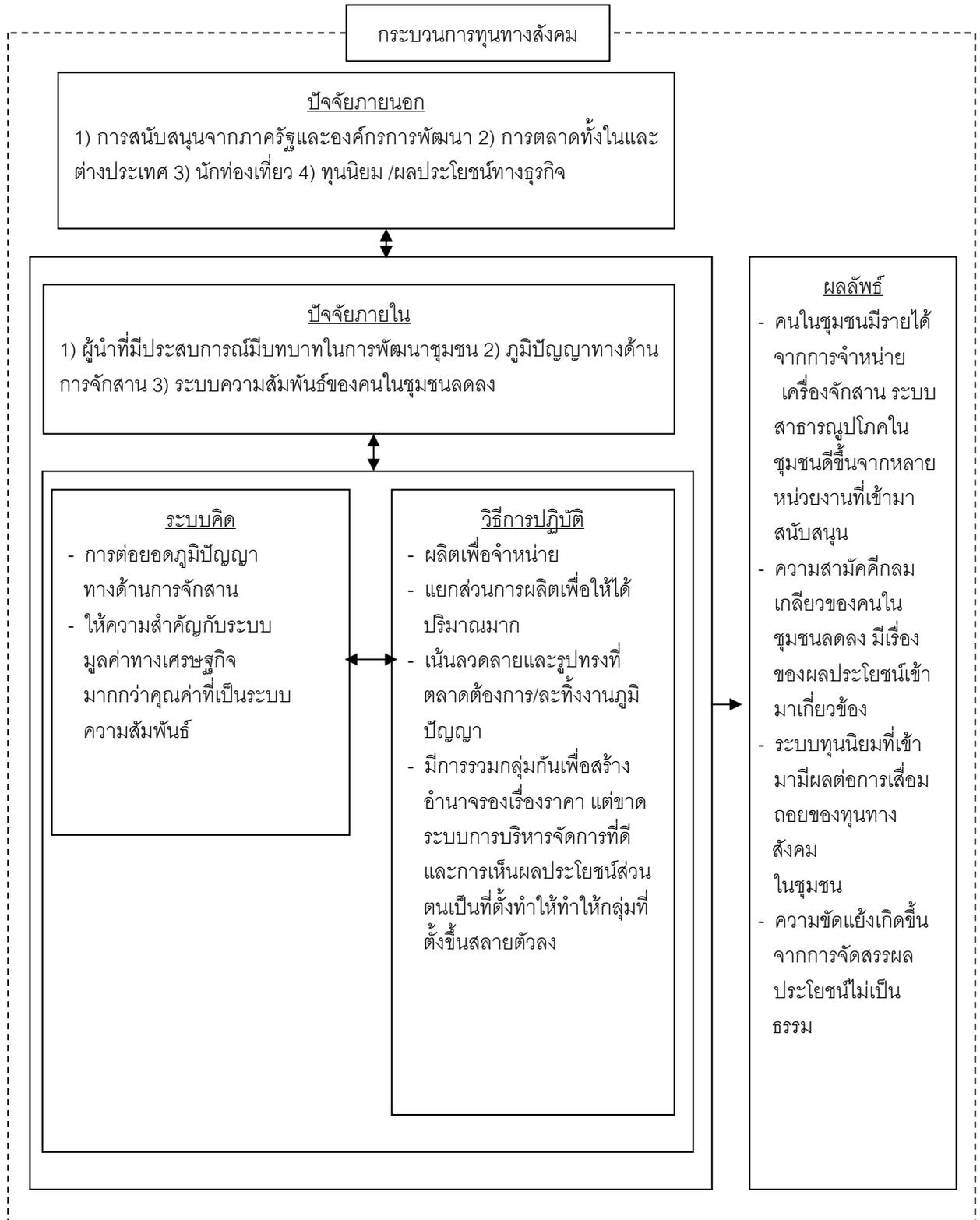
2.2.3 กระบวนการทุนทางสังคมในช่วงสังคมธุรกิจชุมชน

การที่บางเจ้าฉ่าเปลี่ยนจากชุมชนการเกษตรพื้นบ้านกลายเป็นสังคมธุรกิจชุมชน (พ.ศ. 2515-2541) มีวิถีชีวิตแบบผสมระหว่างสังคมชนบทกับชุมชนสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องธุรกิจ ส่งผลให้บางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนที่มีวิถีการผลิตเพื่อจำหน่าย ปัจจัยด้านการตลาดและความต้องการของผู้สั่งซื้อสินค้ามีความสำคัญต่อรายได้ของชุมชน ประกอบกับความสามารถในการประสานขอการสนับสนุนจากภายนอกโดยผู้นำชุมชนทำให้มีการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและระบบสาธารณูปโภคของชุมชน และเมื่อมีระบบอื่นมารองรับทำให้วิถีชีวิตตนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป มีความสะดวกทางด้านการใช้ชีวิตทางด้านกายภาพที่ดีขึ้นทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนไม่ได้พึ่งพาธรรมชาติเหมือนเช่นครั้งอดีต ส่งผลให้ชุมชนมีการให้ความสำคัญในเรื่องของมูลค่าทางเศรษฐกิจมากกว่าระบบคุณค่าที่เป็นความสัมพันธ์กันทางสังคม เพราะฉะนั้นระบบความสัมพันธ์กันทางสังคมจึงเปลี่ยนแปลงไป ความช่วยเหลือเกื้อกูลและความช่วยเหลือกันต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไป แสดงให้เห็นว่าทุนทางสังคมที่มองในเชิงของความสัมพันธ์ที่อยู่บนความช่วยเหลือเอื้ออาทรกัน เกื้อกูล เอื้ออาทร ช่วยเหลือ ใ้วางใจกันซึ่งกันและกันลดลง

จากการศึกษาพัฒนาการของชุมชนในช่วงสังคมธุรกิจชุมชน พบว่า เมื่อชุมชนให้ความสำคัญกับมิติที่เป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ ทำให้ระบบความคิดของคนเปลี่ยนแปลงไป ทั้งในเรื่องของการคิดในสิ่งที่เป็นตัวเงินมากขึ้น วิถีชีวิตผูกพันกันทางธุรกิจมากขึ้นทำให้ความสัมพันธ์ของคนที่เป็นระบบคุณค่าของคนในสังคม ลดน้อยลง นั่นหมายถึงว่าการที่ระบบทุนนิยมที่เข้ามาและชุมชนขาดการจัดการที่ดีมีผลต่อการเสื่อมถอยของทุนทางสังคมในชุมชน

แผนภูมิที่ 4.2

กระบวนการทุนทางสังคมของชุมชนบางเจ้าฉ่า ช่วงสังคมนวัตกรรมชุมชน (พ.ศ. 2515-2541)

หลังจากที่ กลุ่มจักสานของนางเรณูเริ่มมีความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงขอลอนตัวออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่ม ต่อมาในปี 2542 กำนันสุรินทร์จึงได้แนะนำให้มีการจัดตั้งกลุ่มจักสานใหม่ขึ้นมาเป็นกลุ่มย่อย ๆ ในรูปแบบการจัดการตนเอง โดยส่วนหนึ่งได้รับแนวคิดและความช่วยเหลือจาก สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ที่ได้เข้ามาในชุมชนในปีเดียวกันซึ่งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคมได้ให้การสนับสนุนการดำเนินงานในลักษณะของ ศูนย์กลางการจักสานของชุมชน ที่เกิดมาจากการจัดทำแผนชุมชนของกำนันร่วมกับชาวบ้านตำบลบางเจ้าฉ่า กระบวนการจัดทำแผนชุมชนเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 โดยมีสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ให้การสนับสนุนทั้งบุคลากรสนามในการให้คำปรึกษา งบประมาณในการดำเนินการ ส่งผลให้กำนันและชาวบ้านร่วมกันคิดหาวิธีบริหารจัดการชุมชนใหม่เพื่อลดปัญหาในการบริหารกลุ่มจักสาน จนในที่สุดได้ข้อสรุปว่า ให้กลุ่มจักสานทั้งหมด (ยกเว้นกลุ่ม นางเรณู ทองงาม ที่ไม่ขอเข้าร่วมและใช้รูปแบบการจัดการตนเองดั้งเดิม) รวมกันและจัดตั้งเป็น “องค์กรชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่า” โดยใช้วิธีบริหารจัดการองค์กรแบบ “ศูนย์กลางชุมชน” เนื่องจากเป็นรูปแบบการบริหารจัดการที่เกิดขึ้นเพื่อใช้กับชุมชนที่มีธุรกิจชุมชนเป็นบริบท โดยจะช่วยแก้ไขปัญหาการกระจายผลประโยชน์ที่ไม่เป็นธรรมโดยใช้การจัดการในลักษณะคณะกรรมการที่ประกอบด้วยตัวแทนของกลุ่มธุรกิจเข้ามาบริหารจัดการ

ผลจากการที่ตำบลบางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนที่ประกอบธุรกิจชุมชนเป็นอาชีพหลัก ทำให้กลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อชุมชน ดังนั้นเพื่อเกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด กำนันสุรินทร์จึงได้ใช้วิธีให้แต่ละกลุ่มประสานเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเพื่อขยายธุรกิจชุมชน และมีการจัดคณะกรรมการบริหารที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งแนวทางดังกล่าวกำนันได้จากการเรียนรู้และศึกษาจากชุมชนอื่นที่มีเศรษฐกิจเป็นแกนในนำและอีกส่วนได้จากการกระบวนการจัดทำแผนชุมชนที่คนในชุมชนระบุว่าปัญหาใหญ่ คือ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ

“ก่อนการทำแผนต้องมีการเก็บข้อมูลจากครัวเรือนพบว่าที่บางเจ้าฉ่าเป็นหนี้สินกันมาก ทั้งนี้จากการไม่มีงานทำและหนี้จากการใช้เงินไม่เป็นสุรุ่ยสุรายดังนั้นการที่คนในชุมชนเห็นว่าปัญหาเรื่องปากท้องเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด” (สุเทพ บุญยัง, สัมภาษณ์)

ดังนั้นแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบางเจ้าฉ่าในช่วงเวลาดังกล่าวจึงมุ่งไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งทางด้านระบบเศรษฐกิจของชุมชนและเป็นรากฐานของปัญหาอื่น ๆ ในชุมชน และเพื่อให้สามารถจัดสรรแบ่งเป็นผลประโยชน์และทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ดังนั้นจึงให้ทั้ง 8 หมู่บ้าน และทุกกลุ่มกิจกรรมในตำบลบางเจ้าฉ่ารวมตัวกันบริหารจัดการชุมชนโดยจัดตั้งศูนย์กลางบริหารงานชุมชนชื่อว่า “ศูนย์กลางชุมชนเพื่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยว

ตำบลบางเจ้าฉ่า” โดยมีกำนันและคณะกรรมการซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนทั้ง 8 หมู่บ้าน และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน ทำหน้าที่บริหารจัดการ

แม้ว่าการทำแผนชุมชนในช่วงแรกได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานการพัฒนา โดยทุกครั้งที่นักพัฒนาเหล่านี้เข้ามาในชุมชนจะมีการจัดเวทีการประชุมและกระตุ้นให้ชุมชนมีการทำกิจกรรมแผนที่ความคิด (Mind Map) ร่วมกันทำให้ชุมชนแห่งนี้รู้จักที่จัดการทำแผนชุมชน

อย่างวิธีการให้ชาวบ้านทำแผนที่ความคิด (Mind Map) ให้พวกเขาหัดคิดวิเคราะห์ร่วมกันเป็นกลุ่มย่อยแล้วให้พูดว่าคิดอะไร วิธีการนี้ได้มาจากการเรียนรู้จากข้างนอก ตอนไปร่วมอบรมเรื่องการจัดกองทุนชุมชน เมื่อได้เข้าไปร่วมแล้วก็เห็นว่าการคิดอะไรเป็นกลุ่มย่อยทำให้ได้แลกเปลี่ยนและเห็นว่าคนอื่นคิดยังไง ก็ลองมาทำดู โดยเฉพาะหน่วยงานที่ให้การเรียนรู้กับชาวบ้านสูงมากก็คือกองทุนชุมชนจัดการเรียนรู้ กระบวนการแลกเปลี่ยนกัน ชาวบ้านก็บริหารจัดการเอง รับผิดชอบงบประมาณกันเอง อนุมัติโครงการเองและติดตามกันเอง ผมเองก็ได้ไปรับรู้กระบวนการครั้งนี้ครั้งแรกในตำแหน่ง อปม. (อาสาป้องกันหมู่บ้าน) เท่ากับเรามีโอกาสเรียนรู้จากการที่อยู่ในตำแหน่งการออกไปข้างนอกติดต่อหน่วยงานราชการก็จะรู้ว่าช่วงนี้รัฐส่งเสริมอะไร ให้ทุนอะไร บางทีมีเอกสารส่งมาโดยตรงจากพัฒนาจังหวัด ตัวเราเองก็ต้องใส่ใจที่จะเรียนรู้ด้วย ไม่ใช่รับเรื่องจากรัฐแล้วแค่มาบอกต่อ ต้องรู้ว่าจะให้ชาวบ้านเรียนรู้ได้อย่างไร อย่างเรื่องปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนเราก็ให้ชาวบ้านร่วมกันคิดว่าจะแก้ปัญหายังไง ให้ร่วมกันรับผิดชอบ บางทีก็เอาชุมชนอื่นเป็นแม่แบบอย่างชุมชนไม้เรียง เราก็ดูว่าเขาประสบความสำเร็จได้อย่างไร หรืออย่างการจัดประชุมเวทีที่ชาวบ้านเราก็ได้ไปเห็นมาจากเวทีประชุมข้างนอกอย่างที่ไปอบรมเรื่องแผนชุมชนกับพัฒนาจังหวัดและที่องค์กรพัฒนาท้องถิ่นเขาเชิญมา เราเห็นแล้วก็ดีนะนำลองมาใช้กับที่นี่เพราะจะทำให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วม (กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังไม่เข้าใจว่าถึงเรื่องแผนชุมชนและคิดว่าทำไมต้องทำแผนเองด้วย เนื่องจากเคยชินกับแผนที่ทำโดยรัฐและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ลงมาทำในท้องถิ่น

มันไม่ใช่เรื่องแปลกอะไรที่คนในชุมชนจะไม่รู้จักคำว่า แผนชุมชน ด้วยความเคยชินอย่างน้อย 40 ปี ตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นมาที่ชาวบ้าน เคยชิน กับแผนที่เขาทำให้ เป็นแผนรัฐที่ผู้นำทำให้ ราชการทำให้ นักการเมือง ทำให้ชาวบ้านจะ

เคยชิน ฉะนั้นแผนชุมชนชาวบ้านก็คิดว่าเป็นแผนที่มีคนหยิบยื่นให้ เขาก็เลยทำกันไม่เป็น (กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้นกำนันได้อธิบายให้เห็นถึงข้อเสียของแผนแบบเดิมที่รัฐเป็นผู้จัดทำว่าเป็นต้นเหตุของปัญหาที่หลาย ๆ ชุมชนประสบอยู่ และการใช้แผนชุมชนเป็นทางออกหนึ่งในการพัฒนาที่ตรงต่อความต้องการของชุมชน

90% ของการทำแผนที่รัฐทำจะไปในเรื่องของการพัฒนา พัฒนานี้ไม่ทำอะไร คือ สร้าง ซ่อม ซ้ำง จัด นี่คือ หัวใจของแผนที่มันเป็นของภาครัฐ เราใช้แผนที่เป็นเรื่องเป็นราวมาตั้งแต่ ปี 2540 ที่เราเรียกว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉะนั้นคนจึงชินว่าถ้าไปทำแผนที่มันต้องไปสร้าง พอทำแผนที่ต้องไปซื้อไถ่นั่น ไถ่นี่มา เราใช้แผนที่วันมา 40 กว่าปี มันเกิดอะไรขึ้นกับฐานรากตรงนี้เราถือว่าสวนดีก็มี เราเรียกว่าผลสะดวงสบาย น้ำดี ทางดี อันนี้เรายอมรับ แต่ผลอีกด้านหนึ่งคือ การนำมาซึ่งหนี้สินนำมาเรื่องทรัพยากรเสื่อมสังคม ล่มสลาย ตั้งแต่ระดับรัฐ ฐานราก ท้องถิ่น ฉะนั้นปัญหาตรงนี้เขาจึงเริ่มพูดในเรื่องของการทำแผนชุมชน ที่จะนำไปสร้างความร่วมมือเป็นสุข โดยการให้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือ (กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

ซึ่งต่อมากำนันสุรินทร์ ได้สนับสนุนคนในตำบลบางเจ้าฉ่า ได้รู้ จัก เรียนรู้การใช้แผนชุมชนหรือแผนชีวิตชุมชนแก้ปัญหา โดยได้นำคณะกรรมการจากศูนย์กลางการชุมชนเข้ามาร่วมดำเนินการจัดทำแผนชุมชน อย่างจริงจัง โดยเห็นว่าการทำแผนชุมชนมีประโยชน์มากทั้งต่อระดับบุคคลในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการดำเนินชีวิต ช่วยลดปัญหาหนี้สินในระดับครอบครัว พัฒนากลุ่มอาชีพ และเสริมสร้างความสามารถของชุมชน ทั้งนี้กำนันสุรินทร์ เห็นว่าการทำแผนชีวิตชุมชน จะเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถหาทางออกให้กับคนชุมชนโดยใช้เป็นเครื่องมือ ที่ทำให้ชาวบ้าน สามารถวิเคราะห์ปัญหา เห็นปัญหา และรู้สาเหตุของปัญหา เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง รวมทั้งก่อให้เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ และนำไปสู่การปรับวิถีคิด ปรับพฤติกรรม ลดการพึ่งพาทันที และหันมาพึ่งตนเองมากขึ้น

ฉะนั้นการทำงานโดยภาคประชาชนก็จะมีเครื่องมือก็คือ แผนชุมชน แผนชุมชนคืออะไร ไม่ใช่แผนของงบประมาณ เพราะแผนงบประมาณเราทำแผนสู่รัฐไม่ได้ แผนแก่นใจของรัฐ รัฐทำแผนมา 40-50 ปี ชาวบ้านก็ยังจน หนี้สินก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น สังคมมีปัญหา ทรัพยากรเสื่อม ตรงนี้ทำให้คิดได้ว่า ไม่มีแผนอะไรที่จะมาแก้ได้ดีกว่าแผนที่ใช้กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน ตรงนี้ก็คือเครื่องมือในการเรียนรู้โดยใช้ข้อมูล โดยใช้การวิเคราะห์ ปัญหาสาเหตุ

แนวทางแก้ไขโดยตัวของชาวบ้าน มันเป็นกระบวนการให้ชาวบ้านตระหนัก เห็นทุกข์เห็นปัญหา เพราะฉะนั้นให้ไปถามชาวบ้านว่าไอ้แผนแก๊จน ให้ชาวบ้านไปคิดไปทำบางคนอาจมองไม่เห็นสิ่งที่เกิดขึ้น แต่ทำที่สุด คนที่ได้ก็คือตัวเขา ถ้าวันนี้เขายังไม่ได้รู้ว่าคำว่าพอ สิ่งที่เกี่ยวข้องก็คือ ใจ ก็คือเริ่มจากคิดพอ ทำพอ ใช้พอ นี่คือพื้นฐาน ถ้าตรงนี้ยังเข้าไปไม่ได้ ถ้ายังไม่เข้าไปในใจ เขา เขาก็ยังไม่เกิดความตระหนัก เมื่อยังไม่เกิดความตระหนักก็ยังไม่เปลี่ยนพฤติกรรม เขาก็ยังวิ่งตามกระแสโลกาภิวัตน์ กระแสทุนนิยม กระแสของบริโภคนิยม กระแสอะไรต่าง ๆ ที่เป็นการแข่งขันสมัยใหม่ นี่เป็นเครื่องมือของโลกาภิวัตน์ เครื่องมือของเราก็คือ เวที แต่ต้องเป็นเวทีที่ไม่เป็นประชาคม ถ้าเวทีแผนชุมชนไม่เป็นประชาคม เป็นเวทีชาวบ้านที่มีชีวิต เวทีประชาคมก็คือไปหาคนในหมู่บ้านเช่นทั้งหมดมี 160 ครัวเรือน ก็ไปหาคนมาทำเวทีประชาคม สัก 10 คน ถามว่า 10 คน นี่เป็นคนที่เดือดร้อนจริง ๆ หรือไม่ ไม่มีหรอก มีแต่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรืออะไรที่อยู่บนหัวชาวบ้านไปประชาคม (กำนัน สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

2.3.1 กระบวนการและขั้นตอนในการจัดทำแผน

ประวัติ เยื่อนยิ้ม ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่เข้ามาทำงานชุมชน ได้อธิบายขั้นตอนการจัดทำแผนชุมชน ในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งประกอบไปด้วย (ประวัติ เยื่อนยิ้ม, สัมภาษณ์)

ขั้นที่ 1 หาแกนนำ

ขั้นที่ 2 จัดเวทีสร้างความเข้าใจ

ขั้นที่ 3 ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลที่ต้องการ

ขั้นที่ 4 จัดทำเวทีวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นที่ 5 จัดเวทีวิเคราะห์ระดับตำบล

โดยในส่วนแรก คือ การหาแกนนำเนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจในเรื่องของการทำแผนชุมชน กำนัน สุรินทร์จึงใช้วิธีการทำให้คณะกรรมการของชุมชนทุกคน ซึ่งประกอบไปด้วยผู้ใหญ่บ้านทั้ง 8 หมู่ และหัวหน้ากลุ่มจักสาน เป็นแกนนำในการทำแผน ในขั้นตอนของการจัดเวทีสร้างความเข้าใจให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการทำแผนชุมชนโดยมีการนัดประชุมชาวบ้านและคณะกรรมการของชุมชนทุกเดือน เป็นอย่างน้อย สำหรับช่วงเวลาที่ปกติ แต่การที่บางเจ้าเข้าประกอบธุรกิจชุมชนทำให้มีเรื่องที่จะต้องประชุมกันบ่อย ๆ เพื่อให้ทันต่อลูกค้าและการตลาด รวมไปถึงการประชุมโดยหน่วยงานการพัฒนาที่เข้ามาในชุมชน

สำหรับการประชุมนั้นที่ว่าจะมีการประชุมเป็นประจำ อย่างน้อยอาทิตย์ละครั้งจริง ๆ แล้วคนที่นี่ค่อนข้างจะชินกับการประชุมนะ เพราะมีประชุมบ่อยครั้งของที่นี่เองและของข้างนอกเข้ามาจัดที่นี่ สำหรับที่นี่เรามีประชุมแบบทางการทุกเดือน ถ้าเป็นเรื่องสำคัญ เอกอัครราชทูตมาประชุมกัน มีปัญหาพูดคุยกัน จะได้ช่วยกันแก้ไข เป็นการให้ชาวบ้านร่วมกันคิดและกำหนดแนวทางร่วมกัน (ประวิทย์ เยื่อนยิ้ม, สัมภาษณ์)

การที่คนในชุมชนประชุมกันบ่อยครั้ง ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน และความคิดเห็นของชุมชนกับหน่วยงานภายนอกหรือจากประสบการณ์การได้มีโอกาสเรียนรู้ชุมชนอื่นของกำนัน ในส่วนขั้นตอนที่สำคัญคือการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลที่ต้องการ การที่แกนนำ เป็นตัวแทนของคนในทุก ๆ หมู่ของบางเจ้าฉ่า ทำให้ได้ข้อมูลในการทำแผนชุมชนครอบคลุม ความต้องการทั้งตำบล และในส่วนของ การเก็บข้อมูลจะมีการติดต่อกับสมาชิกในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ มีการรวบรวมจัดหมวดหมู่ข้อมูลหมู่บ้านทำให้สมาชิกบางส่วนสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน และร่วมเรียนรู้ถึงประโยชน์ของการทำแผน

“ฟังมารู้ว่าที่เป็นหนึ้นนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการใช้เงินไปกับของไร้สาระ กินเหล้า สูบหรี่ หมดไปวัน ๆ มากกว่าเงินที่รายรับ การทำแผนชุมชนช่วยให้รู้จักควบคุมจิตใจตัวเอง และยังช่วยให้ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนอื่น ๆ” (สมพงษ์ ช่างบรรจง, สัมภาษณ์)

การจัดทำเวทีวิเคราะห์ข้อมูล เป็นขั้นตอนของการรวบรวมสมาชิกในหมู่บ้าน เพื่อให้สมาชิกแต่ละหมู่บ้านนำเสนอข้อมูลของแต่ละหมู่บ้าน และให้สมาชิกตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้มา และวิเคราะห์ข้อมูล พร้อมทั้งค้นหาและความต้องการของหมู่บ้านและในระดับชุมชนส่วนรวมเพื่อนำไปสู่การจัดทำแผนแก้ปัญหา 3 ระดับ คือ แผนการพึ่งตนเอง แผนการมีส่วนร่วม และแผนการขอรับการสนับสนุน และเนื่องจากในช่วงของการจัดทำแผนชุมชนเป็นระยะเดียวกันกับที่มีหน่วยงานจากภาครัฐเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนเป็นชุมชนท่องเที่ยว คือ กระทรวงอุตสาหกรรมเข้ามาสนับสนุนให้บางเจ้าฉ่าเป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ในปี 2542 และในปี 2546 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เข้ามาส่งเสริมให้บางเจ้าฉ่าเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงเกษตร ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนเป็นจำนวนมาก ทางชุมชนจึงได้มีการประชุมโดยใช้เวทีของการทำแผนชุมชน ในการสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ และข้อบังคับของชุมชนร่วมกันเพื่อขยายกิจกรรมทางการท่องเที่ยวให้สนับสนุนกิจกรรมด้านการจักสานของคนในชุมชน และเพื่อหาแนวทางในการป้องกันปัญหาที่จะเกิดจากการท่องเที่ยว และการที่ชุมชนบางเจ้าฉ่าไม่ได้มีความได้เปรียบทางด้านทรัพยากรทางการท่องเที่ยว การใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการจัดทำเวทีชาวบ้าน จึงเป็นทางออกของการเรียนรู้ที่จะมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเรื่องการท่องเที่ยว

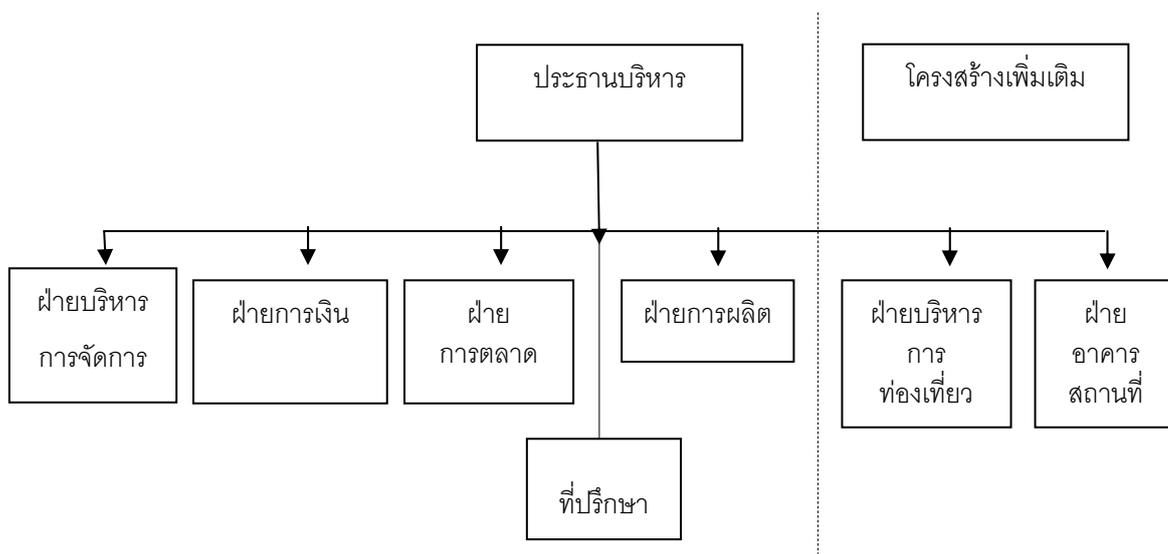
เรื่องการท่องเที่ยวอย่างเดียวยังไม่พอ เรื่องการเรียนรู้ก็มีความสำคัญที่เราเป็นทุกวันเป็นแบบนี้ได้ก็เพราะการเรียนรู้ การเรียนรู้ในระบบจริง ๆ การเรียนรู้ในเรื่องภูมิปัญญา และเรียนรู้เรื่องของการบริหารจัดการ ระบบของเราเรียกว่าวิถีคิดในหลายเรื่อง เช่น แผนชุมชนมันก็แตกแขนงออกไป ส่วนเรื่องการท่องเที่ยวก็เป็นส่วนหนึ่งที่คนมาดูงาน มาเรียนรู้ด้วย บางเจ้าเช่ามีแต่สวน มีแต่แม่น้ำ ที่ไหนก็มี แต่ทำไมถึงมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้น เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว มันก็แตก ๆ ออกไป นี่คือนวัตกรรม เพราะมันเกิดกิจกรรม แล้วมันทำให้เกิดความสัมพันธ์กัน (ก้านนสุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

ในทุกขั้นตอนของกระบวนการในการจัดทำแผนสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ การที่คนในชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันผ่านการมีส่วนร่วมในการประชุมและจัดเวทีชาวบ้าน การลงเก็บข้อมูลพื้นฐานและความต้องการของคนในชุมชน กระบวนดังกล่าวทำให้ระบบความสัมพันธ์กันของคนในชุมชนกลับมาใกล้ชิดกันอีกครั้งหลังจากเป็นแบบตัวใครตัวมัน ชัดแย้งกันจากผลประโยชน์ในเรื่องธุรกิจการจักสาน

2.3.2 ผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนบางเจ้าฉ่าในช่วงการทำแผนแม่บทชุมชนระยะที่ 1 (พ.ศ. 2542 -2545)

แม้ว่าในระยะแรกของการทำแผนชุมชนจะเกิดปัญหาบ้าง โดยเฉพาะการไม่เข้าใจว่าแผนชุมชนคืออะไร เพราะคนในชุมชนเคยชินกับแผนที่จัดทำโดยรัฐ ตลอดจนประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการทำแผนชุมชนยังไม่ชัดเจน แต่ผลที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำแผนชุมชน คือ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของชุมชนในเรื่องของการกระจายผลประโยชน์ในธุรกิจการจักสาน ด้วยการร่วมมือกันก่อตั้ง “ ศูนย์กลางชุมชน ” ขึ้นเพื่อยุติความแตกแยกในลักษณะต่างคนต่างทำ มาเป็นการบริหารงานในรูปแบบคณะกรรมการบริหารผลประโยชน์ของชุมชนร่วมกัน

แผนภูมิที่ 4.3
โครงสร้างการบริหารศูนย์กลางชุมชน

ที่มา: ปรับปรุงจากข้อมูลของศูนย์กลางชุมชนหมู่บ้านอุตสาหกรรมเพื่อการท่องเที่ยวบางเจ้าฉ่า

ซึ่งรูปแบบการบริหารงานแบบคณะกรรมการ ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จากการประชุมร่วมฟังความคิดเห็นหรือการสำรวจปัญหาและความต้องการชุมชนด้วยสมาชิกของคณะกรรมการ รวมไปถึงเกิดการขยายผลศักยภาพด้านอื่น ๆ ของชุมชนออกมาในรูปของการพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนารายได้และศักยภาพของคนในตำบลโดยที่คณะกรรมการศูนย์กลางชุมชนฯ ในช่วงเวลาดังกล่าวประกอบไปด้วยบุคคลในฝ่ายต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ฝ่ายบริหาร

1. นายสุรินทร์ นิลเลิศ ประธานศูนย์กลางชุมชนฯ : ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 / กำนันตำบลบางเจ้าฉ่า
2. นางปราณี จันทวิจิตร รองประธาน : ผู้ใหญ่หมู่บ้าน 1
3. นางเฟื่อง สิงห์ธัญ รองประธาน : ชาวบ้านหมู่ 8 / หัวหน้ากลุ่มจักสาน (ปัจจุบันสูงอายุมากจึงให้บุตรสาวคือ นางสาวสาทร ดุแลแทน)
4. นายทวี จันท์แก้ว เลขานุการ : ชาวบ้านหมู่ 8 / สารวัตรกำนัน
5. นายสมพงษ์ ช่างบรรจง ฝ่ายการเงิน : ชาวบ้านหมู่ 8 / สารวัตรกำนัน

6. นางสาวฝน ทองงาม ฝ่ายจัดซื้อ : ชาวบ้านอาชีพจักสาน หมู่ 8/หัวหน้า
กลุ่มจักสาน

7. นางโสภี บำรุงศิลป์ ฝ่ายขาย : ชาวบ้านหมู่ 8/ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน/หัวหน้า
กลุ่มจักสาน

8. นางเรณู ทองงาม ฝ่ายผลิต : ชาวบ้านหมู่ 8

9. นายบุญช่วย สมบุญ ฝ่ายตรวจสอบ : ชาวบ้านหมู่ 8/หัวหน้ากลุ่มเกษตร
ท่องเที่ยว

10. นายพรชัย บุญรื่น ฝ่ายบริการนักท่องเที่ยว : ชาวบ้านหมู่ 8/หัวหน้า
กลุ่มจักสาน / เลขากลุ่มเกษตรท่องเที่ยว

11. นายประจวบ บริบูรณ์ ฝ่ายศิลปวัฒนธรรม : ชาวบ้านหมู่ 8

12. นายจรรยา คงการุณ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ : ชาวบ้านหมู่ 8

13. นางวันดี จันทหอม กรรมการ : ชาวบ้านหมู่ 8 / จักสาน

14. นางไพสี บุญประสงค์ กรรมการ : ชาวบ้านอาชีพจักสานหมู่ 8

ฝ่ายจัดซื้อ

1. นางสาวฝน ทองงาม ประธาน : ชาวบ้านหมู่ 8 / หัวหน้ากลุ่มจักสาน

2. นางวันดี จันทหอม กรรมการ : ชาวบ้านอาชีพจักสานหมู่ 8

3. นางไพสี บุญประสงค์ กรรมการ : ชาวบ้านอาชีพจักสานหมู่ 8

4. นางเฉลา เจริญศิลป์ กรรมการ : ชาวบ้านหมู่ 7 / ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7

ฝ่ายขาย

1. โสภี บำรุงศิลป์ ประธาน : ชาวบ้านหมู่ 8/ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหัวหน้ากลุ่มจักสาน

2. นางนารี สนธิศรี กรรมการ : ชาวบ้านอาชีพค้าขายหมู่ 8

3. นางเฉลา เจริญศิลป์ กรรมการ : ชาวบ้านหมู่ 7 / ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7

ฝ่ายผลิต

1. นางเรณู ทองงาม ประธาน : ชาวบ้านหมู่ 8 / ผู้ริเริ่มกระเป๋าสาน

2. นางสาวบุญลือ ชื่นอุรา กรรมการ : ชาวบ้านหมู่ 7 / สมาชิกกลุ่มจักสาน

3. นางพนัชกร จิตรัักษ์ กรรมการ : ชาวบ้านหมู่ 8 / หัวหน้ากลุ่มจักสาน

คณะทำงานศูนย์กลางชุมชนฯ ดังกล่าวข้างต้นส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ประกอบ
อาชีพจักสาน เนื่องจากธุรกิจจักสานเป็นธุรกิจหลักของชุมชน และการให้ตัวแทนของการจักสาน
แต่ละกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารร่วมกัน จะเป็นการช่วยให้ลดความขัดแย้งซึ่งเป็นเรื่องของ
การแบ่งผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มจักสานได้ ส่วนกิจกรรมอื่น เช่น ที่จัดตั้งกลุ่มตามมาเป็นเพียง

กิจกรรมเสริมการจักสาน การรวมกันเป็นกลุ่มกิจกรรมธุรกิจเพื่อการท่องเที่ยวภายใต้การดำเนินงานของศูนย์กลางชุมชนฯ เริ่มต้นจากการได้รับทุนสนับสนุนจากหน่วยงานพัฒนาสังคมและกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม จากนั้นจึงมีการระดมทุนจากชาวบ้านเพิ่มเติม ดังนั้นทุนในการดำเนินงานนี้จึงประกอบไปด้วยทุนจาก 3 แหล่ง คือ ทุนจากหุ้นของสมาชิกในกลุ่ม เงินสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน และเงินกองทุนต่าง ๆ ในหมู่บ้าน โดยหากเป็นเงินที่ได้รับจากหน่วยงานรัฐ กำหนดในฐานะเป็นเจ้าของที่รัฐและเป็นผู้นำกลุ่มมีหน้าที่ดำเนินการบริหารจัดการและจัดสรรเงินทุน โดยแบ่งสรรเป็นค่าก่อสร้างพิพิธภัณฑน์ไม้ไผ่ สร้างศูนย์จักสาน สร้างห้องน้ำสำหรับนักท่องเที่ยว ส่วนเงินทุนจากสมาชิกกลุ่มกำหนดมอบหมายให้หัวหน้ากลุ่มและคณะกรรมการศูนย์กลางชุมชนฯ เป็นผู้ดำเนินการ ตามมติของที่ประชุม ซึ่งจำนวนเงินที่นำมาใช้จ่ายต่าง ๆ จะมีการทำเป็นระบบบัญชีเพื่อรายงานให้ชาวบ้านรับทราบ

การที่กลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ส่วนใหญ่นั้นเป็นผลต่อเนื่องจากการส่งเสริมอาชีพหลักของชุมชนหรือการจักสาน เนื่องจากธุรกิจทางการจักสานเป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดรายได้แก่ชุมชนมากที่สุด และได้กลายเป็นสัญลักษณ์ที่คนภายนอกและหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนรับรู้ว่าเป็นจุดเด่นที่ชุมชนมี การทำขยายกิจกรรมต่อยอดออกไปจากเรื่องการจักสานจะทำให้สามารถขยายช่องทางจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางการจักสาน อีกทั้งยังเป็นการช่วยให้ชาวบ้านอื่น ๆ ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพจักสานได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชน และยังเป็นการกระจายผลประโยชน์และรายได้ภายในชุมชน โดยที่กำนันสุรินทร์ได้ให้ข้อมูลว่า

เรามาคิดว่าจะทำอย่างไรให้จักสานขายได้มาก ๆ ก็เลยคิดว่าเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามา ก็จะขายเครื่องจักสานได้มาก แล้วทำอย่างไรที่จะทำให้บางเจ้าเขามีจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว เราก็คิดว่านอกจากการจักสานแล้ว เราน่าจะพานักท่องเที่ยวชมทัศนียภาพ ทุ่งที่ชุมชนมี เช่น แม่น้ำน้อย บ้านเรือน วิถีชีวิตแบบไทย หรือรถอีแต่นจอดอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ทำอะไร ก็เอามาจัดแปลงไว้บริการนักท่องเที่ยว ชาวบ้านจะได้มีรายได้ (กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

การดำเนินการของศูนย์กลางชุมชนทำให้มีรูปธรรมของกิจกรรมที่ชัดเจน ประกอบกับนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวและวิสาหกิจชุมชนเป็นนโยบายหลักของรัฐบาลในช่วงนั้น ทำให้หน่วยงานที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวและหน่วยงานพัฒนาต่าง ๆ ได้สนับสนุนให้ชุมชนบางเจ้าช้ำเป็นแหล่งท่องเที่ยว อาทิ การจัดตั้งให้ชุมชนบางเจ้าช้ำเป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยวในปี 2542 โดยได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงอุตสาหกรรม หรือการได้รับการส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในปี 2545 เป็นผลให้ชุมชนบางเจ้าช้ำกลายเป็นชุมชนสาธารณะที่คนภายนอกสามารถเข้ามาเยี่ยมชมได้

ประกอบกับการที่ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนต้นแบบ ในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ทำให้มีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาในศึกษาขั้นตอนในการจัดทำแผนชุมชน และหน่วยงานที่เข้ามาเสริมสร้างกิจกรรมต่าง ๆ ต่อเนื่องจากการทำแผนชุมชนเป็นจำนวนมาก อาทิ กรมพัฒนาชุมชน จังหวัดและอำเภอที่เข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมการทำแผนชุมชน ในขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถานการศึกษา เข้ามามีการขั้นตอนต่าง ๆ ในการทำแผนชุมชน

ที่นี่มีคนเข้ามาเรียนรู้การบริหารงานเยอะ มาดูว่าเป็นชุมชนท่องเที่ยว มีหลายกลุ่ม หลายกิจกรรมได้อย่างไร ส่วนมากมาดูว่าทำแผนชุมชนอย่างไร ที่นี่เราจะมีประชุมชาวบ้านทุกสัปดาห์ กำนันก็ไปเรียนรู้มาจากการประชุมข้างนอกแล้วก็มาบอกชาวบ้านอีกทีหนึ่งว่าต้องมาประชุมมาช่วยกันคิด นักพัฒนาหรือหน่วยงานพัฒนาชุมชนก็เข้ามาแนะนำอยู่เรื่อย (บุญช่วย สมบุญ, สัมภาษณ์)

สิ่งที่ได้จากการกระบวนการจัดทำแผนชุมชน นอกเหนือจากการขยายกิจกรรม และการลดความขัดแย้งในเรื่องของผลประโยชน์ที่มาจากการทำธุรกิจชุมชน จุดมุ่งหมายอีกประการในการทำแผน คือ การทำให้คนในชุมชนรู้จักตัวเองมากขึ้น เรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกัน การเสียสละเพื่อส่วนรวม เนื่องจากการจัดทำแผนชุมชน ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการที่เกิดจากฐานความคิดของชาวบ้าน ที่ใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือ ในการแก้ไขปัญหาสังคมและความยากจน โดยมุ่งหวังให้เป็นแผนที่เกิดจากความคิดริเริ่มของชาวบ้าน เพื่อการพลิกฟื้นชีวิต และความยากจนและการมีหนี้สิน ด้วยตัวของชาวบ้านเอง

นอกจากนี้กระบวนการทำแผนชุมชน สามารถช่วยให้ชุมชนหาทางออกจากปัญหา โดยใช้เป็นเครื่องมือ ที่ทำให้คนในชุมชน สามารถวิเคราะห์ปัญหา เห็นปัญญา และรู้สาเหตุของปัญหา เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้โดยตนเอง รวมทั้งก่อให้เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ และนำไปสู่การปรับวิถีคิด ปรับพฤติกรรม ลดการพึ่งพาภายนอก หันมาพึ่งตนเองมากขึ้น และเกิดจิตสำนึกร่วมกันในการสำนึกรักถิ่น ทำให้สภาพของชุมชนบางเจ้าฉ่าในช่วงเวลานี้ คนในชุมชนสนใจในการเข้าไปร่วมทำกิจกรรมกับชุมชน คนทุกเพศทุกวัยเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมกับชุมชน อาทิ ผู้สูงอายุหลายคน เช่น คุณยายสนม สุภรพงศ์ แม่เฒ่าวัย 77 ปี คุณยายขันโถม สิงโต วัย 67 ปี ที่เป็น แม่เพลงในอดีต และสามารถร้องเพลงรับขวัญ เพลงอีแซว ได้มีบทบาทในการใช้ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม ถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน และนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนฟัง และภูมิใจที่ได้มีส่วนช่วยให้ชุมชนมีกิจกรรมไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยว

“ร้องเพลงแบบนี้ได้มาตั้งแต่สาว เดี่ยวนี้เหลือที่ร้องได้ไม่กี่คน คนสมัยนี้เขามองว่าเซย ล้าสมัย แต่ก้านันเขาเห็นคุณค่า เวลามีแขกมาเยี่ยมชุมชนก็จะให้เขาไปร้อง ก็ไปช่วยเขาทำงาน ดีใจที่ได้ไปช่วยงานก้านัน ไป แสดงให้นักท่องเที่ยวดูเขาจะได้ชอบบางเจ้าฉ่า” (ขันโถม สิงโต, สัมภาษณ์)

การเก็บข้อมูลด้านประวัติความเป็นมาของชุมชนในช่วงการสำรวจข้อมูล จากการพูดคุยดังกล่าวทำให้คนในชุมชนหลายคนยกเครื่องจักสาน และเครื่องมือประกอบอาชีพที่เป็นมรดกในครอบครัวมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ โดยเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน มากกว่าจะเก็บไว้ดูส่วนตัว

กลุ่มเครื่องจักสานที่ใช้ในครัวเรือนประจำวัน เป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่ามาแต่อดีต ทำมาตั้งแต่ 100-200 ปี ซึ่งเราจำไม่ได้ว่ามันเท่าไร มีกระดาษอยู่ใบหนึ่ง ป้าคนหนึ่งแกให้ผมมา แกบอกว่าอย่าให้แม่ แล้วแม่ก็เอามาให้แก ย่ากับแม่กับแถมรวมกันอย่างน้อยเกิน 100 ปี แ่งานชิ้นเดียวมันร้อยกว่าปีแล้ว และยังเป็นทรงเดิมอยู่ได้ไม่ได้ผุพัง เขาให้เรามาเราก็รวบรวมไว้ที่พิพิธภัณฑ์ (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

รวมทั้งมีการตั้งคำถามหลังจากขั้นตอนจากการไปเก็บข้อมูลในการทำแผนชุมชนว่า สิ่งที่มีคุณค่าดั้งเดิม ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่กันของคนในชุมชนที่มีมากในสมัยก่อนนับวันกลับยังมีน้อยลง ชุมชนต้องพึ่งพิงภายนอกมากเกินไปจากการดำเนินการธุรกิจชุมชนและมีอาชีพหลักเป็นการจักสานซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาด และชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ทางด้านผลผลิตทางการเกษตรและอาหาร รวมไปถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากจากผลประโยชน์ที่เข้ามา และความไม่มีอิสระในการดำเนินชีวิต เนื่องจากนโยบายของรัฐที่เข้ามา และจากนักท่องเที่ยว แสดงให้เห็นถึงขั้นตอนในการจัดทำแผนชุมชน ที่ค้นหาทุนดั้งเดิมของชุมชนที่เคยมีในชุมชนและรื้อฟื้นทุนที่กำลังจะหมดไปหรือมีน้อยให้ดำรงอยู่ รวมไปถึงพยายามต่อยอดทุนดั้งเดิมให้สามารถใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น

2.3.3 สรุปพัฒนาการของชุมชนบางเจ้าฉ่าในช่วงการทำแผนแม่บทชุมชนระยะที่ 1 (พ.ศ. 2542 -2545)

กระบวนการการจัดทำแผนชุมชนทำให้ชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยเริ่มจากการเรียนรู้ในระดับส่วนบุคคลและครัวเรือน ทำให้ชาวบ้านได้รับรู้ข้อมูลของตัวเอง และตระหนักถึงข้อดีและข้อเสียและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้ชีวิต รวมไปถึงระดับของความสัมพันธ์ในครอบครัว ส่วนในระดับชุมชนขั้นตอนในการทำแผนชุมชน ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจ เนื่องจากเป็นการสร้างข้อตกลงที่เกิดจากการยอมรับกันภายในกลุ่ม นอกจากนี้ยังเป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคคล เพราะในกระบวนการมีส่วนร่วมย่อมจะต้องมีการแลกเปลี่ยนความรู้ และข้อคิดเห็นระหว่างกัน

สิ่งที่เป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำแผนมากที่สุด คือ การขยายกิจกรรมทางธุรกิจของชุมชน และการตั้งระบบการบริหารจัดการกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจทั้งหมดในรูปแบบของ คณะกรรมการศูนย์กลางชุมชน แม้ว่าอำนาจและการตัดสินใจของคณะกรรมการส่วนใหญ่จะอยู่กับกำนันและหัวหน้ากลุ่มจักสาน ซึ่งเป็นกลุ่มธุรกิจหลักที่สร้างรายได้ให้ชุมชนเป็นอันดับหนึ่ง แต่ภาพของการขัดแย้งกันทางผลประโยชน์อย่างรุนแรงมีเห็นเห็นน้อยลง และมีการกระจายรายได้ และกระจายบทบาททางสังคมให้กับชาวบ้านในชุมชนที่ไม่ได้ประกอบอาชีพจักสาน อีกทั้งการรับแนวทางการพัฒนาจากภาครัฐ เริ่มเปลี่ยนจากรัฐเป็นผู้ให้ชุมชนเป็นผู้รับอย่างเดียว มาเป็นการเชื่อมประสานกับองค์กร ส่วนราชการ เป็นในฐานะหุ้นส่วนการพัฒนา มากกว่าจะคอยรับนโยบายที่ไม่ตรงกับความต้องการ และมีผลกระทบต่อชุมชน

ในส่วนของระบบคิดของคนในชุมชน ขั้นตอนของกระบวนการจัดทำแผนชุมชนทำ เน้นให้คนในชุมชนได้คิด ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดกับสมาชิกในครอบครัวและชุมชน รวมไปถึงความรู้จากนอกชุมชนโดยการนำเข้ามาถ่ายทอดโดยกำนัน หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ และหน่วยงานการพัฒนาต่าง ๆ ส่งผลให้คนในชุมชนหลายคนเริ่มรู้จักตนเองและรู้เท่าทันต่อสิ่งต่างรอบตัวมากยิ่งขึ้น แม้จะส่วนใหญ่จะเป็นเพียงตัวคณะกรรมการศูนย์กลางชุมชน เนื่องจากเป็นผู้ที่ใกล้ชิดจากการประชุมทำแผนทำให้ระบบคิด และวิถีเริ่มปฏิบัติเปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้นแม้รูปธรรมที่ชัดเจนของผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการจัดทำแผนชุมชนในด้านการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในชุมชนยังไม่มีให้เห็นมาก เนื่องจากส่วนหนึ่งยังอยู่ในขั้นการตัดสินใจ เป็นความคิดอยู่ในระบบคิดของคนในชุมชน อีกทั้งยังมีอุปสรรคที่สำคัญในกระบวนการทำแผน อาทิ การที่ชาวบ้านยังเคยชินกับการพึ่งพาผู้นำ ราชการ และไม่มีประสบการณ์และทักษะในการวิเคราะห์ปัญหา ตลอดจนความเคยชินปัญหาที่เกิดขึ้นใกล้ตัว แสดงให้เห็นบทบาทของทุนทางสังคมที่เกิดจากกระบวนการจัดทำแผนชุมชน ในการค้นหาทุนดั้งเดิมของชุมชนที่เคยมีในชุมชน และจากกระบวนการมีส่วนร่วม ที่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนความรู้ และข้อคิดเห็นระหว่างกัน ทำให้คนในชุมชนเริ่มที่จะรู้จักตนเอง ชุมชนเริ่มตระหนักรู้ถึงกระแสความเจริญสมัยใหม่ที่เข้ามาในชุมชนกับสิ่งที่เป็นคุณค่า เป็นวิถีดั้งเดิมที่ชุมชนเคยมี

2.3.4 กระบวนการทุนทางสังคมในช่วงการทำแผนแม่บทชุมชนระยะที่ 1 (พ.ศ. 2542 -2545)

จากศึกษาพัฒนาการของชุมชนบางเจ้าฉ่าในช่วงชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงในระหว่างที่มีการทำแผนชุมชนระยะที่ 1 (พ.ศ. 2542 -2545) สิ่งหนึ่งที่สำคัญคือ ระบบคิดของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนไปจากการที่คนในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนชุมชน ทำให้คนในชุมชนเริ่มที่จะรู้จักตนเอง รู้จักกลุ่ม รู้จักชุมชน มากขึ้น

ผลของการเปลี่ยนแปลงทำให้ ความขัดแย้งที่เกิดจากการกระจายผลประโยชน์ไม่ทั่วถึงในกลุ่มจักสานเริ่มคลี่คลายลง เนื่องจากทุกกลุ่มได้เข้ามาร่วมเป็นสมาชิกของ ศูนย์กลางชุมชน และมีการสร้างฉันทามติร่วมกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความชอบธรรมในการดำเนินกิจกรรมระหว่างกลุ่ม เนื่องจากการสร้างข้อตกลงที่เกิดจากการยอมรับร่วมกันภายใต้การบริหารงานแบบ คณะกรรมการ นอกจากนี้ยังเกิดจากความศรัทธาในตัวผู้นำ ว่ามีความเป็นธรรม มีความคิดที่จะช่วยเหลือชุมชนอย่างจริงใจ ทำให้คนในชุมชนบางส่วนยอมรับและร่วมเข้ามาทำงานให้กับชุมชน

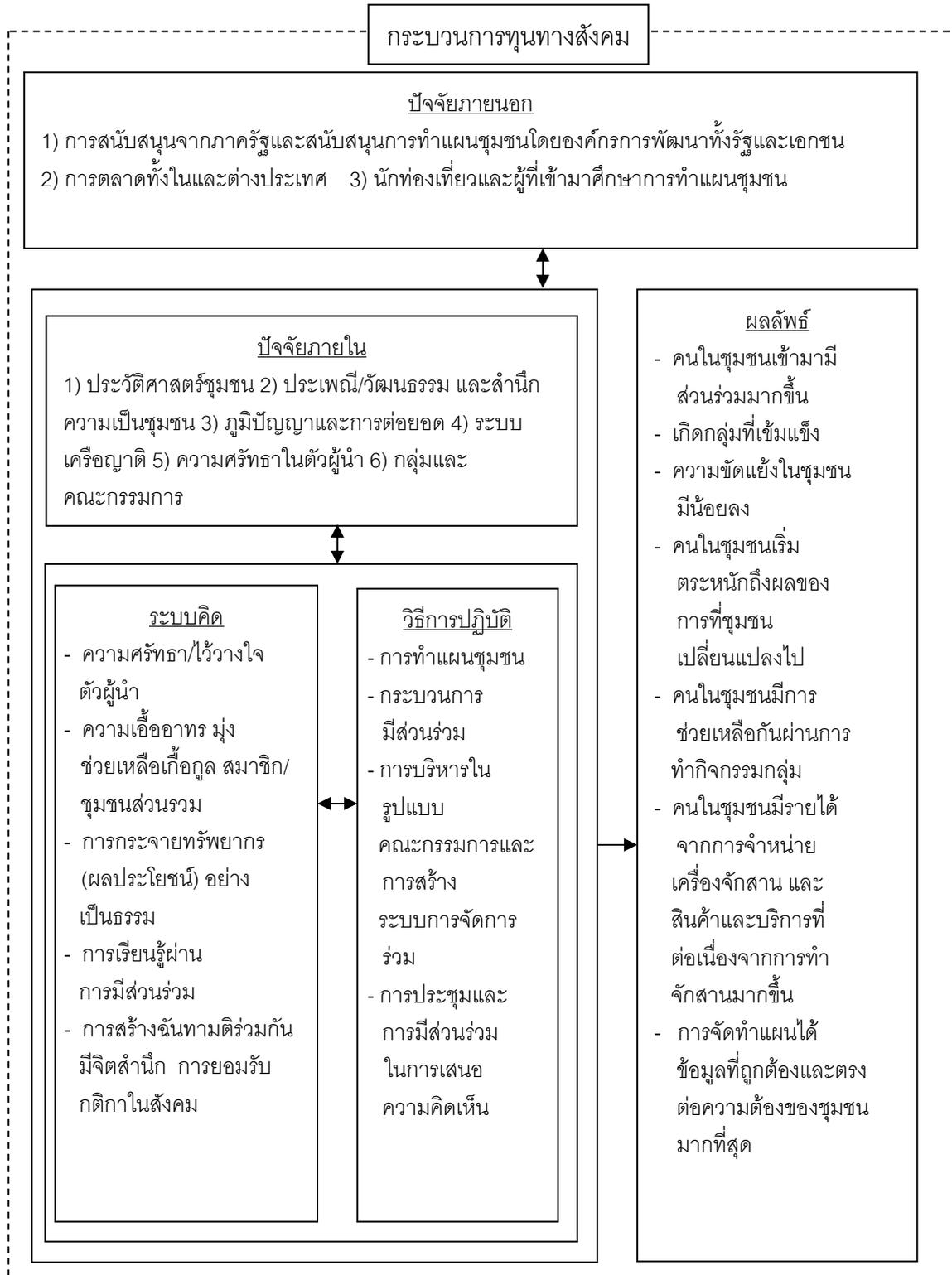
และจากกระบวนการค้นหาข้อมูลของชุมชนในระหว่างการทำแผน ทำให้ชุมชนเริ่มตระหนักถึงระบบสังคมสมัยก่อน ที่อยู่กันอย่างมีความสุข มีปัญหาสังคมน้อย มีการนำเอาจุดร่วมในสำนึกความเป็นชุมชนเดียวกัน มาฟื้นฟูระบบความสัมพันธ์ของชุมชนที่ลดลง เนื่องมาจากการขัดกันในเรื่องผลประโยชน์จากการธุรกิจชุมชน แม้ว่า ผลของระบบเครือข่ายและความศรัทธาในตัวผู้นำและผู้ที่เกี่ยวข้องทำงาน ทำให้สมาชิกในชุมชนเริ่มหันเข้ามาร่วมกันทำแผนชุมชน นอกจากนี้ขั้นตอนของการทำแผนชุมชนทำให้คนในชุมชนมองเห็นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนในปัจจุบัน และที่เคยมีอยู่ในอดีต ทั้งระบบคุณค่าและความสัมพันธ์แบบการเอื้อเพื่อซึ่งกันและกันในสังคม

กระบวนการจัดทำแผนชุมชนที่เกิดขึ้นจึงประสบความสำเร็จได้เนื่องจากอาศัยทุนทางสังคมที่ มาจาก ความศรัทธา ความไว้วางใจ และความเชื่อในความเสียสละทำงานเพื่อชุมชน ยุติธรรมไม่แบ่งฝ่าย ของผู้นำชุมชน คือ กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ ส่งผลให้กระบวนการจัดทำแผนชุมชนประสบความสำเร็จ

จากข้อค้นเท็จจริงที่เกิดขึ้นพบว่า การที่มีผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ เสียสละซื้อสัตย์โปร่งใสทำงานเพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริง การมีระบบการบริหารจัดการร่วมที่เน้นให้ทุกคนเข้ามาบริหารจัดการร่วมกันภายใต้กำหนดกติกาที่ร่วมกันสร้างขึ้น และการสร้างสำนึกร่วมของการเป็นชุมชนเดียวกันที่เกิดขึ้นจากการกระบวนการจัดทำแผน ล้วนแต่เป็นองค์ประกอบที่ทำให้ระบบกระบวนการทุนทางสังคมได้รับการฟื้นฟู

แผนภูมิที่ 4.4

กระบวนการทุนทางสังคมของชุมชนบางเจ้าฉ่าช่วงการทำแผนแม่บท
ชุมชนระยะที่ 1 (พ.ศ. 2542 -2545)

เมื่อชุมชนบางเจ้าฉ่าได้เรียนรู้การนำเอาแผนชุมชนเป็นเครื่องมือ ในการจัดการกับ ปัญหา และ บริหารชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และเป็นไปใน ทิศทางที่สมาชิกในชุมชนต้องการ ในส่วนนี้จะเป็นการอธิบายผลที่เกิดขึ้นหลังจากมีการจัดทำแผน ชุมชน

ปัจจุบันบางเจ้าฉ่าได้กลายเป็นชุมชนท่องเที่ยว ที่รู้จักกันในหมู่นักท่องเที่ยวว่าเป็น หมู่บ้านหัตถกรรมจักสาน มีผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ขึ้นชื่อระดับ 5 ดาว และมี บ้านพัก Homestay ที่เป็นบ้านทรงไทยริมแม่น้ำน้อย และได้รับการคัดเลือกให้จัดตั้งเป็นหมู่บ้าน ท่องเที่ยว OTOP ต้นแบบในปี 2548 และได้รับการสนับสนุน ให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตาม โครงการ Thailand Grand Invitation โดยการสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในปี 2549 นอกจากนี้ยังเป็นหมู่บ้านต้นแบบในการทำแผนชุมชนที่หลายชุมชน และสถาบันการศึกษา หลายแห่งในประเทศไทย ได้เข้ามาศึกษาดูงาน จากสิ่งเหล่านี้ที่เกิดขึ้นมาได้ทั้งหมด ส่วน หนึ่งเป็นผลมาจากงบประมาณและความช่วยเหลือจากภาครัฐและหน่วยงานการพัฒนา แต่ผู้ที่อยู่ เบื้องหลังผลงานเหล่านี้ตั้งแต่เริ่มจน จนถึงปัจจุบัน เป็นผู้นำเอาประสบการณ์การทำธุรกิจมาปรับ ใช้กับชุมชน และการนำเอาความรู้ในด้านการพัฒนาและการทำแผนชุมชน ตลอดจนความ ช่วยเหลือจากภายนอกเข้ามาในชุมชน เป็นผู้นำชุมชนที่คนในชุมชนไว้วางใจ และคนในชุมชน ยอมร่วมมือเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน กลุ่มผลประโยชน์ทั้งหลายเกรงใจและหันกลับมา ทำงานร่วมกัน ในรูปแบบคณะกรรมการชุมชนที่ทำงานร่วมกับกลุ่มอาชีพอื่น ๆ ในชุมชน

2.4.1 กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ ผู้นำรูปแบบใหม่ในบริบทชุมชนที่มีมิติทางเศรษฐกิจเป็น แกนนำ

การทำงานของกำนันสุรินทร์ นิลเลิศ แสดงให้เห็นถึงบทบาทและความสามารถ ในฐานะผู้นำที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชนบางเจ้าฉ่า เป็นอย่างมากทั้งการนำชุมชนบางเจ้า ฉ่าเข้าสู่ธุรกิจการจักสาน การนำทุนและความช่วยเหลือจากภายนอกเข้ามาในชุมชน การยุติข้อ ขัดแย้งในเรื่องของการจัดสรรผลประโยชน์ในกลุ่มธุรกิจโดยการสร้างระบบการบริหารแบบ ศูนย์กลางชุมชนขึ้นมาเพื่อรองรับกับการเป็นชุมชนแบบใหม่ที่มีระบบเศรษฐกิจเป็นแกน ส่งผลให้ บางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วจากการดำเนินธุรกิจจักสานและการท่องเที่ยว มีการขยายฐานกิจกรรมที่ต่อเนื่องมาจากธุรกิจทางการจักสาน โดยเป็นผลมาจากการทำ แผนชุมชน ที่ได้ทดลองจัดทำขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ไม่ทั่วถึงใน ระยะเริ่มต้น และจากกระบวนการทำแผนทำให้เกิดการขยายตัวของกลุ่มกิจกรรมที่กิจกรรมอื่น ๆ เพื่อสอดคล้องและให้เป็นไปในทิศทางที่ตรงกับความต้องการของคนชุมชน

กำนันสุรินทร์ยังเป็นผู้ที่นำทางความคิด ที่ต้องการให้คนในชุมชนคิดถึงสภาพชุมชนที่น่าอยู่ในอดีต มีการค้นหาและต่อยอดทุนดั้งเดิมของชุมชน บวกกับความรู้และการจัดการสมัยใหม่ ทำให้การอนุรักษ์และการพัฒนาสามารถไปด้วยกันได้ การที่กำนันมีทั้งระบบคิดทั้งสมัยใหม่และอนุรักษ์นิยมอยู่ด้วยกัน มีอิทธิพลจากประสบการณ์ในการดำเนินธุรกิจ และการเรียนรู้จากภายนอกชุมชนรวมทั้งในช่วงที่ไปเป็นช่างเจียรระโนพลอยที่กรุงเทพฯ และเมื่อได้เป็นผู้นำชุมชนแล้วยังได้มีโอกาสเรียนรู้แนวความคิด จากหน่วยงานพัฒนาต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ ส่วนแนวความคิดในเรื่องของการรื้อฟื้นสังคมดั้งเดิม ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการเป็นคนที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในตำบลบางเจ้าฉ่า รวมไปถึงผลของการได้รับแนวคิดมาจากหน่วยงานการพัฒนา และการทำแผนชุมชน ทำให้กำนันมีระบบคิดของ การพึ่งตนเอง การที่กำนันมีประสบการณ์จากภายนอกชุมชนและการมีฐานความรู้ในชุมชนและเนื่องจากการเป็นคนในพื้นที่ ทำให้กำนันรู้ถึงบริบทต่าง ๆ ของชุมชนได้อย่างชัดเจน และเป็นตัวเลือกในการตัดสินใจในการทำกิจกรรมใด ๆ กับชุมชน ส่วนการทำงานของกำนันมักเป็นแบบการเรียนรู้ร่วมกันกับสมาชิกคนอื่นในชุมชน มากกว่าจะเป็นการสั่งงานในลักษณะเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตำแหน่ง และการที่ชุมชนบางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนลักษณะพิเศษ นอกเหนือจากบทบาทกำนันตามหน้าที่แล้ว กำนันสุรินทร์ยังต้องมีบทบาทผู้นำเพิ่มขึ้น คือ บทบาทการเป็นผู้นำที่ประสานความร่วมมือทั้งนอกในชุมชน และบทบาทผู้บริหารองค์กรกิจชุมชน

1. บทบาทการเป็นผู้นำที่เป็นนักปกครองที่คอยประสานความร่วมมือทั้งนอกในชุมชน

การเป็นนักปกครองในระบบชุมชนที่มีโครงสร้างของชุมชนเน้นมิติทางด้านเศรษฐกิจ ส่งผลให้ผู้นำต้องทำหน้าที่มากกว่าที่ถูกกำหนด เพราะต้องสามารถปกครองให้คนในชุมชนอยู่ดีกินดีและป้องกันไม่ให้เกิดการผลประโยชน์ที่ไม่เป็นธรรม เมื่อบทบาทของกำนันได้ปรับเปลี่ยนจากผู้ควบคุมดูแลเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ส่งผลให้บทบาทของกำนันเป็นไปในลักษณะของประสานงานมากกว่าการออกคำสั่ง เป็นวิธีการของการปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนทางความคิดกับชาวบ้านโดยใช้วิธีการต่าง ๆ

สิ่งสำคัญในการการบริหารจัดการประการหนึ่ง คือ ผู้นำต้องสามารถประสาน คนในชุมชนให้สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างราบรื่น แม้ว่าความสัมพันธ์ของชุมชนจะเป็นสิ่งที่เปราะบางและต้องมีความขัดแย้ง ผู้นำต้องมีความสามารถประสานความสัมพันธ์ต่าง ๆ ภายในชุมชนให้ดำเนินต่อไปได้และดำรงอยู่ในทิศทางที่เหมาะสม การประสานงานเรื่องของคน

และความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์ในชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจเป็นแกนนำ จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากที่สุด

ความสัมพันธ์เรื่องของคน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการดำรงอยู่และการขับเคลื่อนไปได้ของชุมชน บางเจ้าอาเป็นชุมชนที่ต้องมีการประสานความสัมพันธ์ของคนให้สามารถทำงานร่วมกันได้ เนื่องจากเป็นชุมชนที่เกิดจากการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ชาวบ้านจึงเป็นเจ้าของร่วมกัน บริหารจัดการร่วมกัน ซึ่งเมื่อเกิดปัญหาแล้วกันนั้นจะใช้วิธีการการประชุมเพื่อหาข้อยุติ ซึ่งเป็นการหาข้อยุติแบบประนีประนอม

“เวลามีปัญหามีข้อขัดแย้งกันจากเรื่องระบบการทำงาน ผมก็เรียกประชุมให้เขามาคุยกัน ตกลงกันว่าทำอะไรอย่างไร ส่วนใหญ่พอประชุมแล้วก็จบกัน ไม่มีอะไร เพราะเราคุยกันในกลุ่มมาก ใช้หมู่มากทำให้เข้าใจก่อนออกไปทะเลาะกันทีหลังไม่มี” (ก้านนสุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

เวลากำหนดทำอะไรสักอย่างเขาจะเรียกหมด ไม่ได้เรียกคนเดียว คือเรียกเป็นกลุ่มออกมา คือ ถ้าบอกว่ากลุ่มจักสานก็ต้องมาทั้งกลุ่ม รวมไปถึงกลุ่มอื่น ๆ น้อยนักที่จะเรียกกลุ่มเดียวถือเป็นการตัดปัญหา บางกลุ่มบางคนรู้ก็ไม่ถ่ายทอด กำหนดเลยเรียกมาทุกคนจะได้ไม่มีปัญหา ไม่ทำให้เกิดความขัดแย้ง ส่วนในเรื่องการตัดสินใจเวลาประชุม กำหนดดูเหมือนจะมีคำตอบไว้แล้ว เขาตัดสินใจไว้แล้ว แต่เขาอยากจะดูว่าในชุมชนเห็นด้วยไหม ถ้าเห็นด้วยไม่เห็นด้วยเท่าไร แล้วก็ชั่งน้ำหนักเอา (สิริวัศม์ สิงห์ทรัพย์, สัมภาษณ์)

บทบาทหน้าที่ที่สำคัญของผู้นำในชุมชนที่ประกอบธุรกิจ คือการประสานความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มักก็ให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนจึงต้องจัดสรรผลประโยชน์โดยรวมอย่างลงตัว

เรื่องเงินนี้เป็นเรื่องใหญ่ ทำให้หลายชุมชนพังมาแล้ว ที่นี้จึงต้องมีการวางระบบต่าง ๆ ที่สำคัญคือเราให้ชาวบ้านร่วมกันวางกฎเกณฑ์เอง เพื่อให้เกิดข้อตกลงกันในกลุ่มจะได้ไม่เกิดปัญหาตามมาทีหลัง แบ่งเข้ากลุ่มก็มีส่วนกลางก็ส่วน ถ้าเป็นในเรื่องของจำนวนสินค้าก็ต้องเฉลี่ยแบ่งโควตาของแต่ละกลุ่มให้ได้เท่ากันมากที่สุด (ก้านนสุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ในส่วนของการติดต่อขอรับการสนับสนุนและความร่วมมือจากภายนอก ในส่วนที่ชุมชนไม่สามารถจัดการเองได้ก็เป็นส่วนสำคัญ เนื่องจากการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ จำเป็นต้องใช้เงินทุนและเครื่องมือทันสมัยในระยะแรก กำหนดใช้วิธีการเขียนโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ ต่อมาเมื่อกำหนดได้มี

โอกาสไปอบรม และศึกษาดูงาน กำนันจะหยิบเอางานจักสานของบางเจ้ามาติดมือไปด้วยทุกครั้ง ทำให้บางเจ้าถูกรู้จักจากภายนอกว่าเป็นชุมชนที่มีการทำกิจกรรมจักสาน มีกลุ่มที่เข้มแข็ง ทำให้ต่อมาจึงมีหลายหน่วยงานเข้ามาให้การสนับสนุนกิจกรรมการดำเนินงานของชุมชน

ที่แน่ ๆ ที่ดังมาก ๆ รุ่นกำนัน ผู้นำที่มีส่วนผลักดันจิตใจเราก็คือกำนัน กำนันมีบทบาททุกอย่างในงานจักสาน เป็นหัวเรี่ยวหัวแรง ออกไปสัมมนา ประชุมก็เอาความรู้มาพัฒนาในหมู่บ้าน และงานจักสานมันเป็นของ พื้นบ้าน เขาอยากจะได้สืบทอดให้มันคงอยู่ เขาจึงผลักดันเรื่องนี้ขึ้นมา เวลาประชุมเขาจะหิวของพวกนี้ไปด้วย ไปบอกกับคนอื่นที่บ้านของเขา มีพวกนี้อยู่ เขาก็เชิญนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่ กำนันมีทุกอย่างเลย ถ้าไม่ได้กำนันจักสานก็คงไม่เกิด มันอาจจะหายไปแล้วก็ได้ เพราะกำนันไป งานราชการ ไปสัมมนา เขาจะโปรโมทให้รู้ว่าที่บางเจ้ามีงานจักสานอยู่นะ แล้วมันมีรูปแบบใหม่ ๆ เกิดขึ้นเยอะ แล้วให้ชาวบ้านพยายามปรับปรุงฝีมือ แกะจะท่อมเทหลาย ๆ อย่าง ที่แกตั้งศูนย์ แกอยากให้ชาวบ้านมีรายได้ ไม่อยากให้ชาวบ้านถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา (สิริวิทย์ สิงห์ธัญ, สัมภาษณ์) ศูนย์จำหน่ายสินค้า พิพิธภัณฑสถาน และเงินสนับสนุนโครงการต่าง เป็นเพราะ กำนันทั้งนั้น กำนันเป็นคนประสานขอให้หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาพัฒนาชุมชน เริ่มแรกที่เดียวเป็นการสนับสนุนจากหน่วยงานด้านเศรษฐกิจและโครงสร้าง พื้นฐานก่อน ต่อมาจึงเป็นในส่วนที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ถ้าไม่มีกำนัน ชุมชนคงไม่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอกเท่าทุกวันนี้ (พรชัย บุญรื่น, สัมภาษณ์)

2. บทบาทผู้บริหารองค์กรธุรกิจชุมชน

เนื่องจากบทบาทของกำนันตามหน้าที่นักปกครองมีลดลงเนื่องจากจากมี องค์การบริหารส่วนตำบลคอยทำหน้าที่บทบาททางการปกครอง จากบทบาทขององค์การบริหาร ส่วนตำบลที่เป็นหน่วยปกครองหลักในพื้นที่ ทำให้บทบาทของกำนันจึงมีมากในฐานะนักบริหารที่มี บทบาทด้านเศรษฐกิจมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีการจัดตั้งคณะกรรมการศูนย์กลางชุมชนซึ่งเป็น ตัวแทนชาวบ้านมาทำหน้าที่บริหารจัดการด้านเศรษฐกิจ ส่วนองค์การบริหารส่วนตำบลมีหน้าที่ใน การพัฒนาความเป็นอยู่ของชุมชนลดน้อยลง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าหากชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนที่ มีมิติทางด้านเศรษฐกิจเป็นแกนนำ หน่วยงานตามโครงสร้างเดิมไม่อาจจะสอดคล้องกับโครงสร้าง ชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป

บทบาทของอบต. คือ การเป็นผู้นำทางราชการทางการปกครองให้ชาวบ้านที่มาติดต่อกับหน่วยงานส่วนท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการเป็นเจ้าของงบประมาณ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาชุมชนทุกด้านของตำบล โดยเฉพาะทางด้านงานหลัก เช่น ที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ และด้านความเป็นอยู่ทั่วไปของคนชุมชนตามแผนที่เรากำหนดไว้ ในด้านการจักษณเราก็ช่วยในส่วนของกองทุนเงินกู้ยืม และสนับสนุนค่าวัสดุอุปกรณ์บ้าง แต่ก็ไม่ทั้งหมด (ศรยุทธ มีทรัพย์, สัมภาษณ์)

“อบต. มีบทบาทน้อยมากในการสนับสนุนด้านการจักษณ ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากภารกิจหน้าที่ และงบประมาณที่มีไม่มาก อบต. ที่นี้จะเน้นในเรื่องการทำถนน ไฟฟ้า ประปา เป็นงานหลัก แต่งานจักษณก้านั้นจะเป็นคนทำเองแยกส่วนการทำงานกัน” (สิริวิศมี สิงห์รัญ, สัมภาษณ์)

ผู้นำจะเป็นผู้วางระเบียบแบบแผนของกลุ่ม เป็นผู้คัดเลือกตัวแทนบุคคลเข้ามาปฏิบัติงานและเป็นผู้กำหนดโครงสร้างกลุ่มเพื่อก่อให้เกิดกลุ่มขึ้นมา โดยการประชุมและเลือกสรรคณะกรรมการเพื่อมาร่วมบริหารจัดการชุมชน ซึ่งก้านั้นมีความรู้ทางด้านการบริหารจากประสบการณ์ที่ทำธุรกิจเจียรระไนพลอยมาก่อน ทำให้ก้านั้นใช้วิธีการกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง โดยการหาเงินทุน ความรู้ ความช่วยเหลือต่าง ๆ จากภายนอก เข้ามาให้ชาวบ้านจนเกิดเป็นรูปธรรมได้ ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อถือ ศรัทธาและไว้วางใจในความสามารถของผู้นำ

ก้านันสุรินทร์ เป็นก้านัน 3 สมัยโดยไม่มีคู่แข่ง เพราะเป็นคนทำงานดี มีเมตตา อุทิศตนเพื่อชุมชน ประชาชนวางใจ ใช้พระคุณ ไม่ได้อาศัยบารมีใคร ก้านันเป็นตัวตั้งตัวตีในการตั้งศูนย์จักษณ ผลงานต่าง ๆ ที่ออกมาทำให้เป็นที่ยอมรับจากสถาบันต่าง ๆ และประชาชน อินโดนีเซีย พม่า เวียดนาม ก็ยังมาดูการบริหารจัดการของบางเจ้าฉ่าเลย ถ้าไม่มีก้านันที่นี้ชาวบ้านก็ไม่ม้งาน เลยเข้ามาช่วยก้านันทำงาน อีกหลายคนก็เหมือนกันเป็นก้านันทำงานหนักเพื่อชาวบ้านก็เข้ามาช่วย ๆ กัน (สายฝน ทองงาม, สัมภาษณ์)

“ตอนแรกก็ไม่ได้ทำตรงนี้ ก่อนนี้เคยช่วยกันทำอยู่กับกองทุนฯ ต่อมาก็เห็นก้านันเขาทำงานมาก ทำทุกอย่างเพื่อชุมชน ก็เลยมาช่วยในศูนย์ฯ” (พรชัย บุญรัตน์, สัมภาษณ์)

หากแต่เป็นกรณีงานที่เป็นส่วนรวมของชุมชนที่เป็นเรื่องธุรกิจจักษณเพื่อการท่องเที่ยว ก้านันใช้วิธีการ “ขอความร่วมมือ” เช่น ขอความร่วมมือจากลุงสนธิ เขียวหวาน และลุงบุญช่วย สมบุญ ครูเกษียรราชการ ให้เป็นกรรมการศูนย์กลางชุมชนฯ และเป็นผู้บรรยายในการพาเที่ยว เป็นต้น ดังข้อมูลต่อไปนี้

ผมจะมอบหมายงานให้กับคนที่สมัครใจมาทำงานก่อน การบริหารจัดการ ศูนย์กลางชุมชนนั้นจะมอบหมายหน้าที่แต่จะเป็นในลักษณะของความสมัครใจ เราจะเอาจากคนที่สมัครใจ เช่น ครูสุนิธา ก็มอบหมายให้เป็นคนบรรยาย ซึ่งเขาก็ตอบรับมาช่วย หรืออย่างการประสานงานก็ให้พรชัยช่วย จริง ๆ แล้วก็ช่วยกันทุกคน คนไหนว่างก็ช่วย แต่แบ่งไปเพื่อให้เป็นตัวหลักในเรื่องนั้น ๆ เท่านั้น การที่ชาวบ้านเชื่อและไว้วางใจผมว่าผมเป็นผู้นำได้ เนื่องจากหลายคนเคยเจียรไนพลอยกับผมหลายปี (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

การที่กำนันเลือกการจัดงานและการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมทางธุรกิจที่เป็นผลิตภัณฑ์หลัก สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของผู้นำในการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน และความสามารถในการระดมพลังจากภายในและภายนอกชุมชนใช้ให้เกิดประโยชน์ การระดมพลังภายในชุมชนนั้นมีความหมายครอบคลุม 3 องค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

การระดมคน เป็นความสามารถในการทำให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและการปฏิบัติ โดยการทำให้ชาวบ้านเชื่อและเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม ซึ่งกำนันใช้วิธีการระดมคนจากกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงและเป็นคนส่วนใหญ่ก่อน ได้แก่ กลุ่มจักสาน ในระยะแรกกำนันใช้วิธีการสั่งการให้เข้าร่วมประชุมและนำข้อมูลที่ได้เรียนรู้จากชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนด้วยเศรษฐกิจชุมชน

“วิธีการบริหารคน อันดับแรกก็ต้องดึงคนที่มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามาทำงานก่อน เริ่มจากจักสานพวกนี้ เริ่มแรกเขามาเพราะสนใจในเรื่องธุรกิจ เราก็ใช้กระบวนการกลุ่ม การประชุม และให้ความรู้ บ่อย ๆ เข้า เขาก็เข้าใจ” (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

ระดมความคิด โดยกำนันใช้วิธีการจัดเวทีชาวบ้านให้คนในชุมชนเข้ามารับฟังข้อมูลซึ่งส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่กำนันได้จากการไปอบรมสัมมนาและศึกษาดูงานจากชุมชนอื่น จากนั้นจึงให้ชาวบ้านประชุมร่วมแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ที่ต้องกระทำ เนื่องจากเมื่อชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็นจะเป็นการสร้างสำนึกเรื่องความรับผิดชอบ

ส่วนการประชุมที่มีทุกอาทิตย์นั้นก็แล้วแต่ ส่วนใหญ่เป็นการคุยเรื่องปัญหาต่าง ๆ ของศูนย์ฯ คนที่มาประชุมเป็นใครก็ได้หมุนเวียนเข้ามา เพราะเขามาทำงานตรงนี้ไม่มีค่าตอบแทนให้ เรียกว่ามาด้วยใจ จึงประชุมกันอย่างไม่เป็นทางการ ไม่มีจดหมายหรือประกาศอะไร เพราะปกติคนที่นั่นเขาก็รู้กันอยู่แล้วว่ามีอยู่ประจำทุกอาทิตย์ ก็จะมาถามกันว่าใครว่างมาหรือไม่มา จะมาก็มา ก็บอกต่อ ๆ กัน (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

ระดมทุนทางวัฒนธรรม ผู้นำต้องมีความสามารถในการค้นหาศักยภาพของชุมชนและนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้ เช่น ฝีมือทางด้านงานจักสาน วิธีชีวิตของชุมชนชนบท ซึ่งเป็นทุนเดิมของชุมชน ใช้ในการเสริมสร้างชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้ชุมชน

ใช้วิธีคิดว่า ต้องต่อฐานที่เรามีในทุกเรื่อง เพราะผมคิดว่าการคิดอะไรใหม่ ๆ เกินไปจะทำให้ล้มเหลว ผมพยายามจะดึงของที่มีอยู่แล้วเพิ่มคุณค่าให้มากขึ้นคือใช้ทุนทางปัญญา เช่น พิพิธภัณฑน์ไม้ไผ่ ที่จริง ๆ แล้วมันไม่มีราคาแต่มันมีคุณค่า ตรงไหนดีเราหยิบขึ้นมา อย่างเรื่องครัวชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีวัดตูปิบ ขิง ข่า ตะไคร้ มีอยู่ที่บ้านหมด แทนที่จะเอาไปขายกิโลละไม่กี่บาท เราจึงนำมาเพิ่มมูลค่ามาทำเป็นอาหาร แล้วยังเป็นการได้ต้อนรับแขกที่มาอีกด้วย เรื่องรถอีแต๋น พอถึงฤดูทำนาก็เอาวิ่งออกนาแค่ไม่กี่วัน เราจึงนำมาใส่หลังคาออกวิ่งรับนักท่องเที่ยว อย่างน้อยก็ได้เที่ยวละ 100 บาท (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

2.4.2 กลุ่มกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน และผลที่เกิดขึ้นในชุมชนหลังจากที่มีการใช้แผน

จากการจัดทำแผนชุมชนของกำนันร่วมกับชาวบ้านตำบล ทำให้มีการขยายกลุ่มจักสานเป็นกลุ่มย่อย ๆ ถึง 16 กลุ่ม ได้แก่ 10 กลุ่มทางด้านการผลิต และ 6 กลุ่มทางด้านบริการ

กลุ่มเศรษฐกิจ

1. กลุ่มจักสานไม้ไผ่และกลุ่มเครือข่าย
2. กลุ่มอาชีพแปรรูปผลผลิตการเกษตร/อาหาร
3. ร้านค้าชุมชน 1 แห่ง
4. ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์เครื่องจักสาน 1 แห่ง
5. กลุ่มทำอิฐบล็อก 1 กลุ่ม
6. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต 7 กลุ่ม
7. กองทุนหมู่บ้าน 8 กองทุน
8. งานอุตสาหกรรมเพื่อการท่องเที่ยวชนบท
9. งานเกษตรท่องเที่ยว
10. สวนไม้ผล

กลุ่มบริการ

1. ครัวชุมชน

2. กลุ่มรถอีแต่นบริการ
3. อาสาสมัครพาชม
4. บ้านพักโฮมสเตย์
5. สมุนไพรนวดแผนไทย
6. วิทยุชุมชน

โดยที่ทุกกลุ่มล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการส่งเสริมการตลาดของธุรกิจ จักสาน การขยายกิจกรรมต่าง ๆ ออกไปทำให้มีการกระจายรายได้ และผลประโยชน์ให้ทั่วถึง ชุมชนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ผลของการมีกลุ่มจำนวนมากยังทำให้คนในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมใน กิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนมากยิ่งขึ้น มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันภายในกลุ่มและ ระหว่างกลุ่ม การที่ชุมชนบางเจ้าชามีกิจกรรมที่หลากหลายยังหมายถึงการนำเอาวิธีชีวิตของ ชุมชนมาเชื่อมโยงกับธุรกิจของชุมชนอย่างลงตัว แสดงให้เห็นถึงผลของการใช้แผนชุมชนเป็นตัว ขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นไปในทิศทางที่คนในชุมชนต้องการมากที่สุด และเพื่อให้เห็นผลลัพธ์ที่ เกิดขึ้นจากการใช้แผนชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ผู้ศึกษาจึงได้ยกเอากลุ่มอาชีพ 2 กลุ่ม ที่เป็น ตัวแทนของกลุ่มอาชีพและกลุ่มบริการทั้งหมดเพื่ออธิบายถึงผลของแผนชุมชนที่ทำให้เกิดกลุ่มขึ้น และความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มและระบบการบริหารงานของกลุ่มที่มีผลต่อแสดงถึงการเชื่อมโยง ผลผสมผสานต้นทุนเดิมที่ชุมชนมีอยู่กับต้นทุนใหม่

1. กลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ (Home Stay)

กลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์เกิดจากแนวคิดของนางพรเพ็ญ สุภรพงษ์ ลูกสาว ของนางสนม สุภรพงษ์ นำเอาประสบการณ์การได้พักโฮมสเตย์ ทั้งจากที่ไป เมืองเพิร์ธ ประเทศ ออสเตรเลีย ในปี พ.ศ. 2544 และปางช้าง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ มาเล่าให้กำนันฟัง เพราะ เห็นว่า ทักษะภาพรวมถึงลักษณะบ้านเรือนแบบชนบทไทยในบางเจ้าชาก็สามารถทำโฮมสเตย์ได้ เช่นกัน ประกอบกับกำนันก็มีความสนใจที่จะทำโครงการโฮมสเตย์อยู่แล้วด้วย เพราะในบางครั้งมี บ้างที่นักท่องเที่ยวขอพักค้างคืน กำนันจึงอนุญาตให้พักบ้านของตนเองและบ้านของนายพรชัย โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ เมื่อมีนักท่องเที่ยวที่เข้ามาศึกษาดูงานเพิ่มขึ้น บ้านที่จะรองรับนักท่องเที่ยว ก็ไม่มี กำนันจึงเห็นว่าการสร้างกลุ่มโฮมสเตย์ในชุมชน น่าจะสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน

เมื่อมีคนเข้ามาเรียนการจักสานมากขึ้น แรก ๆ ก็ฝากไปพักตามบ้านต่าง ๆ แต่บ่อย ๆ เข้าเราก็ไม่ไหว ก็คิดว่าแทนที่เขามาพักฟรีไม่ต้องเสียอะไร ก็เลย มาทำโฮมสเตย์ จะได้มีรายได้ให้ชาวบ้าน และมีการแลกเปลี่ยน วัฒนธรรม ภูมิปัญญา กับแขกพอเกิดกิจกรรมท่องเที่ยวในช่วงต่อมามันก็ทำให้มี กิจกรรมเพื่อรองรับการบริการ ขยายกิจกรรม เกิดการรวมคนเกิดรายได้

เข้ามาเป็นกลุ่มโฮมสเตย์ เกิดบริการที่มันจะขยายออกไปเหมือนกับต้นไม้โตขึ้นก็จะมีกิ่งขยายไปเรื่อย ๆ (สุรินทร์ นิลเลิศ, สัมภาษณ์)

หลังจากนั้นภายหลังจากที่มีการพูดคุยกันกับคณะกรรมการชุมชนในเวทีประชาคมจึงมีการดำเนินการจัดตั้งกลุ่มโฮมสเตย์และให้บริการ ในชุมชนบางเจ้าครั่งครั้งแรกขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2546 โดยคณะกรรมการศูนย์กลางชุมชน (ได้รับการจัดตั้งให้เป็นแบบ “โฮมสเตย์” อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2546)

วิธีการดำเนินการจัดตั้งกลุ่ม

คณะกรรมการศูนย์กลางชุมชนฯ แจ้งให้ชาวบ้านทราบว่ารับสมัครบ้านที่สนใจจะให้ให้นักท่องเที่ยวเข้าพัก ในระยะแรกของการเปิดรับสมัครแทบจะไม่มีบ้านไหนสนใจ นอกจากบ้านของนางสนม นายพรชัย นายบุญช่วย ทั้งนี้เพราะชาวบ้านยังไม่มีความเข้าใจว่าบ้านพักโฮมสเตย์คืออะไร ต้องปฏิบัติอย่างไร เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้าพัก เป็นต้น คณะกรรมการศูนย์กลางชุมชนฯ จึงดำเนินการชี้แจงและอธิบายในวันที่ประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน หลังจากนั้นจึงมีชาวบ้านมาสมัคร 10 หลังคาเรือน คณะกรรมการจึงดำเนินการคัดเลือกโดยพิจารณาจากลักษณะของบ้านว่ามีความน่าอยู่มากน้อยเพียงใด และอุปสรรคต่อการให้บริการและความสะดวกกับนักท่องเที่ยว

ดังนั้นหลังจากการคัดเลือกแล้วบ้านที่ผ่านและจัดให้เป็นบ้านพักรับรองนักท่องเที่ยว มี 8 หลังคาเรือน คือ บ้านนายจรรยา คงการุญ หมู่ 7 บ้านศรีตึกศรีไม่ไม่ติดริมแม่น้ำ ขนาดใหญ่รองรับนักท่องเที่ยว 10-15 คน บ้านนายบุญช่วย สมบุญ หมู่ 7 บ้านตึกทันสมัยขนาดใหญ่ รับนักท่องเที่ยวได้ 10-15 คน แต่ไม่อยู่ริมน้ำ บ้านนางประไพ นาคยรรยงค์ หมู่ 8 บ้านไม้หลังเล็ก รับนักท่องเที่ยวได้ 7 คน บ้านป่าสนม สุภรพงษ์ บ้านไม้ทรงไทยขนาดใหญ่อยู่ติดริมน้ำแต่เห็นวิวไม่ชัดนัก รับนักท่องเที่ยวได้ 10-15 คน บ้านนายสนิท เขียวหวาน บ้านไม้ทรงไทยแต่ค่อนข้างเก่า ขนาดปานกลางอยู่ริมน้ำ แต่เห็นวิวไม่ชัดนัก รับนักท่องเที่ยวได้ 10-15 คน บ้านนายพรชัย บุญรื่น หน้าบ้านมีทรมะลิลา มีวิวสวยงาม ร่มรื่น และอยู่ริมน้ำบรรยากาศดีมาก ขนาดใหญ่ รับนักท่องเที่ยวได้ 10-15 คน และบ้านปราณี จันทรวิจิตร หน้าไม้ทรงไทยดั้งเดิม ขนาดใหญ่และสวยที่สุด ในจำนวนบ้านโฮมสเตย์ทั้ง 7 หลัง อยู่ริมแม่น้ำ ทำให้เห็นทัศนียภาพของแม่น้ำได้ชัดเจน รับนักท่องเที่ยวได้ 10-15 คน

วิธีการเตรียมความพร้อมของกลุ่ม

บ้านทั้ง 7 หลังคาเรือนที่ผ่านการคัดเลือก มีการดำเนินการประชุมและคัดเลือกให้นายบุญช่วย สมบุญ เป็นหัวหน้ากลุ่มและเหรียญ นายพรชัย บุญรื่น เป็นเลขาของกลุ่ม ลำดับต่อมา มีการเตรียมความพร้อม บ้านที่เป็นโฮมสเตย์ โดยส่วนหนึ่งจะได้รับการสนับสนุนจาก

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เงินสนับสนุนปรับปรุงห้องน้ำ ให้มีลักษณะเป็นโถแบบชักโครก รวมถึงชุดเครื่องนอน ฯลฯ และอีกส่วนหนึ่งใช้งบประมาณของเจ้าบ้าน เช่น การตีฝ้าใหม่หรือการทาสีใหม่ ฯลฯ นอกจากนี้แล้วเจ้าบ้านยังต้องเข้าร่วมอบรมลักษณะการให้บริการต่อผู้เข้าพัก ซึ่ง ททท. จัดขึ้นเพื่อเตรียมความพร้อมเจ้าบ้านในขณะเดียวกันคณะกรรมการศูนย์กลางชุมชนฯ ได้ร่วมกับสมาชิกกลุ่มโฮมสเตย์ กำหนดกฎกติกาหรือข้อบังคับในการบริหารจัดการบ้านพักโฮมสเตย์ และจากข้อตกลงร่วมกัน มีด้วยกัน 5 หมวด คือ หมวดที่ 1 การติดต่อประสานงาน คือ แจ้งล่วงหน้าก่อนเข้าพักไม่น้อยกว่า 5 วัน หรือถ้าเปลี่ยนแปลงก็ไม่น้อยกว่า 3 วัน เมื่อเดินทางมาถึง ศูนย์ก็ต้องลงทะเบียนประวัติต่อเจ้าหน้าที่ไว้ หมวดที่ 2 สำหรับนักท่องเที่ยว คือ แต่งกายต้องสุภาพเรียบร้อย ไม่ดื่มของมึนเมา ห้ามพกอาวุธ ไม่เล่นการพนัน ไม่ทำอนาจารในที่พัก และช่วยกันรักษาสภาพแวดล้อม หมวดที่ 3 สำหรับบ้านพักโฮมสเตย์ คือ ต้องมีอัธยาศัยที่ดี มีやさสามัญประจำติดบ้าน รักษาความสะอาดที่พัก ให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัว หมวดที่ 4 อัตราค่าบริการ คือ ค่าที่พัก 100 บาท / คน / คืน ค่าอาหารเช้า 30-50 บาท กลางวันหรือตอนเย็น 50 บาท / คน / มื้อ ค่าชมการแสดง 100 บาท / คน / คืน หมวดที่ 5 การบริการจัดการกลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ คือ สมาชิกกลุ่มเป็นคณะกรรมการบริหารโครงการ ดังนั้นค่าบริการจากนักท่องเที่ยวจะคิด 10% ให้ศูนย์กลางชุมชนฯ และคิด 5% ให้สนับสนุนการบริหารจัดการภายในกลุ่ม ทั้งนี้การจัดสรรนักท่องเที่ยวต้องจัดสรรให้เท่ากันหรือจัดสรรตามความพอใจของผู้ที่จะพัก

หลังจากนั้นในปีพ.ศ. 2547 บ้านพักโฮมสเตย์เหล่านี้ จึงได้รับรองมาตรฐานเป็นเกียรติบัตรจาก ททท.

วิธีการบริหารจัดการกลุ่ม

การประชาสัมพันธ์เพื่อให้บุคคลภายนอกทราบว่าในตำบลบางเจ้าฉ่า มีบ้านพักโฮมสเตย์ไว้รับรองนักท่องเที่ยวที่สนใจศึกษาวิถีชีวิตคนชนบท ทางกลุ่มได้รับการช่วยเหลือจาก ททท. ในการจัดทำข้อมูลเผยแพร่ให้ผ่านเว็บไซต์ แผ่นพับ ฯลฯ

เมื่อนักท่องเที่ยวแจ้งความจำนงขอเข้าพัก นายพรชัยและกลุ่มจะเป็นผู้จัดการแบ่ง ซึ่งวิธีการจัดแบ่งนักท่องเที่ยวให้เข้าพักนั้นมี 3 ลักษณะ คือ จัดให้ตามความต้องการของนักท่องเที่ยว หลังจากพาชมบ้านทั้ง 7 หลังแล้ว หรือจัดให้กระจายไปให้ทั่วทั้งหลัง หากมีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก หรือเลือกบ้านพักแบบเวียนกันไปเพื่อให้ทุกบ้านมีรายได้อย่างทั่วถึง หากมีนักท่องเที่ยวน้อยและไม่เจะจงบ้านหลังใด

ทั้งนี้การจ่ายเงินของนักท่องเที่ยวจะต้องจ่ายโดยผ่านศูนย์เท่านั้น เจ้าของบ้านจะไม่มีสิทธิ์ ที่จะรับเงินจากนักท่องเที่ยวเอง ทางศูนย์จะแบ่งเงินมาให้หลังจากที่ได้หักเงิน

บางส่วนเข้าศูนย์และเข้ากลุ่ม แต่ในกรณีที่พักนักท่องเที่ยวน้อย นายพรชัย จะปล่อยให้เจ้าของบ้านเก็บเงินได้เอง โดยไม่ต้องผ่านศูนย์ ทั้งนี้เพราะเป็นเงินจำนวนน้อย

สำหรับรายได้ 5% ที่หักยอดจากค่าที่พัก จะเก็บเข้าธนาคารกรุงไทย โดยใช้ชื่อบัญชีของนายบุญช่วย ซึ่งเป็นคนจัดการงบประมาณในส่วนนี้ เพื่อไว้ใช้ในการบริหารจัดการกลุ่มโฮมสเตย์ ทั้งนี้การบริหารจัดการรายได้ในลักษณะของความไว้วางใจกัน

“เรื่องของเงินทองของกลุ่ม เราไว้ใจครูสนิทซึ่งเป็นประธาน เนื่องจากครูบุญช่วยแกลเป็นครูที่นี่ ตัวผมเองก็เคยเรียนกับแกล ทำให้ไม่ต้องไปห่วงเรื่องบัญชี ยกให้แกลทำไปเลย พอถึงสิ้นเดือนแกลก็เอามาให้สมาชิกในกลุ่มเอง” (พรชัย บุญรื่น, สัมภาษณ์)

ผลการบริหารจัดการกลุ่ม

นับได้ว่าการมีบ้านพักโฮมสเตย์ไว้รองรับนักท่องเที่ยวและผู้ที่มาศึกษาดูงาน สามารถเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนได้ รายได้ที่เพิ่มขึ้นทุกปี กล่าวคือ ในปี 2546 มีรายได้ 20,010 บาท ปี 2547 มีรายได้ 48,500 บาท ปี 2548 มีรายได้ 74,600 บาท และปี 2549 มีรายได้ 107,400 บาท รวม 4 ปี เป็นเงิน 250,510 บาท และเมื่อหักยอดให้ศูนย์กลางชุมชน 10% เป็นเงิน 25,051 บาท ให้กลุ่มโฮมสเตย์ 5% เป็นเงิน 11,270 บาท ดังนั้นยอดรวมจริงที่บ้านพักโฮมสเตย์ได้ 4 ปีที่ผ่านมาคือ 214,186 บาท นอกจากนี้แล้วรายได้ส่วนหนึ่งยังกระจายไปยังกลุ่มจักสานร้านค้าในชุมชน จากการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยว

ในขณะที่เดียวกันจากตัวเลขรายได้ที่เพิ่มขึ้นทุกปีดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนบางเจ้าท่า ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวมากขึ้น เป็นลำดับ แต่บ้านพักที่รองรับนักท่องเที่ยวมีจำกัด ปีที่ผ่านมาไม่เพียงพอแก่การให้บริการ บางกลุ่มจึงประชุมร่วมกับคณะกรรมการศูนย์กลางฯ ให้ดำเนินการเพิ่มบ้านพัก เพื่อให้เพียงพอต่อการรองรับนักท่องเที่ยว ต่อมาจึงคัดเลือกโดยใช้วิธีการเหมือนอย่างเมื่อครั้งตั้งกลุ่ม ปรากฏผลว่า ผ่านการคัดเลือก 4 หลังคาเรือน ดังนั้นปัจจุบันมีบ้านพักโฮมสเตย์รองรับนักท่องเที่ยวทั้งหมด 11 หลังคาเรือน

2. กลุ่มเกษตรกรท่องเที่ยวบางเจ้าท่า

จากการยอมรับของคนทั่วไปภายในจังหวัดอ่างทองว่าบางเจ้าท่ามีกระท่อมพันธุดี เคยได้รับรางวัลชนะเลิศ ในการประกวดกระท่อม ในระดับจังหวัด โดยเฉพาะสวนนายสนิท เสียวหวาน ครูเกษียณอายุจากโรงเรียนวัดยางทองในชุมชน ที่ปัจจุบันมีบทบาทในการทำงานร่วมกับกำนันในการพัฒนาชุมชน นอกจากนั้นก็ยังมี มะม่วง มะปราง มะยงชิด ต่อมาในปี 2545 หมู่บ้านบางเจ้าท่าได้รับการสนับสนุนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของจังหวัดอ่างทอง โดยได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมเกษตรและสำนักงานเกษตรจังหวัดอ่างทอง

กลุ่มเกษตรกรท่องเที่ยวนี้มีผู้รับผิดชอบหลัก 4 คน โดยนายบุญช่วย สมบุญ เป็นหัวหน้ากลุ่มพานักท่องเที่ยวไปชมจะเน้นชมสวนกระท้อนของนายสนิท เขียวหวาน เพราะเป็นผลไม้มีชื่อเสียงของบางเจ้าค่า นอกจากนี้ก็มีสวนมะปราง มะม่วง และเนื่องจากจำนวนสวนผลไม้ของบ้านบางเจ้าค่ามีไม่มากทำให้บางครั้งต้องพานักท่องเที่ยวไปชมสวนในตำบลใกล้เคียง ในปัจจุบันนี้กลุ่มเกษตรกรท่องเที่ยวได้นำแนวคิด 30 บาท ชิมได้ไม่อั้น มาใช้ในการส่งเสริมการตลาดของกลุ่ม

“บางเจ้าค่ามีสวนกระท้อน มะปราง กลุ่มเกษตรกรท่องเที่ยวบางเจ้าค่าพาเข้าไปชิมถึงสวน อิมละ 30 บาท เมื่อก่อนผลผลิตออกมาขายไม่ทัน เน่าเสียไม่มีประโยชน์ ตอนนี้นักท่องเที่ยวเข้าช่วย เป็นผลดีกับตัวผู้ปลูกที่จะได้ประโยชน์โดยตรง” (บุญช่วย สมบุญ, สัมภาษณ์)

ลักษณะแผนการนำนักท่องเที่ยวชม

เส้นทางท่องเที่ยวเริ่มต้นจากขึ้นรถอีแต่นหน้าศูนย์กลางชุมชน ซึ่งตั้งอยู่ที่พิพิธภัณฑน์ไม้ไผ่ โดยนักท่องเที่ยวทุกกลุ่มที่มา จะเข้ามาที่พิพิธภัณฑน์ไม้ไผ่เป็นที่แรก หลังจากนั้นจะไปชมสวนกระท้อนของลุงสนิท และต้นยางใหญ่ที่วัดยางทอง หลังจากนั้นนั่งรถชมทัศนียภาพของหมู่บ้านโดยมีลุงสนิท เขียวหวาน หรือนายบุญช่วย สมบุญ จะทำหน้าที่อาสาสมัครพาชม โดยที่ลุงสนิทได้บอกเล่าถึงความสุขและความภูมิใจของตนเองที่ได้มาทำหน้าที่แนะนำชื่อเสียงของชุมชนให้กับนักท่องเที่ยวได้ทราบ

รู้สึกภูมิใจที่ได้ทำหน้าที่นี้ เพราะเป็นการทำให้คนที่เข้ามาเที่ยวได้รู้ถึงเรื่องราวของชุมชนบางเจ้าค่า ว่ามีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน เป็นชุมชนที่มีมาตั้งแต่ครั้งอยุธยา มีภูมิปัญญาทางการจักสาน เราเองก็เป็นคนที่นี่มาตั้งแต่เกิด การได้บอกเล่าถึงเรื่องราวของบ้านตัวเองในมุมที่ดีก็ทำให้เรามีความสุข (สนิท เขียวหวาน, สัมภาษณ์)

ทั้งกลุ่ม บ้านพักโฮมสเตย์และกลุ่มเกษตรกรท่องเที่ยวบางเจ้าค่า แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงเอาทุนดั้งเดิมที่มีอยู่ในชุมชน เช่น สภาพบ้านเรือน วิถีชีวิตของคนชนบท สวนผลไม้ ผสมเข้ากับการจัดการสมัยใหม่ที่ใช้ระบบกลุ่มในการบริหารงาน อันเป็นการจัดการทุนทางสังคมที่ชุมชนมี ช่วยให้ชุมชนมีกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนด้วยกันที่มีการติดต่อ ประสานงาน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นบนพื้นฐานความเชื่อว่าเป็นคนในชุมชนเดียวกันมีที่มาเดียวกัน และระหว่างสมาชิกในชุมชนกลุ่มสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่มีความผูกพันอยู่อยู่บนฐานทรัพยากรของชุมชน การทำแผนชุมชนทำให้ชุมชนบางเจ้าค่าสามารถขยายกิจกรรม และขยายการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

นอกจากนี้การทำ “แผนชุมชน” จนเป็นชุมชนต้นแบบในการจัดทำแผนชุมชนของประเทศ ประกอบกับงานจักสานของตำบลบางเจ้าฉ่า เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ รวมไปถึงการเป็นชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือจากหน่วยงานพัฒนาชุมชน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและเครือข่ายทั้งภายนอกและภายในประเทศ จนกระทั่งกลายเป็นชุมชนจักสานเพื่อการท่องเที่ยว เมื่อมีแหล่งทุนจากภายนอกประกอบกับการใช้การบริหารแบบศูนย์กลางหมู่บ้านทำให้เกิดการขยายกลุ่มกิจกรรมทางด้านอาชีพในชุมชนกว่า 16 กลุ่ม จากการศึกษาพบว่า โดยรวมทั้งตำบลมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี 32,357 บาท ในปี พ.ศ. 2544 และเพิ่มเป็น 37,582 ในปีพ.ศ. 2547 ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.3

รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี เปรียบเทียบระหว่างปีพ.ศ. 2543 กับ ปีพ.ศ. 2547

หมู่บ้าน	รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี	
	ปี 2544	ปี 2547
หมู่ที่ 1 บ้านห้วยลิงตก	39,199	45,802
หมู่ที่ 2 บ้านห้วยลิงตก	37,199	35,667
หมู่ที่ 3 บ้านโพธิ์ราชวร	28,876	36,682
หมู่ที่ 4 บ้านโพธิ์ราชวร	33,087	37,042
หมู่ที่ 5 บ้านสร้าง	31,487	47,597
หมู่ที่ 6 บ้านสร้าง	28,784	34,975
หมู่ที่ 7 บ้านสามเรือน	30,547	32,313
หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง	29,233	31,086
เฉลี่ยรายได้ต่อคนต่อปี	32,357	37,582

ที่มา: ศูนย์กลางชุมชนหมู่บ้านอุตสาหกรรมเพื่อการท่องเที่ยวบางเจ้าฉ่า

จากข้อมูลข้างต้น แสดงให้เห็นว่ารายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีของคนในชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า เพิ่มสูงขึ้นซึ่งเป็นผลมาจากรายได้ที่เข้ามาจากการขยายฐานเศรษฐกิจชุมชน และการสร้างกิจกรรมที่ก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นตามจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น โดยจากการศึกษาพบว่า ในปี พ.ศ. 2548 นักท่องเที่ยวและคนศึกษาดูงาน มี 13,089 คน

เพิ่มขึ้นจาก 12,186 คน ในปีพ.ศ. 2547 และจากข้อมูลผลการดำเนินงานศูนย์กลางชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าพบว่า เศรษฐกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวและการจักสาน เพิ่มขึ้นทุกปี ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.4

ข้อมูลของกลุ่มกิจกรรมของศูนย์กลางชุมชน

กลุ่มกิจกรรม	ปี 2546	ปี 2547	ปี 2548	ปี 2549 (ม.ค.-ส.ค.)
กลุ่มจักสาน	2,358,125	2,561,794	3,272,540	3,395,975
โฮมสเตย์	20,010	48,500	64,500	78,400
ครัวชุมชน	111,620	132,860	87,020	312,500
รถบริการ (อีแต่นทัวร์)	15,820	20,400	17,000	22,000
รวม	2,505,575	2,763,557	3,441,060	2,808,875

ที่มา: ศูนย์กลางชุมชนหมู่บ้านอุตสาหกรรมเพื่อการท่องเที่ยวบางเจ้าฉ่า

ผลที่เกิดขึ้นจากการทำแผนชุมชนนอกจะทำให้เกิดรายได้แล้ว กลุ่มกิจกรรมที่ขยายออกไปทำให้เงินจากนักท่องเที่ยวเข้ามาสู่ชุมชนได้หลายทางทั้งจากกิจกรรมการจักสาน การเกษตร และการบริการ นอกจากนี้กิจกรรมที่จัดตั้งขึ้นมายังมีลักษณะของกิจกรรมที่เป็นสวัสดิการให้กับคนในชุมชน อาทิ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มแปรรูปอาหารที่จำหน่ายข้าวสารราคา ถูกให้กับชาวบ้าน ผลที่เกิดขึ้นจากการทำแผนชุมชนยังช่วยให้ชุมชนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเสียต่าง ๆ เช่น การรักษาชุมชนให้เรียบร้อย ไม่ให้มีปัญหาเรื่องการทะเลาะกันและยาเสพติด จากการดำเนินกิจกรรม บ้านพักโฮมสเตย์ การอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน

กระบวนการทำแผนชุมชนเป็นเครื่องมือที่สำคัญ ช่วยเห็นคนในชุมชนมองเห็นทุนทางสังคมที่มีอยู่ ทุนดั้งเดิมที่เป็นภูมิปัญญา ทุนและโอกาสจากภายนอกและระบบความสัมพันธ์กันแบบเครือข่าย รวมทั้งปัจจัยภายในที่เป็นระบบความสัมพันธ์เชิงบวก อาทิ ความเสียสละ เอื้ออาทร ความไว้วางใจ รวมถึงศักยภาพของผู้นำ และความเชื่อถือศรัทธาไว้ในตัวผู้นำ และกลุ่มกิจกรรมที่มีในชุมชนที่ทำให้เกิดสำนึกชุมชนและความรู้สึกรักหวงแหนชุมชน และปัจจัยภายนอกที่เป็นการช่วยเหลือและสนับสนุนจากหน่วยงานพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน ปัจจัยทั้งหลายเป็นการใช้ทุนทางสังคมช่วยให้การจัดทำแผนของชุมชนบางเจ้าฉ่าประสบความสำเร็จ และจาก

ความสำเร็จดังกล่าวยังทำให้ชุมชนแห่งนี้มีการค้นหาทุนทางสังคมทั้งในอดีต มาเสริมพลังทุนทางสังคมที่มีอยู่ในปัจจุบันให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

กระบวนการทุนทางสังคมของชุมชนบางเจ้าฉ่าช่วงการทำแผนแม่บทชุมชน ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2546 - 2550)

จากการศึกษาพัฒนาการของชุมชนบางเจ้าฉ่าในช่วงการทำแผนแม่บทชุมชนระยะที่ 2 ในช่วงเวลานี้มีกลุ่มที่เกิดขึ้นมาจากการขยายกิจกรรมด้านการจักสานออกมาเป็นกิจกรรมด้านอาชีพและการบริการ 16 กลุ่ม อันเป็นผลมาจากการที่คนในชุมชนได้พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ในขั้นตอนของการทำแผนชุมชน และพบว่าความเชื่อมั่น ศรัทธาในตัวผู้นำ และสำนึกการเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน ส่งผลต่อการบริหารงานกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนชนมีประสิทธิภาพ และการจัดการภายในกลุ่มกิจกรรมเป็นไปด้วยความเอื้ออาทร ระหว่างกันของสมาชิกในชุมชน ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างของกลุ่ม บ้านพัก Home stay และกลุ่มการท่องเที่ยวตำบลบางเจ้าฉ่า

กลุ่มบ้านพัก Homestay เป็นกิจกรรมที่เป็นผลต่อเนื่องมาจากการทำแผนชุมชน โดยที่เริ่มจากการที่ หนึ่งในสมาชิกของคณะกรรมการศูนย์กลางชุมชน ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับจัดทำแผนชุมชน ได้ นำเอาแนวความคิดที่ได้รับการถ่ายทอดจากคนในครอบครัวที่มีโอกาสเดินทางไปดูงานที่ต่างประเทศที่มีการจัดการท่องเที่ยวแบบ Home stay มาถ่ายทอดให้กำนันและสมาชิกคนอื่นฟังในการประชุม ประกอบกับกำนันก็มีความสนใจที่จะทำโครงการในลักษณะเช่นนี้ อยู่แล้วด้วย เนื่องด้วยมีคนจากภายนอกสนใจ ในกิจกรรมการจักสานและการทำแผนชุมชน เป็นจำนวนมาก และบางครั้งผู้สนใจเหล่านั้นก็ต้องค้างคืนในชุมชน จึงเห็นว่าการสร้างกลุ่มโฮมสเตย์ในชุมชน น่าจะสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน และเป็นการให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้กับคนจากภายนอก หลังจากนั้นภายหลังจากที่มีการพูดคุยกันกับคณะกรรมการชุมชนในเวทีประชาคมจึงมีการดำเนินการจัดตั้งกลุ่มโฮมสเตย์และให้บริการ ในชุมชนบางเจ้าฉ่าครั้งแรกขึ้น

วิธีการดำเนินการจัดตั้งกลุ่มใช้ระบบคณะกรรมการชุมชนในการบริหารงาน มีการคัดเลือกบ้านที่มีความพร้อมที่จะเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมโดยยึดหลักความยุติธรรม และการรักษาชื่อเสียงของชุมชนเป็นอันดับแรก การบริหารจัดการของกลุ่มในเรื่องของรายได้ของกลุ่มที่ต้องจ่ายเงินผ่านศูนย์ ตามสัดส่วนอย่างเป็นธรรม โดยแบ่งให้กลุ่มเท่าไร และมีการมอบหมายให้ประธานกลุ่มมีหน้าที่ในการจัดการดูแล จากผลของการบริหารทำให้มีนักท่องเที่ยวมากขึ้นและได้รับรางวัลมาตรฐานด้านการจัดการโฮมสเตย์ จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

การบริหารงานภายในกลุ่มใช้ความไว้วางใจ การเอื้ออาทร และความเป็นธรรมในการบริหารงาน เช่น การมีการหมุนเวียนแขกที่เข้ามาพักอย่างทั่วถึงกันในกลุ่ม ทำให้สมาชิกของกลุ่มรู้สึกถึงความเป็นธรรมและพึงพอใจในบทบาทและหน้าที่ของตน และการที่ประธานกลุ่มได้รับการยอมรับไว้นั้นเชื่อใจจากสมาชิกในกลุ่มให้มีหน้าที่หลักในการจัดเก็บรักษาเงินรายได้จากสมาชิกของกลุ่ม ทำให้การบริหารงานภายในกลุ่มสั้นกระชับ ประหยัดเวลาในการตรวจสอบ ในลักษณะของการไม่ต้องมีการจ้างคนมาทำบัญชี ทำให้การดำเนินการคล่องตัวมากขึ้น และการที่กลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ของชุมชนได้รับรางวัลและมีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น สิ่งนี้เป็นตัวชี้ให้เห็นว่าการจัดการประสบความสำเร็จ กิจกรรม Home stay สะท้อนถึงการใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือเริ่มต้นในการดึงคนให้เข้ามามีส่วนร่วม ทำให้กระบวนการระบบการทำงานต่าง ๆ ดีขึ้นและมีประสิทธิภาพ และเมื่อแผนลงมาถึงขั้นตอนของการปฏิบัติจัดการเป็นกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ต้องอาศัยทุนทางสังคมในการบริหารการจัดการของกลุ่ม อาทิ เรื่องของการมีผู้นำที่ซื่อสัตย์ การมีความคิดในเรื่องจิตสำนึกชุมชนส่วนรวม การมีระบบคิดในการแบ่งผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม เป็นปัจจัยที่สำคัญ ทำให้กลุ่มสามารถบริหารงานไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การประสบความสำเร็จของกลุ่ม Home stay เกิดจากความไว้วางใจกันใจของสมาชิกภายในกลุ่ม และระบบการกระจายผลประโยชน์ให้เป็นธรรมจากฐานคิดของการเอื้ออาทรเกื้อกูลของผู้นำและสมาชิก สิ่งนี้ทำให้ทุกคนอยากเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เนื่องจากระบบการบริหารงานที่โปร่งใส ผู้นำกลุ่มซื่อสัตย์ สมาชิกในกลุ่มไว้วางใจทำให้การบริหารงานของกลุ่มเกิดความคล่องตัว ลดขั้นตอนในการทำงาน เพราะฉะนั้นเห็นได้ว่าระบบความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมในลักษณะดังกล่าวมีส่วนช่วยให้กิจกรรมขององค์กรเกิดการพัฒนา มีศักยภาพมากยิ่งขึ้น

กลุ่มเกษตรท่องเที่ยวตำบลบางเจ้าฉ่า

จากความต้องการให้ชุมชนบางเจ้าฉ่ามีกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อจุดประสงค์ด้านการท่องเที่ยว และความต้องการให้มีการนำทรัพยากรต่าง ๆ ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพื่อขยายกิจกรรมธุรกิจชุมชนออกไปในรูปแบบอื่นนอกเหนือจากการจักสาน เพื่อกระจายผลประโยชน์จากกิจกรรมดังกล่าวไปสู่สมาชิกในชุมชนอย่างทั่วถึง ทำให้มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรท่องเที่ยว ขึ้นมาเพื่อช่วยให้ขยายกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน โดยการพานักท่องเที่ยวไปดูกิจกรรมอื่น ๆ นอกเหนือจากการจักสาน และวิถีชีวิตของคนในตำบลบางเจ้าฉ่า ทำให้สวนกระท้อนของ ครูสนธิ เขียวหวาน ที่เป็นหนึ่งในคณะกรรมการของชุมชนได้รับการเสนอว่าควรที่จะให้นักท่องเที่ยวไปชม เนื่องจากเป็นสวนกระท้อนพันธุ์ดี และได้รับรางวัลชนะเลิศ ในการประกวดกระท้อน ระดับจังหวัด รวมไปถึงสวนผลไม้อื่น ๆ บริเวณรอบ ๆ ชุมชนและบ้านพักทรงไทยริม

แม่น้ำน้อยถูกบรรจุในรายการที่ต้องพานักท่องเที่ยวไปเยี่ยมชม นอกจากนี้ยังมีการนำเอาเครื่องมือการเกษตรที่ไม่ค่อยได้ใช้งานในชุมชน มาดัดแปลงให้เป็นพาหนะในการรับส่งนักท่องเที่ยว

หลังจากที่มีการพูดคุยกันในการประชุม คณะกรรมการชุมชนจึงได้มีความคิดเห็นว่าจะควรมีกลุ่มกิจกรรมในการให้บริการนักท่องเที่ยวที่ไม่ค้างคืนโดยเฉพาะ เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถมีตัวเลือกเข้ามาเที่ยวชมชุมชนบางเจ้าข้า โดยในระยะแรกเป็นเพียงแต่การพานักท่องเที่ยวเดินชมสวนกระท้อนของลุงสนิท เขียวหวาน และบริเวณต้นยางใหญ่ที่วัดยางทอง ซึ่งอยู่ใกล้กับพิพิธภัณฑสถานชุมชน ต่อมาเมื่อได้รับการสนับสนุนทางด้านงบประมาณจากหน่วยงานทางการท่องเที่ยว จึงได้มีการนำรถอีแต๋นที่ไม่ได้ใช้งานมาปรับปรุงให้เป็นรถนำเที่ยว นำนักเที่ยวชมได้รู้จักกับสภาพทั่วไปของบางเจ้าข้าโดยมีเส้นทางท่องเที่ยวรอบชุมชน โดยมีครูสนิท เขียวหวาน และครูบุญช่วย สมบุญ อดีตข้าราชการครูของโรงเรียนวัดยางทองซึ่งเป็นโรงเรียนประจำชุมชน รับหน้าที่เป็นผู้นำชม และอธิบายสถานที่ต่าง ๆ และประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานของชุมชนให้นักท่องเที่ยวฟัง กิจกรรมดังกล่าวนอกจากจะเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิกในกลุ่มแล้ว ยังช่วยให้สร้างความภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีความสนใจและมีความสุขในการทำกิจกรรมดังกล่าว เนื่องจากเป็นการได้พาคนมาชื่นชมกับชุมชนของตนเอง

แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยง และการบูรณาการระหว่างกิจกรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันในเชิงธุรกิจ ที่เชื่อมโยงกับคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชน เป็นเรื่องของภูมิปัญญา ความภาคภูมิใจ สำนึกที่คนนำเที่ยวซึ่งเป็นสมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสนำเสนอ สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่มีคุณค่าของชุมชนให้กับนักท่องเที่ยวได้รู้ ได้เข้าใจอย่างลึกซึ้ง กับสิ่งที่แสดงความเป็นตัวตนของชุมชน เพราะฉะนั้นสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับการ ดำรงอยู่ของชุมชน เนื่องจากความสำนึกของความเป็นชุมชน ได้ถูกถ่ายทอดให้กับคนในชุมชนและคนจากภายนอก ทำให้คนที่ถูกถ่ายทอดทั้งคนจากภายนอก และคนในชุมชนรวมทั้งตัวของผู้ที่ถ่ายทอดเองรู้สึกถึงความภาคภูมิใจในสิ่งที่มีคุณค่าที่ชุมชนมี สิ่งนี้เป็นสิ่งสำคัญทำให้ชุมชนแห่งนี้สามารถดำรงอยู่ได้ เพราะคนในชุมชนมีความรู้สึกตระหนักสำนึกต่อคุณค่าของชุมชนตัวเอง

จากข้อค้นพบดังกล่าวสามารถอธิบายได้ถึงความเป็นทุนทางสังคมในเชิงองค์ประกอบว่าจากความศรัทธาในตัวผู้นำ ความรู้สึกร่วมในประวัติศาสตร์ที่มาของชุมชน และความรู้สึกหวงแหนเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน ฯลฯ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ในการที่จะสร้างและเผยแพร่ระบบคิดในความตระหนักในแง่ของสำนึกความเป็นชุมชน และแสดงให้เห็นถึงคุณค่าต่าง ๆ ของชุมชนที่คนในชุมชนควรหวงแหน รวมถึงการเป็นสื่อในการสร้างให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบัน

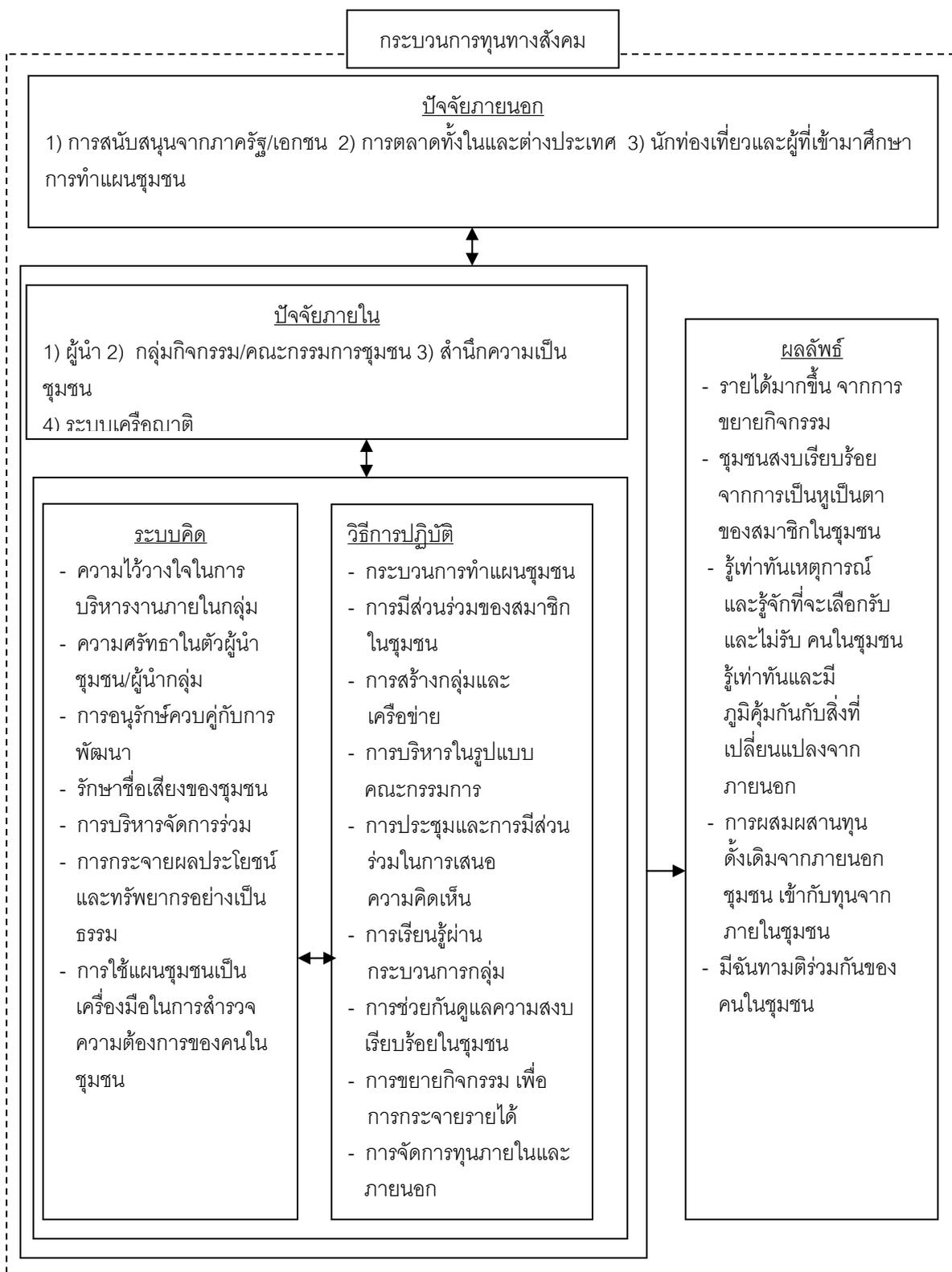
และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคน ทั้งคนในและคนนอก โดยการใช้ประวัติศาสตร์ของชุมชนเป็นสื่อในการเชื่อมโยง

ดังนั้นการดำรงอยู่ของชุมชนจึงอยู่ที่การสร้างให้มีระบบที่จะสร้างให้เกิดการร้อยรัดระหว่างสมาชิกในชุมชนเอาคนกับความรู้สึกของความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน รวบรวมความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของคนเข้าไว้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนส่งเสริมให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ และการสร้างระบบการบริหารจัดการร่วมที่ทำให้คนในชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วม และได้รับผลประโยชน์อย่างทั่วถึง และเนื่องจากการที่กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เป็นหน่วยหนึ่งในชุมชน เป็นกลไกและเป็นองค์ประกอบหนึ่งของชุมชน ถ้ากลุ่มกิจกรรมและสมาชิกในองค์กรซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเข้มแข็งก็จะสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนในภาพรวม

แผนภูมิที่ 4.5

กระบวนการทุนทางสังคมของชุมชนบางเจ้าฉ่าช่วงการทำแผนแม่บทชุมชน

ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2546-2550)

จากการที่ชุมชนบางเจ้าฉ่ามีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน มีพัฒนาการความเป็นชุมชนที่ต่อเนื่องตั้งแต่ชุมชนแห่งนี้เป็นสังคมเกษตรกรรมจนถึงช่วงที่ชุมชนมีการใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ชุมชนบางเจ้าฉ่าในช่วงสังคมเกษตรกรรม มีลักษณะเป็นชุมชนเกษตรกรรมดั้งเดิมที่มีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ มีการผลิตเพื่อการดำรงชีพเป็นหลัก จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้ชุมชนแห่งนี้สามารถพึ่งพาสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตได้เกือบทั้งหมด ทั้งการเพาะปลูก การจับสัตว์น้ำในแม่น้ำมาบริโภค

จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและความมั่นคงทางด้านอาหาร ทำให้คนในชุมชนมีเวลาว่างและความรู้และมีปัญญาทางการจักสาน และมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างทั่วถึง คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นใกล้ชิดสนิทสนมกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน การช่วยเหลือต่างตอบแทนกันและกัน ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของชุมชนเกษตรในชนบท ต่อมาเมื่อรูปแบบการผลิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสิ่งแวดล้อม ชุมชนสามารถผลิตอาหารเพื่อบริโภคในชุมชนไม่เพียงพอ จึงได้มีการใช้ภูมิปัญญาทางการจักสานที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต ผลิตเครื่องจักสานเพื่อไปแลกกับอาหารและสิ่งของต่าง ๆ ที่ชุมชนไม่สามารถผลิตเองได้

ต่อมาเมื่องานจักสานของชุมชนมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ทำให้ชุมชนแห่งนี้เริ่มมีการผลิตเครื่องจักสานในเชิงพาณิชย์ เป็นช่วงที่ชุมชนเริ่มรู้จักกับคำว่าธุรกิจชุมชนโดยมีเงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนทางด้านกายภาพดีขึ้นจากผลกำไรทางด้านธุรกิจจักสาน และการสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานพัฒนาต่าง ๆ ที่เข้ามาสนับสนุนเนื่องจากเห็นถึงในศักยภาพทางด้านภูมิปัญญาทางการจักสาน ทำให้สาธารณูปโภคของชุมชนได้รับการสนับสนุนให้ดีขึ้นเพื่อรองรับ การเข้ามาศึกษาดูงานของหน่วยงานต่าง ๆ และอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยว

จากการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานพัฒนาและความสามารถของผู้นำชุมชนที่มีประสบการณ์ในการบริหารงานทางด้านธุรกิจการเจียระไนพลอยมาก่อน ประกอบกับเป็นสามารถประสานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้ ทำให้ธุรกิจการจักสานของชุมชนพัฒนาไปเป็นอุตสาหกรรมในระดับชุมชน ชุมชนมีรายได้จากการจักสานเป็นหลัก แต่ในขณะเดียวกัน ความสัมพันธ์ของชุมชนในลักษณะของความเอื้ออาทร การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ที่เคยมีมาตั้งแต่ครั้งอดีตกลับลดลง จากการกระจายผลประโยชน์อย่างไม่เป็นธรรม ชุมชนมีความขัดแย้งทางด้านผลประโยชน์ในระบบเศรษฐกิจ ทำให้คนในชุมชนรู้สึกถึงผลกระทบด้านลบในเรื่องของความสัมพันธ์กันในชุมชน และไม่อยากเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมในชุมชน เนื่องจากรู้สึก

ถึงความไม่ยุติธรรม จนกระทั่งมีการใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ทำให้สามารถแสวงหาทางออกโดยการใช้ระบบการบริหารงานศูนย์กลางชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมในรูปแบบของคณะกรรมการ ในการจัดการผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

โดยที่รูปแบบการบริหารแบบศูนย์กลางชุมชนถือว่าเป็นทุนทางสังคมโฉมหน้าใหม่ที่เหมาะสมกับชุมชนบางเจ้าฉ่าที่มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจชุมชน และผลจากการที่มีการแผนชุมชนต่อเนื่องถึง 2 ระยะ ทำให้มีกลุ่มกิจกรรมเกิดขึ้น 16 กลุ่มในลักษณะของการบริหารงานร่วม ไม่ใช่ต่างคนต่าง ทำให้สมาชิกในกลุ่มรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรม และเงินส่วนหนึ่งจากกลุ่มจะถูกหักเข้าศูนย์กลางชุมชนเพื่อใช้ในกิจการของศูนย์ฯและชุมชนส่วนรวมต่อไป

และผลจากการที่มีแผนชุมชนทำให้เกิดความเข้มแข็งในหน่วยกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นจาก 2 กิจกรรม จากทั้งหมด 16 กลุ่ม คือ กลุ่มโฮมสเตย์ และกลุ่มเกษตรท่องเที่ยว ทั้ง 2 กิจกรรมมีการใช้องค์ประกอบของทุนทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นความศรัทธาและเชื่อมั่นในตัวผู้นำ ทั้งในระดับชุมชนและในระดับกลุ่ม การบริหารงานด้วยความเท่าเทียมกับบนพื้นฐานของความยุติธรรม และการสร้างสำนึกความเป็นชุมชน องค์ประกอบต่าง ๆ ส่งผลต่อประสิทธิภาพการบริหารงานภายในกลุ่ม ทำให้กลุ่มมีการบริหารงานที่เข้มแข็ง จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในกลุ่มสามารถสะท้อนถึงความเข้มแข็งในภาพรวมของชุมชน ทั้งหมดคือส่วนที่ค้นพบจากข้อเท็จจริงจากการศึกษาพัฒนาการของชุมชน

จากข้อค้นพบในการศึกษาพัฒนาการพบว่า ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนบางเจ้าฉ่า ในช่วงที่ชุมชนบางเจ้าฉ่ายังเป็นชุมชนเกษตรกรรม มีอยู่ในลักษณะของความสัมพันธ์กันในลักษณะ การต่างตอบแทนกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตามระบบสังคมเกษตรกรรมชนบทที่มีชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ต่อมาเมื่อชุมชนเข้าสู่ช่วงธุรกิจการจักสาน ทุนทางสังคมที่เคยมีจางลงตามกาลเวลา เมื่อขาดการจัดการที่ดีของคนในชุมชน ประกอบกับการที่ระบบธุรกิจชุมชนทำให้ความสัมพันธ์ในเชิงคุณค่าในลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างกันให้กลายเป็นระบบมูลค่า ที่มีเงินตราเป็นองค์ประกอบหลัก ทุนทางสังคมที่ลดลงไปมีผลต่อระดับความสัมพันธ์กันของคนในชุมชนเกิดปัญหาความขัดแย้งในด้าน การกระจายผลประโยชน์อย่างไม่เป็นธรรม การไม่ไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน ฯลฯ

ต่อมาในช่วงของการทำแผนชุมชนระยะที่ 1 มีแนวความคิดที่จะรื้อฟื้นระบบความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นทุนทางสังคมให้กลับมาในชุมชน เพื่อลดปัญหาต่าง ๆ ทางด้านสังคมที่เกิดขึ้น โดยการใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ จนกระทั่งมีผลลัพธ์เกิดเป็นการการบริหารงานแบบศูนย์กลางชุมชน เพื่อลดปัญหาจากการขัดกันเรื่องผลประโยชน์ และพัฒนาต่อเนื่องมาเป็นกลุ่มอาชีพและบริการอีก 16 กลุ่มซึ่งแต่ละกลุ่มก็มีระบบการบริหารงานโดย

ใช้ทุนทางสังคม มาเป็นองค์ประกอบที่สร้างให้เกิดการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพ และส่งผลต่อการเป็นชุมชนที่เข้มแข็งในภาพรวม

ส่วนที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่มีผลมาจาก กิจกรรมการท่องเที่ยว

การเปลี่ยนแปลงสู่ชุมชนจักสานทำให้ชุมชนบางเจ้าฉ่าเปิดชุมชนเข้าสู่ประตูการท่องเที่ยว อย่างปฏิเสธไม่ได้ และเนื่องจากองค์ประกอบด้านที่ตั้งของชุมชนอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองมาก และมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกส่งผลให้ชุมชนแห่งนี้ไม่เคยว่างจากนักท่องเที่ยว แม้ว่าจะเป็นความต้องการของชุมชนให้มีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นในชุมชนเพื่อทำให้สินค้าทางด้านจักสาน ซึ่งเป็นรายได้หลักของชุมชน สามารถที่จะจำหน่ายได้ในปริมาณที่มากขึ้น มีการประชาสัมพันธ์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน ซึ่งต่อมาก็ได้มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชน อาทิ กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มเกษตรท่องเที่ยว ฯลฯ ดังนั้นผลที่เกิดขึ้นกับการที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นมาในชุมชนบางเจ้าฉ่า จึงสามารถอธิบายผ่านกลุ่มกิจกรรมที่ตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับกับการท่องเที่ยว

- กลุ่มจักสาน เป็นกลุ่มธุรกิจหลักที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนบางเจ้าฉ่า กลุ่มจักสานได้รับการจัดตั้งขึ้นมาในปี 2541 หลังจากนั้นจึงได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานพัฒนาให้กลายเป็นชุมชนบางเจ้าฉ่า เป็นชุมชนจักสานเพื่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยมีจุดประสงค์เพื่อต้องการให้คนจากภายนอกเข้ามาเยี่ยมชมและซื้อสินค้าประเภทเครื่องจักสานจากคนในชุมชนโดยตรง กลุ่มกิจกรรมจักสานเป็นกลุ่มที่ต้องการให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ โดยมองว่าถ้านักท่องเที่ยวเข้ามาซื้องานจักสานจะทำให้เกิดรายได้ต่อกกลุ่มจักสานและกับชุมชน

- กลุ่มโฮมสเตย์ จุดประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่มครั้งแรกเพื่อต้องการแบ่งเบาภาระที่เกิดขึ้นจากการมีคนจากข้างนอกมาค้างงานในชุมชน และไม่มีที่พักทำให้ต้องไปฝากพักตามบ้านของคณะกรรมการชุมชน มีเหตุการณ์ในทำนองนี้บ่อย ๆ เข้าจนกำนันและคณะกรรมการชุมชนรู้สึกว่าจะเป็นภาระเจ้าของบ้านพัก หลังจากนั้นก็มีหนึ่งในสมาชิกคณะกรรมการชุมชนนำเอาแนวความคิดโฮมสเตย์เข้ามาในชุมชน เนื่องจากเห็นถึงศักยภาพของชุมชนที่สามารถทำได้ต่อมาจึงได้มีการคัดเลือกบ้านที่มีความเหมาะสมที่เต็มใจให้บริการและมีลักษณะที่เหมาะสมที่จะให้บริการที่พอกับนักท่องเที่ยว ประโยชน์ที่ได้รับโดยตรงจากการท่องเที่ยว คือ การได้รายได้จากนักท่องเที่ยวทั้งในส่วนของผู้เป็นเจ้าของบ้านพัก กลุ่มกิจกรรมและศูนย์กลางชุมชน นอกจากนี้ยังเป็น

การแลกเปลี่ยนทัศนคติและความรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในชุมชนสามารถถ่ายทอดเรื่องราวที่น่าสนใจในของชุมชนให้กับนักท่องเที่ยวได้รับทราบ

- กลุ่มเกษตรท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมเสริมต่อเนื่องมาจากการจักสานเพื่อให้ นักท่องเที่ยวสามารถมีกิจกรรมในการทำความรู้จักกับบางเจ้าเช่าในมุมมองอื่นนอกเหนือไปจาก ดำรงงานจักสานโดยกลุ่มเกษตรท่องเที่ยวทำงานร่วมกับกลุ่มอิตื่นบริการ กลุ่มไม้ผล เพื่อให้เกิด กิจกรรมที่หลากหลายสร้างความสนใจให้กับนักท่องเที่ยว โดยเส้นทางการท่องเที่ยวเริ่มจาก พิพิธภัณฑ์ชุมชน แล้วไปสวนกระท้อนของลุงสนธิ เขียวหวาน ต้นยางคู่วัดยางทองและนำชม ทัศนียภาพบ้านเรือนไทยริมฝั่งแม่น้ำน้อยโดยมีครูสนธิ เขียวหวาน และครูบุญช่วย สมบุญ รัับ หน้าที่พานักท่องเที่ยวชมและอธิบายประวัติความเป็นมาของชุมชนและสภาพแวดล้อมของชุมชน ให้นักท่องเที่ยวฟัง ผลประโยชน์ที่ได้รับจากนักท่องเที่ยวคือ รายได้ กระจายให้กลุ่มสมาชิกทั้ง กลุ่มเกษตรการท่องเที่ยว เจ้าของสวน เจ้าของรถอิตื่น ส่วนหนึ่งหักเข้ากลุ่มและศูนย์กลาง ชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวของประวัติศาสตร์ความเป็นมา ภูมิปัญญา และ ความรู้เรื่องของชุมชนให้กับคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวได้รับฟังอย่างภูมิใจ

ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยการรับรู้ของคนใน ชุมชนจะเป็นในส่วนของผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับในเชิงธุรกิจเป็นส่วนมากนอกจากนี้การเข้ามา ของการท่องเที่ยว ยังช่วยให้มีหน่วยงานทางด้านการท่องเที่ยวเข้ามาสนับสนุนให้ชุมชนมีระบบ สาธารณูปโภคที่ดี ทำให้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากระบบสาธารณูปโภค ในชีวิตประจำวัน

ก็เพราะมีนักท่องเที่ยวที่ทำได้ให้อยู่ได้ เรามันแก่แล้วสายตาไม่ดีจะให้ไปนั่งสานก็ ไม่ได้ไหว เมื่อก่อนวันหนึ่ง ๆ ขายได้ไม่ถึงร้อย ของสดที่ซื้อมาก็ต้องแช่ บางทีก็ขาย ไม่ได้เสียค่าตู้แช่ก็มี มีนักท่องเที่ยวเข้ามาที่รู้สึกว่ามันดีขึ้น เงินหมุนเวียนใน ชุมชนดีขึ้น เขาเข้ามาดูงานจักสานก็จริง แต่ถ้าเขาหิวขึ้นมาเขาก็มีข้าวกิน พวกผัก ผลไม้ หรือปลาจากแม่น้ำน้อย ชาวบ้านเอามาขายหน้าบ้านก็ได้ เขาก็จะได้มี รายได้ที่เพิ่มขึ้น ดีกว่าทิ้งให้เน่าเสีย นอกจากนี้ทางการท่องเที่ยวยังช่วยมาพัฒนา ถนน โทรศัพท์ ป้ายบอกทาง น้ำประปา ในชุมชนด้วย (จำรัส ช่างบรรจง, สัมภาษณ์)

นอกจากนี้กิจกรรมการท่องเที่ยวยังมีผลต่อการกำหนดกติการ่วมกันในชุมชน การ ดูแลเรื่องสภาพแวดล้อมในชุมชนและการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาความรุนแรงในชุมชน โดยมี จุดประสงค์เพื่อการรักษาชื่อเสียงของชุมชน และการสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยว จาก สิ่งที่เกิดขึ้นแม้ว่าประเด็นหลักจะอยู่ที่การสร้าง ความประทับใจให้นักท่องเที่ยว แต่ประโยชน์ที่ ชุมชนได้รับก็คือ กระบวนการการขัดเกลาพฤติกรรมในชุมชน ไม่ให้มีปัญหาความรุนแรง และ

ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้รับการดูแลรักษาในฐานะเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวทำให้เป็น การอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

เมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามา รู้สึกว่าคนในชุมชนจะช่วยกันดูแลชุมชนมากขึ้น ทำ หมู่บ้านให้สวย ๆ ไม่มีขยะ นักท่องเที่ยวจะได้ชอบ มีสายตรวจของชุมชนคอยดูแล พวกวัยรุ่นจากนอกหมู่บ้านให้ให้เข้ามา แต่ก่อนดีกับวัยรุ่นในหมู่บ้านประจำ เดียวนี้ไม่มีแล้ว รวมถึงเรื่องยาบ้า ก็เบาลงไปด้วย ลูกหลานเราก็ปลอดภัย นอกจากนี้ก็ยังมี การขอรื้อกันไม่ให้กินเหล้าเสียดัง โวยวาย เพราะนักท่องเที่ยวอาจจะรู้สึกไม่ดี นอกจากการเป็นการรักษา ชื่อเสียงของหมู่บ้านแล้ว ก็คิดว่าหมู่บ้านดูเรียบร้อย ขึ้น (สายฝน ทองงาม, สัมภาษณ์)

หน้าบ้านเราต้องกวาดให้น่ามอง แยกไปใครมาเขาจะได้ไม่ว่าได้ว่าบางเจ้าเช่า สกปรก กวาดทุกวันเพราะอยู่ติดถนน แล้วก็หาต้นไม้ ดอกไม้มาปลูกให้สวยงาม เพราะว่าเป็นจุดสถานีการจราจรที่มีนักท่องเที่ยวผ่านมาทุกวัน เขาเห็นว่าสะอาด เขาจะได้อยากเข้ามาดู (เฟื่อง สิงห์ทรัพย์, สัมภาษณ์)

ผลกระทบด้านลบ ที่เกิดขึ้นจะเป็นในส่วนของความเป็นส่วนตัวของคนในชุมชนลดลง เนื่องจากต้องตามใจนักท่องเที่ยวในฐานะแขกชุมชน ทำให้ความเป็นส่วนตัวของคนในชุมชนลดลง รวมไปถึงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมจากนักท่องเที่ยว เช่น การแต่งกาย การใช้เวลาที่ไม่สุภาพ ทำให้ บางครั้งทำให้เกิดการเลียนแบบในพฤติกรรมในกลุ่มเยาวชน

ปัญหาที่เกิดขึ้นมันก็มีบ้างเล็กน้อย คือ บางเจ้าเช่าเหมือนกับเป็นทางผ่าน อยู่ห่าง จากกรุงเทพฯ ไม่มาก ขับรถไม่กี่ชั่วโมงก็ถึงแล้วทำให้ไม่สามารถจำกัดจำนวน นักท่องเที่ยวที่เข้ามาได้ เพราะว่าคุณลักษณะของบางเจ้าเช่า เป็นหมู่บ้านที่อยู่ติด ถนน ใครมีรถอยากขับมาเมื่อไหร่ก็ได้ นักท่องเที่ยวประเภทไม่ค้างคืนนี้เป็น ปัญหาเพราะเราควบคุมไม่ได้ บางทีก็แต่งตัวโป๊ บางทีก็หนุ่มสาวมาเป็นคู่ กอด จูบกันกลางถนนไม่อายใคร พุดจาก็ฟังไม่ได้ตรงนี้แหละที่เป็นปัญหา เด็กใน ชุมชนถ้าเห็นจะเป็นอย่างไรถ้าเลียนแบบตามมันก็แย่ ไม่นับรวมกับปัญหาขยะที่ เกิดขึ้นจากนักท่องเที่ยว ถ้ากลุ่มเล็กไม่มีปัญหาแต่ถ้ากลุ่มใหญ่ ๆ มากันที 3-4 รถบัส มันก็ไม่ไหวเพราะเรายังไม่มีที่ทิ้งขยะมากมายขนาดนั้น (พรชัย บุญริน, สัมภาษณ์)

กิจกรรมการท่องเที่ยวการท่องเที่ยวได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ทั้งผลในเชิง บวกและเชิงลบ แต่คนในชุมชนรู้สึกถึงว่ามีผลประโยชน์มากกว่าผลกระทบเชิงลบ ส่วนหนึ่ง เนื่องมาจากผลประโยชน์ที่ได้รับนั้นตัวเงินเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน และมีผลรวดเร็วกว่าปัญหาและ

ผลกระทบที่เกิดขึ้นเนื่องจากเป็น ประเด็นที่ก่อตัวสะสมอย่างช้า ๆ ไม่เกิดผลทาทันทีทันใด ซึ่งสอดคล้องกับ สุริย์ บุญญานุกพงศ์ (2539) ว่าผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว โดยทั่วไปมักจะมองถึงการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยทันที เช่น ด้านเศรษฐกิจ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน แต่คนส่วนใหญ่หรือหน่วยงานที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวไม่ได้ คาดคิดและเกือบบมองไม่เห็น คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม ซึ่งจะเกิดขึ้นอย่างช้า ๆ

ส่วนที่ 4 ทูทางสังคมในฐานะเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของชุมชน

จากการศึกษาบทบาทของทูทางสังคมในการดำรงรักษาความเป็นชุมชนของตำบล บางเจ้าข้า พบว่ามีองค์ประกอบของทูทางสังคมทั้งปัจจัยภายในและภายนอก และเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้สามารถดำรงรักษาอัตลักษณ์การเป็นหมู่บ้านจักสานอยู่ได้ โดยอธิบายผ่าน พัฒนาการทั้ง 4 ช่วง ดังนี้

1. ปัจจัยภายนอก คือ การสนับสนุนจากหน่วยงานของราชการและองค์กรพัฒนาต่าง ๆ ที่ให้การสนับสนุนทางด้านงบประมาณและการให้โอกาสผู้นำ และสมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสไปเรียนรู้แนวทางการพัฒนาความรู้ในการบริหารงานชุมชนจากภายนอก รวมไปถึงปัจจัยทางด้านการตลาดทั้งในและต่างประเทศและนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน และในบางครั้งปัจจัยที่มาจากภายนอกนี้ก็กลับไม่ได้หนุนเสริมให้เกิดทูทางสังคมแต่ในทางกลับกันยังส่งผลกระทบต่อลดทอนทูทางสังคมที่ชุมชนมี โดยในช่วงสังคมธุรกิจชุมชน เรื่องของกระแสของระบบทุนนิยมที่เข้ามา โดยขาดระบบในการจัดการที่ดีทำให้ทูทางสังคมไม่สามารถประคองตนเองอยู่ได้และจางลงไป แต่สำหรับในช่วงการทำแผนชุมชน ชุมชนบางเจ้าข้าได้สร้างทูทางสังคมขึ้นมาใหม่ ในลักษณะของการจัดการแบบมีส่วนร่วมในรูปของการบริหารงานแบบศูนย์กลางชุมชน ภายใต้บริบทชุมชนที่เปลี่ยนไปทำให้ระบบของทุนนิยมที่เข้ามาสามารถผสมผสานกับทุนเดิมที่มีอยู่ ได้อย่างลงตัว ทำให้เกิดกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ที่เป็นผลมาจากการเชื่อมประสานทุนในและทุนนอก อาทิ การมีระบบสาธารณูปโภคที่ดี การมีเงินทุนในการดำเนินกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

2. ปัจจัยภายใน ได้แก่

- ผู้นำ ที่มีวิสัยทัศน์ มีความเสียสละ และมีความเข้าใจในบริบทของชุมชนอย่างท่องแท้ทำให้ชาวบ้านในชุมชนให้การยอมรับ ทั้งในบทบาทของผู้นำตามตำแหน่งหน้าที่ ผู้นำทางความคิด ผู้นำทางการดำเนินชีวิต สมาชิกในชุมชน ศรัทธาและไว้ใจในการทำงานของผู้นำ ส่งผลดีต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในขั้นตอนของการประชุม เพื่อให้กิจกรรมที่

ออกมาตรงกับความต้องการกับชุมชนมากที่สุด รวมไปถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนของการนำแผนมาปฏิบัติ จะช่วยลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการทำงาน นอกจากนี้การวางตัวเป็นกลางทางด้านผลประโยชน์ทางด้านธุรกิจ และให้ความยุติธรรมแก่สมาชิกอย่างเท่าเทียม มีผลต่อการเข้ามาร่วมทำงานกับชุมชนและกลุ่ม เนื่องจากชาวบ้านคิดว่าจะได้รับได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรม ในช่วงที่ชุมชนบางเจ้าอยู่ในช่วงสังคมเกษตรกรรม ผู้นำที่มีบทบาทในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เนื่องจากระบบสังคมในช่วงนั้น ยังเป็นแบบเรียบง่ายไม่ซับซ้อนและมีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ไม่มีปัญหาเรื่องปากท้องเนื่องจากทรัพยากรต่างหาได้ง่าย ทำให้สมาชิกในชุมชนต้องการผู้นำที่จะสร้างความสงบสุขทางด้านจิตใจ สถาบันทางศาสนาจึงเป็น สถาบันที่สามารถมีผู้นำในลักษณะที่คนในชุมชนต้องการได้ ส่งผลให้กิจกรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนส่วนใหญ่ในช่วงเวลานั้น ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับผู้นำจากสถาบันทางศาสนาเป็นส่วนมาก ต่อมาในช่วงที่ชุมชนบางเจ้าทำอยู่ในช่วงธุรกิจชุมชน คือ การผลิตเครื่องจักสานเป็นอาชีพหลักของชุมชน แม้ว่าผู้นำเดิมที่อยู่ในสถาบันศาสนาไม่สามารถตอบสนองต่อกิจกรรมของชุมชนที่เปลี่ยนไป แต่ก็ยังมีความสำคัญอยู่ในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน เช่น ตัวอย่างของพระครูศิริพัฒนคุณซึ่งแม้ว่าท่านจำไม่ได้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการทำธุรกิจชุมชน แต่ท่านก็สามารถเป็นที่พึ่ง ให้กับคนในชุมชนและเป็นแกนนำให้ชาวบ้านสามารถรวมกลุ่มจักสานให้เกิดขึ้นได้ แม้ว่าครั้งนั้นจะเป็นการรวมกลุ่มภายใต้เงื่อนไขไม่ต้องการให้พ่อค้าคนกลางมากตราครุฑเครื่องจักสาน แต่กลุ่มที่เกิดขึ้นนั้นยังไม่ได้เป็นกลุ่มที่มีการจัดการและบริหารองค์กรทางธุรกิจทำให้เกิดการสลายตัวของกลุ่มในปี 2528 ต่อมาเมื่อชุมชนบางเจ้าประสบกับปัญหาในเรื่องของการกระจายทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม และการทำธุรกิจการค้ากับต่างประเทศ ทำให้ชุมชนต้องการผู้นำแนวใหม่ที่มีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ในการบริหารองค์กรแบบธุรกิจ แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถเป็นผู้นำทางจิตใจ ในลักษณะที่เป็นคนดี เสียสละ และยุติธรรมสามารถจัดการเรื่องการกระจายผลประโยชน์ได้ ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ ได้รับการเลือกจากคนในชุมชนให้มาเป็นผู้นำ เนื่องจากเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการจัดการองค์กรทางธุรกิจจากประสบการณ์การประกอบอาชีพเจียรไนพลอยมาก่อน และจากการช่วยงานส่วนรวมของชุมชนโดยการช่วยแบ่งเบาจากพระพี่ชาย(พระครูศิริพัฒนคุณ) และต่อมาเมื่อมีกลุ่มต่าง ๆ เกิดขึ้นมา 16 กลุ่ม บทบาทของผู้นำที่พึงประสงค์แต่ละกลุ่มได้ถูกคาดหวังจากสมาชิกในกลุ่มและสมาชิกที่เป็นคณะกรรมการศูนย์กลางชุมชน เนื่องจากการที่แต่ละกลุ่มเข้มแข็งมากเท่าใดย่อมส่งผลดีต่อความเข้มแข็งของชุมชนในภาพรวม

- สำนึกความเป็นชุมชนร่วมกัน จากการมีประวัติศาสตร์ของชุมชนที่ยาวนาน และการถ่ายทอดตำนานและสัญลักษณ์ของชุมชนไว้ ทำให้คนในชุมชนมีความภาคภูมิใจในการ

เป็นคนตำบลบางเจ้าฉ่า ซึ่งสามารถถ่ายทอดและแสดงออกมาให้คนในและนอกชุมชนได้รับรู้ถึงความภาคภูมิใจดังกล่าว การภูมิใจนำเสนอเรื่องราวตำนานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนให้นักท่องเที่ยวและผู้ที่ยังเข้ามาประชุมในชุมชนบางเจ้าฉ่าทุกครั้ง ของครูสนธิ เขียวหวานและสมาชิกในชุมชนอื่น ๆ ก็สามารถถ่ายทอด เรื่องราวในลักษณะดังกล่าวให้นักท่องเที่ยวฟังได้ หรือการบริจาคสิ่งของที่เป็นมรดกประจำตระกูล เช่น เครื่องจักสาน เครื่องมือเครื่องใช้ของบรรพบุรุษให้กับพิพิธภัณฑ์ชุมชน เพื่อแบ่งปันความรู้สึกถึงความรุ่งเรืองทางด้านภูมิปัญญา เมื่อครั้งอดีตให้กับคนที่เข้ามาพิพิธภัณฑ์ได้รับทราบ

การเชื่อมโยงสำนึกทางประวัติศาสตร์เพื่อใช้เป็นพลังขับเคลื่อนงานของชุมชนพบว่าบางเจ้าฉ่าเป็นชุมชนที่มีความเป็นมาที่ยาวนาน เพราะฉะนั้นถ้าชุมชนมีเงื่อนไขดังกล่าว มีปัจจัยที่เหมาะสม มีผู้นำ มีการส่งเสริมที่เหมาะสม สามารถนำสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาเป็นพลัง เพราะฉะนั้นถ้าทราบได้ที่ชุมชนมีความภาคภูมิใจในความเป็นชุมชน ในการมีประวัติศาสตร์ที่ร่วมกัน จะเป็นภูมิคุ้มกันที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้

- รูปแบบการบริหารงานร่วมในรูปของคณะกรรมการศูนย์กลางชุมชน เป็นลักษณะของทุนทางสังคมที่สร้างขึ้นใหม่ เพื่อให้เหมาะกับบริบทของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป การบริหารงานในรูปแบบดังกล่าวช่วยลดปัญหาความขัดแย้งจากการกระจายทรัพยากรและผลประโยชน์ที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งรูปแบบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความสามารถในการผสมผสานในเรื่องของทุนเดิมที่ชุมชนมีกับทุนใหม่เข้าด้วยกัน นอกจากนี้การใช้รูปแบบการบริหารงานแบบคณะกรรมการยังช่วยส่งเสริมบทบาทของผู้เยาว์ในแต่ละกลุ่มกิจกรรม ด้วยรูปแบบการบริหารจัดการดังกล่าว แสดงการสร้างระบบการบริหารชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจเป็นแกนนำ โดยใช้วิธีการกระจายผลประโยชน์ให้เกิดความเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย ซึ่งนับเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของการประกอบธุรกิจชุมชน

- แผนชุมชน เป็นตัวแทนของกระบวนการเรียนรู้ที่มีพลัง ถึงแม้ว่าปัจจัยด้านผู้นำสำนึกในความเป็นชุมชนจะมีอยู่ แต่ถ้าขาดกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องของการจัดการ โดยที่ใช้ช่วงของการทำแผนชุมชนได้เกิดกระบวนการเรียนรู้เรื่องการบริหารงานธุรกิจชุมชนในรูปแบบคณะกรรมการชุมชนที่เข้ามาแก้ไขการแตกแยกในชุมชน รวมการเรียนรู้โดยใช้ทุนที่มีอยู่ในด้านต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้มีการพลิกสถานการณ์ให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้

จากการศึกษาพัฒนาการทั้ง 4 ช่วง พบว่าทุนทางสังคมที่มีในแต่ละช่วงมีรูปแบบแตกต่างกันไปตามบริบทชุมชนในช่วงเวลานั้น ๆ อาทิ ในช่วงสังคมเกษตรกรรมทุนทางสังคมสะท้อนให้เห็น จากประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าจากตำนานชุมชน สภาพชีวิต และอัตลักษณ์ความเป็นชุมชน เป็นเรื่องของวิถีชีวิตในยุคนั้น ที่อยู่ในลักษณะของการมีวิถีผูกพันอยู่กับ

ธรรมชาติรอบ ๆ ตัว คนในชุมชนมีความสามัคคีรักใคร่กลมเกลียว ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ต่อมาในช่วงของสังคมธุรกิจชุมชนมีเรื่องของทุนจากภายนอกเข้ามา และการขาดระบบการจัดการ ทุนที่ดี ระบบการจัดการตัวเองในช่วงระยะเวลาดังกล่าวทำให้ทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมจางลง ทำให้เกิดปัญหาเรื่องความขัดแย้งกันในเรื่องผลประโยชน์ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไม่เอื้อเฟื้อกัน ต่อมาในช่วงของการทำแผนชุมชน ประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้นำจากหน่วยงานการพัฒนาและการไปศึกษาชุมชนที่ประกอบธุรกิจชุมชนอื่น ๆ และกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องของการจัดการชุมชนที่มีมิติทางด้านธุรกิจเป็นหลักที่ได้มาจากระดับตอนการทำแผน ทำให้เกิดเป็นระบบการบริหารจัดการแบบศูนย์กลางชุมชน ที่ใช้การบริหารงานในรูปแบบคณะกรรมการ ในการเป็นศูนย์กลางกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรมและการขยายกิจกรรมไปให้ครอบคลุมกลุ่มอาชีพอื่น ๆ ในชุมชน

การจัดการความขัดแย้งโดยการสร้างระบบศูนย์กลางชุมชนมาทำหน้าที่ดังกล่าว ทำให้มีการอาศัยฐานทุนเดิมจากปัจจัยภายใน/ภายนอก และการสร้างอัตลักษณ์ของหมู่บ้านจักสาน ผ่านสำนึกความเป็นชุมชนจักสานมาหลายช่วงอายุคน รวมทั้งความสามารถในการสร้างทุนทางสังคมรูปแบบใหม่ขึ้นมาให้สอดคล้องกับลักษณะของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการทำธุรกิจชุมชน อาทิ การบริหารจัดการร่วมในรูปแบบคณะกรรมการชุมชนเพื่อกระจายผลประโยชน์และแก้ไขความขัดแย้งจากการทำธุรกิจชุมชน การสร้างผู้นำและการบริหารจัดการโดยการใช้ผู้นำย่อยในแต่ละกลุ่มในคณะกรรมการชุมชนเชื่อมการบริหารระหว่างกลุ่มกับกลุ่มใหญ่ รวมไปถึงทักษะใหม่ของชาวชุมชนบางเจ้าฉ่าในการทำธุรกิจชุมชนที่เกิดจากการเรียนรู้ในขั้นตอนการทำแผนชุมชน และการเข้ามาทำงานร่วมกับชุมชน ทั้งหมดสามารถอธิบายได้ว่าความสามารถในการบริหารจัดการ ทุนภายใน/ภายนอก และการสร้างให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ เพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกและสังคมโลกเป็นเรื่องที่สำคัญ